

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ХПІ»**

Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства

№ 6(980) 2013

Збірник наукових праць

Видання засноване у 1961 р.

Харків
НТУ «ХПІ», 2013

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Х. : НТУ «ХПІ». – 2013. – № 6(980). – 146 с.

Державне видання

Свідоцтво Держкомітету з інформаційної політики України

КВ № 5256 від 2 липня 2001 року

Збірник виходить українською та російською мовами.

Координаційна рада:

Л. Л. Товажнянський, д-р техн. наук, проф. (**голова**);

К. О. Горбунов, канд. техн. наук, доц. (**секретар**);

А. П. Марченко, д-р техн. наук, проф.;

Є. І. Сокол, д-р техн. наук, чл.-кор. НАН України;

Є. Є. Александров, д-р техн. наук, проф.; А. В. Бойко, д-р техн. наук, проф.;

Ф. Ф. Гладкий, д-р техн. наук, проф.; М. Д. Годлевський, д-р техн. наук, проф.;

А. І. Грабченко, д-р техн. наук, проф.; В. Г. Данько, д-р техн. наук, проф.;

В. Д. Дмитриєнко, д-р техн. наук, проф.; І. Ф. Домнін, д-р техн. наук, проф.;

В. В. Єпіфанов, канд. техн. наук, проф.; Ю. І. Зайцев, канд. техн. наук, проф.;

П. О. Качанов, д-р техн. наук, проф.; В. Б. Клепіков, д-р техн. наук, проф.;

С. І. Кондрашов, д-р техн. наук, проф.; В. М. Кошельник, д-р техн. наук, проф.;

В. І. Кравченко, д-р техн. наук, проф.; Г. В. Лісачук, д-р техн. наук, проф.;

О. К. Морачковський, д-р техн. наук, проф.; В. І. Ніколаєнко, канд. іст. наук, проф.;

П. Г. Перерва, д-р екон. наук, проф.; В. А. Пуляєв, д-р техн. наук, проф.;

М. І. Рищенко, д-р техн. наук, проф.; В. Б. Самородов, д-р техн. наук, проф.;

Г. М. Сучков, д-р техн. наук, проф.; Ю. В. Тимофієв, д-р техн. наук, проф.;

М. А. Ткачук, д-р техн. наук, проф.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор: А. В. Кіпенський, д-р техн. наук, проф.

Заст. відповідального редактора: Л. В. Перевалова, канд. філос. наук, проф.

Відповідальний секретар: Н. В. Фрадкіна, канд. філос. наук, доц.

Члени редколегії:

А. А. Бадан, канд. філол. наук, проф.; О. Н. Бардін, канд. філос. наук, доц.;

М. Д. Годлевський, д-р техн. наук, проф.; О. Р. Дашковська, д-р юр. наук, доц.;

О. П. Дзьобань, д-р філос. наук, проф.; В. В. Дубічинський, д-р філол. наук, проф.;

В. Я. Заруба, д-р економ. наук, проф.; В. Б. Клепіков, д-р техн. наук, проф.;

В. А. Міщенко, д-р економ. наук, проф.; О. Ю. Панфілов, д-р філос. наук, доц.;

П. Г. Перерва, д-р економ. наук, проф.; О. О. Петутіна, канд. філос. наук, доц.;

О. М. Поступний, канд. філос. наук, проф.; В. А. Соколенко, канд. економ. наук, проф.;

В. М. Тимофєєв, д-р економ. наук, проф.; М. П. Требін, д-р філос. наук, проф.;

Н. В. Шаронова, д-р техн. наук, проф.; В. І. Штанько, д-р філос. наук, проф.

З номеру 42'2012 Вісник НТУ «ХПІ» має власну подвійну нумерацію: № 42 (948).

Рекомендовано до друку Вченою радою НТУ «ХПІ».

Протокол № 9 від 23 листопада 2012 р.

© Національний технічний університет «ХПІ», 2013

ПЕРЕДМОВА

Уважаемые читатели!

Недавно на факультете интегральной подготовки НТУ «ХПИ» произошло два знаменательных события – два юбилея. Свое 35-летие отметила кафедра этики, эстетики и истории культуры, которая вошла в состав факультета в 2009 г. и 15 лет исполнилось кафедральному этнографическому музею «Сокровища Слобожанщины» им. Г. Хоткевича. Юбиляров поздравили декан факультета интегральной подготовки проф. А. Кипенский, сотрудник музея истории НТУ «ХПИ» О. Корякина. Выпускник нашего университета Ю. Дьяченко, дед и отец которого были дружны с Г. Хоткевичем, подарил этнографическому музею семейную реликвию – скриню XIX в., а представители ротари-клуба «Харків-Мрія» уникальную книгу – вторую редакцию «Музичних інструментів українського народу» Г. Хоткевича, изданную воспитанником НТУ «ХПИ» А. Савчуком. Доцент кафедры динамики и прочности машин С. Шелковый презентовал свою новую поэтическую книгу «Аве, август» и открыл фотовыставку, работы на которой представлены несколькими циклами, среди которых «Париж, Монмартр», «Бельгия, Льеж», «Испания, Севилья», «Лиссабон. Постоим за свои гражданские права!», «Первенство Европы по футболу. Харьков» и др. Материал о юбилеях помещен в рубрике **«Літопис: Дати, Події, Особистості»**.

По решению Ученого Совета факультета интегральной подготовки, а также Приказом по НТУ «ХПИ» № 583-І от 28.11.2012 г. обязанности ученого секретаря редакционной коллегии сборника научных трудов **«Актуальные проблемы развития украинского общества»** были возложены на доцента кафедры этики, эстетики и истории культуры НТУ «ХПИ» канд. филос. наук Фрадкину Наталью Владимировну.

Редакционная коллегия обращает внимание авторов на изменение требований к оформлению рукописей подаваемых статей (см. **«Памятку авторам»** в конце сборника).

*Заместитель ответственного редактора
Л. Перевалова*

ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ

ОСІПРОВ КУЛЬТУРЫ В НЛПУ «ХПІ»

35 лет назад, в 1977 г., в нашем вузе была основана кафедра этики, эстетики и научного атеизма, позднее переименованная в кафедру этики, эстетики и истории культуры. В 2009 г. она вошла в состав факультета интегральной подготовки. Большой вклад в ее становление внесли первые заведующие, прекрасные педагоги-ученые С.М. Шитова (1977-1978 гг.) и В.П. Спивак (1978-1979 гг.). Им пришлось решать сложные задачи, ведь организация такой кафедры в ХПИ была не простым делом: впервые ее открыли не на философском факультете классического или гуманитарного университета, а в техническом вузе.

С 1979 по 1985 гг. кафедрой возглавлял проф. В.А. Лозовой – первый научный руководитель, созданной при ней лаборатории конкретно – социологических исследований. Именно в эти годы было определено приоритетное направление кафедральных научных исследований и воспитательной работы – развитие нравственной и эстетической культуры студента. Публиковался кафедральный Вестник ХПИ, научные статьи которого посвящены актуальным проблемам этики, эстетики, религии, искусства, воспитания и самовоспитания.

Почти 20 лет во главе коллектива стояла доц. О.П. Тарасова (1985-2005 гг.). В 90-е годы преподаватели кафедры читали несколько нормативных дисциплин и спецкурсов, успешно работали в области гуманитаризации высшего технического образования, разработки содержания и методики системного преподавания социально-гуманитарных курсов. О.П. Тарасова вела активную работу в Центре гуманизации ХГПУ (создан в 1997 г.), основная цель которого – «создание в вузе условий для формирования инженерного корпуса нового типа, обладающего ярко выраженным гуманистическим, нравственным императивом, углубленной фундаментальной и профессиональной подготовкой». Многие заседания коллектива Центра проводились именно на нашей кафедре; при участии О.П. Тарасовой был подготовлен и основной его документ – гуманистическая концепция учебно-воспитательной работы в университете. В этот пе-

риод преподаватели и сотрудники кафедры активно развивали международное научное сотрудничество с Польшей и Венгрией. Особенно плодотворным в 90-е гг. оно было с Мишкольцким университетом тяжелой промышленности. Проблема формирования самостоятельности и творческого отношения студентов к будущей профессиональной деятельности всесторонне исследовалось в совместных работах наших и венгерских ученых.

К началу следующего десятилетия кафедра стала одним из центров воспитательной работы в вузе. Встречи в общежитиях, вечера вопросов и ответов, занятия и экскурсии в музеях города пользовались большой популярностью среди студентов, которые всегда отмечали творческий, неформальный характер мероприятий кафедры. И сегодня многие помнят тот настоящий праздник искусства в нашем университете, который связан с проведением кафедрой международного фестиваля «Art Way». Он стал событием не только в истории вуза, но и культурной жизни города.

За 35 лет более 60-ти преподавателей прошли на кафедре школу профессионального мастерства. Интеллигентность, влюбленность в свою работу, разнообразная методика, эрудиция, эмоциональность, умение пробудить заинтересованность к культуре во всем богатстве ее проявлений – вот что было присуще большинству из них. Именно эти качества наших коллег отмечались в результатах различных социологических исследований.

Среди ярких личностей, индивидуальностей, которые определяли лицо коллектива, его ветераны. Более 25-ти лет на кафедре работал один из старейших педагогов НТУ «ХПИ» доц. Ю.Д. Безрученко. Из наших нормативных дисциплин он выбрал этику. Для него она была не просто «практической философией», а наукой наук, опорой жизни. Он искренне верил в то, что счастье заключается в нравственности. Считал, что лучшее средство против болезни и горя – работа, что старость – не радость, но и ее надо переживать, уметь пользоваться ее преимуществами – свободой, ясностью ума и любовью. Он умел ценить время и считал его драгоценным даром, данным для того, чтобы мы становились добрее и умнее. На протяжении многих лет Ю.Д. Безрученко был председателем Совета ветеранов НТУ «ХПИ», отстаивая их интересы, борясь за внимание к ним и заботу. Даже в последний год работы на кафедре он постоянно выступал перед студентами и сотрудниками университета с воспоминаниями о военных событиях 1941–1945 гг. Он считал, что в этом его долг, что любовь к Отечеству – естественное чувство и что человек, прежде всего, сын своей земли.

Ветераны Великой Отечественной войны, боевые офицеры, кавалеры многочисленных орденов и медалей доц. С.Б. Коган и ст. преп. Н.И. Ключихин всегда были по-молодому энергичны, бодры и собраны. Патриотизм, чувство Родины были для них не отвлеченными понятиями, а реальной душевной силой, требующей организации, развития, культуры. С уважением и доброжелательностью они относились к молодым коллегам, особенно новичкам кафедры.

Мудрый и добрый человек, блестящий лектор, талантливый организатор «клубов нравственности», «круглых столов» в общежитиях – доц. И.П. Кужельная. Она стала первым преподавателем, читающим весь набор дисциплин кафедры, объединив их в целостную систему знаний о культуре. С начала 80-х гг. И.П. Кужельная была инициатором и руководителем межвузовского культурологического семинара, его заседания становились явлениями культурной жизни ХПИ. Эстафета была передана доц. М.М. Красику: несколько лет он вел семинары «Человек в религиях мира» и «Миры культуры». На заседаниях обсуждались наиболее интересные события культурной жизни Харькова, участникам семинара предоставлялась возможность общения с учеными-гуманитариями и представителями художественной культуры, знакомства с уникальными аудио- и видео материалами. К сожалению, этот семинар был закрыт.

Среди настоящих «культурных героев» НТУ «ХПИ», несомненно, доцент нашей кафедры, заслуженная артистка Украины и Молдовы, ветеран Великой Отечественной войны В.М. Сухарева. Она была не только одним из основателей, но и душой, музой драматического театра «Политехник», который начал работать при Дворце студентов ХПИ в 70-е гг. Супружеский и творческий дуэт В.М. Сухарева – В.Д. Розен создали спектакли, пользовавшиеся огромным успехом у зрителей. В те годы театр был открыт для всех желающих испытать свои силы в сценическом искусстве. Актеров-политехников, игравших в постановках «ХПИ – любовь моя» Л. Галкина, «Сон в летнюю ночь» В. Шекспира, «Маленькие трагедии» А. Пушкина, «Бравый солдат Ярослав Гашек» К. Минца и многих других, знали и любили не только в НТУ «ХПИ». Они не раз были гостями кафедры, принимали участие в ее праздничных заседаниях, семинарах, конференциях. Для них В.М. Сухарева была не только художественным руководителем «Политехника», но и любимым педагогом, с подлинным актерским мастерством читающим «Эстетику». Когда в коллективе есть такие люди, жизнь в нем приобретает особую ценность и равновесие, разнообразие и видимую перспективу развития.

В разные годы на кафедре работали ученые-педагоги, внесшие значительный вклад в ее научную деятельность, успешно защитившие докторские диссертации, среди них – Т.С. Воропай, Л.Л. Савицкая, А.В. Голозубов. Над разработкой кафедральной комплексной темы «Духовная культура Украины: история и современность» успешно работают доценты М.М. Красику, Н.В. Вандышева-Ребро, Н.В. Фрадкина. Круг научных интересов преподавателей достаточно широк: философия и социология образования, история мировой художественной культуры, история религии, деловая этика, проблемы современной эстетики, философские аспекты творчества, философия литературы, теология культуры, философия смеха, культурная идентичность, экологическая культура, украинская этнография, традиционная обрядность украинцев, культура Слобожанщины.

Преподаватели кафедры этики, эстетики и истории культуры
на переднем плане: ст. пр. Мищенко М.Н., преп.-стаж. Маликов В.В.,
доц. Вандышева-Ребро Н.В., доц. Фрадкина Н.В., проф. Голозубов А.В.
на заднем плане: доц. Евсеев С.Л., зав. каф. Петутина Е.А., доц. Красиков М.М.

Проф. Голозубов А.В., зав. каб. Павлова Ж.Н. и инж. Климко В.И.
в преподавательской кафедре

Инж. Андриенко Е.В. в книгохранилище кабинета кафедры

Доценты Евсеев С.Л. и Вандышева-Ребро Н.В. обсуждают новое учебное пособие

На протяжении 35-ти лет неотъемлемой составляющей научной работы преподавателей и сотрудников были социологические исследования. Ровесница кафедры – социологическая лаборатория создавалась для решения конкретных задач учебно-воспитательного процесса в университете. Среди важнейших проблем исследований: духовная культура студентов, профессиональное самоопределение абитуриентов и студентов, карьера выпускника, ценностные ориентации будущих специалистов, личность преподавателя, информационно-телекоммуникационные технологии в высшей школе. Только за последние 10 лет проведено более 30-ти социологических исследований. Их результаты использованы в 15-ти диссертациях преподавателей и сотрудников, в различных материалах НТУ «ХПИ» по разработке концепций гуманизации и гуманитаризации высшего инженерного образования, моделей специалиста и лидера XXI века, формирования гуманитарно-технической элиты, а также для проведения «круглых столов» по вопросам студенческого самоуправления, профессионального становления будущего специалиста, приема на работу выпускников университета. Социологи кафедры плодотворно сотрудничали с комиссией по профориентации Методического совета НТУ «ХПИ», центром «Карьера». По результатам исследований опубликованы многочисленные научные работы; на протяжении многих лет велась рубрика «Социология» в университетской газете «Политехник».

Научно-педагогические сотрудники – постоянные участники Скородиновских, Социологических и Педагогических чтений, члены научного общества «Философское образование» и «Харьковского историко-филологического общества». Коллектив кафедры принимает активное участие в организации и проведении международных научных конференций, методических семинаров на базе НТУ «ХПИ». В последние годы кафедра стала базой проведения педагогической практики для студентов-культурологов ХНУ им. В.Н. Каразина и ХГАК, что свидетельствует об авторитете ее преподавателей.

Воспитательная деятельность кафедры прежде всего направлена на повышение уровня культурологического образования студентов, формирования ценностного отношения к миру, а также этикетных норм поведения как способа жизни. Среди традиционных форм воспитательной работы: беседы со студентами и курсантами по актуальным проблемам истории культуры Украины, этикету, религиозной жизни, искусства; экскурсии в музеи города, конкурсы творческих работ будущих специалистов, сотрудничество с массовым отделом ЦТБ и Дворцом студентов НТУ «ХПИ» в проведении культурно-образовательных мероприятий.

Базой воспитательной работы является учебно-методический кабинет, в фонде которого более 2-х тыс. книг и журналов. Особая эстетическая среда его помещений создана благодаря живописным работам В. Бондаря и скульптурам П. Мося, объединенных темой «Древняя Сиверщина». В ка-

бинете проводяться виставки, конференції, зустрічі і диспути, заняття в етнографічному музеї.

«Островом культури» в НТУ «ХПІ» називає нашу кафедру проф. А.Г. Романовський. Серед основних положень Концепції формування національної управлінської гуманитарно-технічної еліти – розвиток моральної, порядкової, висококультурної творчої особистості. А це – основна задача багатогранної роботи кафедрального колективу, який має великий потенціал.

35 років – вік молодості і творчої зрілості, а ще – оптимізму. Ми віримо, що дисципліни кафедри будуть займати гідне місце в навчальному процесі університету, що завжди буде актуальною виховною роботою наших викладачів, що «острів культури» стане «материнкою культури НТУ «ХПІ», адже добро і краса відають шлях кожного з нас, якщо ми йдемо правильно.

*Е. Петутина,
зав. каф. етики, естетики і історії культури,
член редколегії*

15 РОКІВ ЕТНОГРАФІЧНОМУ МУЗЕЮ «СЛОБОЖАНСЬКІ СКАРБИ» ІМ. Г. ХОТКЕВИЧА НТУ «ХПІ»

Незважаючи на те, що офіційне відкриття Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича на кафедрі етики, естетики та історії культури Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» відбулося 16 жовтня 1997 р., фактично діяльність його почалася у 1995 р., коли студентами та автором цих рядків було зібрано перші десятки експонатів, коли з'явилися перші екскурсанти, а головне – розпочалися фольклорно-етнографічні дослідження студентами традиційної народної культури (переважно Слобожанщини) та міських субкультур (дитячої, студентської, армійської, спортивної, тюремної, толкунської та ін.).

Кількісно зібрання музею невелике, однак ми і не намагаємося накопичити якомога більше старих речей (тим більше при відсутності спеціального приміщення для фондів й музейного обладнання). Наша мета – **дізнатися** якомога більше про **кожну** річ: як вона сприймалася людиною традиційної народної культури, як використовувалася у магічних обрядах, які повір'я, прикмети, прислів'я з нею пов'язані.

Заняття у музеї проводить доц. Фрадкіна Н.В.

Експонати музею показує зав. каб. Павлова Ж.М.

Інтер'єр музею.

Виставка «Харківські дворики»

Речі, які в нас є, дають достатнє уявлення про характер традиційної матеріальної культури українців та росіян. Більшість експонатів датується XIX–XX ст. (хоча є речі й XVIII ст., а також кераміка ранньослов'янського періоду й доби античності) і походить переважно зі Східної України; є предмети з Белгородщини, Вінниччини, Полтавщини, Чернігівщини, Львівщини, Івано-Франківщини. Серед них – вишиті домоткані рушники, сорочки, фартухи, підзори; керсетки, пояси, личаки; прядки, веретена, мотовило, кужіль, гребні, елементи ткацького верстату; праник, рубель, качалка, залізні праски, кочерга, рогачі, чепіла (чаплія), хлібні лопати; ночви, дерев'яна цеберка, коромисло, ціп, колиска, ступа, макогін, ваги, ковганки, ціпи, ярмо, серпи, ключка, сажалка, істик, дерев'яне колесо, дерев'яна лопата з металевим наконечником (1880-х рр.), дерев'яний і глиняний посуд, кахлі (1830-х рр.), писанки, зразки обрядового печива, іграшки-свистунці, ікони, вишиті народні «картинки», твори наївного малярства і багато чого іншого.

Окрема експозиція – меморіальна, присвячена Гнатові Хоткевичу. Тут – фотографії та книги, подаровані Галиною Хоткевич, донькою письменника-фольклориста, випускника Харківського технологічного інституту, з якою нас пов'язувала багатолітня дружба.

Наприкінці 1997 р. – на початку 1998 р. у музеї експонувалася виставка малюнків самодіяльної художниці з с. Гонтів Яр на Валківщині Л.М. Ручки. Одна з кращих робіт Любові Миколаївни зараз прикрашає музей, є його символом, як і робота сліпого харківського художника Дмитра Дідоренка «Шлях».

Музей був співорганізатором Першої міжнародної міждисциплінарної конференції «Побут. Ритуал. Традиція», за матеріалами якої було видано збірку. З 1999 р. музей є одним із організаторів щорічних обласних учнівських науково-практичних народознавчих конференцій, за результатами яких були видані збірки. В останнє десятиліття музей став співорганізатором міжнародних наукових конференцій «Слобожанські читання», а також міжнародних науково-практичних конференцій «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини», що проводяться Харківським обласним управлінням культури. За матеріалами цих конференцій також регулярно видаються наукові збірки.

Щорічно поповнюється архів музею: це студентські звіти про польові дослідження, фотографії, фоно- та відеозаписи.

Активістами музею були здійснені експедиції на Бойківщину (Івано-Франківська, Львівська обл.), Гуцульщину (Івано-Франківська обл.), у Закарпаття (м. Ужгород), у с. Ісмаїл-Бей (поблизу м. Євпаторії, Крим); молоді шанувальники народної творчості неодноразово брали участь у байдаркових експедиціях по Сіверському Донцю, Південному Бугу, Айдару та іншим річкам, а також у роботі Школи традиційної народної культури ім. В. Могура в с. Космач Косівського району Івано-Франківської області, що влаштовувалися Всеукраїнською асоціацією молодих дослідників фольк-

лору. Про результати своїх пошуків політеховські етнографи доповідали на міжнародних наукових студентських конференціях, друкували статті у наукових збірках.

Виставкова діяльність музею почалася, як ми вже зазначали, ще у 1997 р., однак систематичного характеру набула в останнє десятиліття. У цей період поряд із суто етнографічною роботою музей став приділяти значну увагу широкій сфері краєзнавства. Зокрема вже понад 5 років ведеться фото- та відеофіксація старовинних вулиць м. Харкова, а також пошук історичної інформації про будинки XVIII – 1-ої пол. XX ст. та про їх мешканців. Вже зібрано «досьє» на кілька десятків харківських вулиць.

Директор музею доц. Красіков М.М.

Спочатку спільно з Харківським державним університетом мистецтв була проведена у читальній залі кафедри виставка «Харківський фотопаралелізм», а потім у ХПІ відбувся загальноуніверситетський фотоконкурс студентських краєзнавчих досліджень «Місто, яке ми втрачаємо», результатом якого стала однойменна виставка у тій самій читальній залі. Пізніше ця виставка експонувалася на історичному факультеті Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди та у Харківській обласній бібліотеці для дітей та юнацтва. А згодом разом із профкомом студентів НТУ «ХПІ» та низкою інших державних, громадських та приватних організацій і закладів було проведено 4 міські конкурси студентських краєзнавчих художньо-дослідницьких робіт «Харківські дворики». Виставки за результатами цих конкурсів двічі експонувалися у Харківському художньому музеї, Харківському будинку актора та у Пархомівському художньому музеї ім. О.Ф. Луньова, а також у Харківському літературному музеї, Харківській державній академії дизайну та мистецтв, Харківському на-

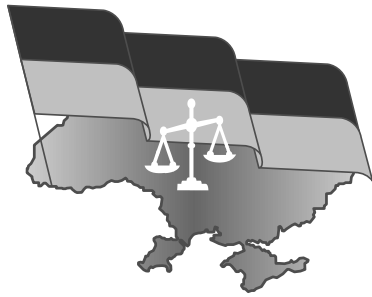
ціональному університеті ім. В.Н. Каразіна, Харківському державному університеті будівництва та архітектури, Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті, Харківській національній академії міського господарства, Національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», Народній українській академії, Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди, Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім. П. Василенка. Учасниками проекту стали понад 500 студентів міста. Понад 10 досліджень було опубліковано у обласній пресі. Зроблені були доповіді на міжнародних студентських конференціях. Виставкову діяльність музею широко висвітлювали телебачення, радіо, преса; двічі подавала інформацію про виставки «Харківські дворики» агенція «Укрінформ».

Зараз триває організований музеєм міський краєзнавчий конкурс «Останні мазанки Харкова», який завершиться у травні 2013 р. виставкою у Харківському художньому музеї, а влітку вона перебазується до Пархомівського художнього музею.

Музей «Слобожанські скарби» та його виставки за 15 років відвідали сотні людей – студенти і викладачі ХПІ та інших вищих навчальних закладів, учні, краєзнавці, іноземні гості.

Залишаючись у повному розумінні цього слова *самодіяльним* і не одержуючи жодної копійки від держави (університету), музей діє сам. Це – важко. Дуже важко. Але, можливо, наш досвід – заперечення формули: «все вирішують гроші», яка для багатьох є апологією песимізму і бездіяльності.

*М. Красіков,
доцент кафедри етики,
естетики та історії культури*

ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК 347.211

О.Є. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХП»

Т.М. МАРЧЕНКО, магістрант, НТУ «ХП»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Стаття присвячена питанням встановлення правового режиму комерційної таємниці на підприємстві. Розглянуто процедуру введення правового режиму комерційної таємниці на підприємстві. Встановлено, що поняття «комерційної таємниці» є родовим поняттям «конфіденційної інформації». Визначаються ознаки комерційної таємниці: невідомість для інших осіб; обмеженість у доступі; наявність комерційної цінності та правового режиму охорони на підприємстві.

Ключові слова: комерційна таємниця, процедура, правовий режим, підприємство, конфіденційна інформація, обмеженість у доступі.

Вступ. У сучасних умовах функціонування соціально орієнтованої економіки господарювання науково-технічна, технологічна, економічна та інша інформація, яка дозволяє отримати пріоритет на ринку товарів та послуг, є головною силою конкуренції, основною умовою економічного розвитку суб'єкта господарювання. Звідси посилюється значення правової охорони вказаної інформації від несанкціонованого доступу. Таким чином, тема охорони комерційної таємниці потребує дослідження та є актуальною.

Аналіз законодавчих актів. Проблеми правового режиму комерційної таємниці на підприємстві досліджувались В.А. Дозорцевим, В.М. Лопатиним, О.Г. Павловою, В.А. Северіним, В.І. Ярочкіним та іншими науковцями. На законодавчому рівні правовий режим комерційної таємниці базується на Конституції України і складається з Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням та захистом прав на комерційну таємницю, а також відповідних чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 505 Цивільного Кодексу України встановлює, що комерцій-

© О.Є. Аврамова, Т.М. Марченко, 2013

ною таємницею являється інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. На підставі аналізу цього визначення, можна відокремити наступні ознаки комерційної таємниці: невідомість для інших осіб; обмеженість у доступі; ця інформація має комерційну цінність; наявність для цієї інформації режиму охорони на підприємстві.

Необхідно підкреслити, що комерційна таємниця – це конфіденційна інформація про діяльність підприємства, його інноваційну спрямованість та інше. Тому розглядати її потрібно також із точки зору Закону України «Про інформацію», який встановлює, що під конфіденційною інформацією розуміють відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. Отже, термін «конфіденційна інформація» є родовим та більш широким по відношенню до терміну «комерційна таємниця». Слід зазначити, що особливістю відомостей, які становлять комерційну таємницю, як виду конфіденційної інформації, є їх комерційний і господарський характер. Таким чином, комерційна таємниця є різновидом конфіденційної інформації.

Результати досліджень. Аналізуючи зміст правового режиму комерційної таємниці на підприємстві, слід виходити з юридичної природи права на комерційну таємницю та враховувати при цьому юридичні ознаки самої комерційної таємниці. За аналізом її сутності та права на неї, на підприємстві може бути введений правовий режим комерційної таємниці. При цьому виділяють наступні складові правового режиму комерційної таємниці: порядок закріплення за інформацією режиму комерційної таємниці, здійснення суб'єктом господарювання відносно цієї інформації діяльності з володіння, користування та розпорядження, а також встановлення порядку охорони комерційної таємниці.

Слід зазначити, що кожен підприємець самостійно визначає склад відомостей, які відносяться до комерційної таємниці, за виключенням певних обмежень, що встановлені законодавством. У Постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» передбачено, що не можуть бути віднесені до комерційної таємниці наступні документи: установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами; інформація за всіма встановленими формами державної звітності; дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів; відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й

посадами, а також наявність вільних робочих місць; документи про сплату податків і обов'язкових платежів; інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків; документи про платоспроможність; відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю; відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню.

На підставі аналізу вищевказаної постанови можна стверджувати, що відомості, які можуть бути віднесені до комерційної таємниці повинні мати наступні ознаки: не містити державної таємниці; не наносити шкоди інтересам суспільства; відноситись до виробничої діяльності підприємства; мати дієву або потенційну комерційну цінність та створювати переваги в конкурентній боротьбі; мати обмеження в доступі. Це необхідно враховувати при формуванні переліку об'єктів комерційної таємниці на підприємстві. До гарантій, які забезпечують правовий режим комерційної таємниці на підприємстві, віднесено: конституційні гарантії, які надають право суб'єкту господарювання володіти, користуватися та розпоряджатися об'єктами права інтелектуальної власності на власний розсуд; гарантії, закріплені у Законі України «Про інформацію», зокрема суб'єкт господарювання право самостійно визначати режим доступу до інформації з обмеженим доступом; гарантії, закріплені у Цивільному Кодексі України, які визначають правомочності суб'єкта господарювання щодо комерційної таємниці.

Звернемось до процедури введення правового режиму комерційної таємниці на підприємстві. Режим комерційної таємниці на підприємстві вводиться спеціальним наказом. В цьому наказі необхідно передбачити заходи щодо охорони цих відомостей, коло осіб, які мають доступ до цієї інформації, правила роботи з документами, які мають гриф «Комерційна таємниця» та перелік відомостей, що становлять комерційної таємниці. Співробітники підприємства повинні під розписку ознайомитись із наказом. Режим комерційної таємниці на підприємстві є ефективною мірою захисту інформації. Оскільки, законодавством України передбачена відповідальність за її розголошення. Відповідно до статті 47 розділу IV Закону України «Про інформацію», порушення законодавства України про інформацію тягне дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну, кримінальну відповідальність.

Висновки. Таким чином, існує ряд заходів з визначення правового режиму комерційної таємниці на підприємстві, який регламентовано вітчизняними та міжнародними актами. Законодавство України гарантує правовий захист комерційної таємниці, а її нормативно-правове регулювання здійснюється Цивільним Кодексом України, іншими нормативними та локальними актами підприємства.

Надійшла до редколегії 01.04.2012.

УДК 347.211

Правовий режим комерційної таємниці на підприємстві / Аврамова О.Є., Марченко Т.М. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 16-19.

Статья посвящена вопросам установления правового режима коммерческой тайны на предприятии. Рассмотрены процедура введения правового режима коммерческой тайны на предприятии. Установлено, что понятие «коммерческой тайны» является родовым понятием «конфиденциальной информации». Определяются признаки коммерческой тайны: неизвестность для иных лиц; ограниченность в доступе; наличие коммерческой ценности и правового режима охраны на предприятии.

Ключевые слова: коммерческая тайна, процедура, правовой режим, предприятие, конфиденциальная информация, ограниченность в доступе.

The article is devoted to establishing the legal regime of trade secrets in the enterprise. A procedure for the introduction of legal regime of trade secrets in the enterprise. It is established that the concept of «trade secrets» is a generic term «konfidentsial'noy information». Determined by the characteristics of trade secrets: the unknown for others, limited access, the availability of commercial value, and the legal regime of the enterprise.

Keywords: trade secrets, procedures, legal regime, enterprise, confidential information, limited access.

УДК: 347.454.5

О.Е. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХПИ»

А.А. ЗАЙЦЕВА, магистрант, НТУ «ХПИ»

ПРАВОВЫЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ АВТОРА И ИЗДАТЕЛЬСТВА

Статья посвящена проблемам установления правоотношениям автора и издательства. Устанавливается правовой статус данных субъектов. Определяются виды договоров, которые заключаются между автором и издательством, в частности характеризуется авторский договор.

Ключевые слова: правовой статус, договор, автор, издательство, произведение, литература, наука, искусство.

Ведение. На сегодняшний день, создавая произведения литературы, науки и искусства, авторы все больше преследуют цель получения прибыли или иного дохода от результата своего творческого труда. Передача имущественных прав автора издательству является процессом коммерциализации объекта авторского права, который требует отдельного изучения. В теории интеллектуальной собственности вопросы взаимоотношений автора и издательства рассматривались Антимоновым Б.С., Флейшиц Е.А., Ваксбергом А.И., Гавриловым Э.П., Дозорцевым В.А., Камышевым В.Г., Павловой Е.А., Юрченко А.К. и другими исследователями. Однако, теоретические

© О.Е. Аврамова, А.А. Зайцева, 2013

исследования взаимоотношений автора и издательства, в связи с изменениями действующего законодательства частично утратили актуальность, что требует отдельного исследования. Поэтому, целью этой статьи является установление особенностей правоотношений между издательством и автором.

Результаты исследований. Рассматривая процесс взаимоотношений автора произведения и издательства, необходимо определить сущность этих субъектов, их цели и желаемые выгоды от сотрудничества. Автор – лицо, творческим трудом которого создано произведение. Данный субъект преследует цель наиболее выгодной реализации своего труда. Принимая решение о сотрудничестве с издательством, автор стремится установить наиболее выгодные для него условия, как в материальном аспекте, так и в аспекте имиджа. Издательство – юридическое лицо, работающее с целью выпуска печатной продукции в области науки, литературы, музыки и искусства. Наиболее известными издательствами Харькова можно назвать издательский дом «Фактор», издательства «Фолио» и «Атос», издательский дом «Инжек». Задача издательства, как субъекта, который занимается выпуском в свет произведений, заключается в определении ключевых для его функционирования вопросов: что издавать, на каких условиях, как взаимодействовать с авторами. Такая позиция издательств помогает и авторам видеть перспективы работы с партнером. В основе взаимодействия авторов и издательств лежат правовые, экономические и организационные отношения. Экономическая сторона вопроса – наиболее явная при сотрудничестве: оба субъекта стремятся получить максимальную выгоду, повысить свой имидж и репутацию. Качество организации процесса сотрудничества напрямую отражается на конечном результате. Но особое внимание занимает именно правовое обеспечение партнерских взаимоотношений. Довольно часто эта сторона вопроса вызывает множество противоречий.

Правоотношения автора и издательства устанавливаются гражданско-правовыми договорами. В частности, авторскими договорами (статья 31 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах»), которые подразделяются на следующие виды: договор заказа и использования произведения (статьи 1107, 1112 Гражданского Кодекса Украины), договор передачи имущественных прав (статьи 1107, 1113 Гражданского Кодекса Украины) и лицензионный договор (статьи 1107, 1109, 1110 Гражданского Кодекса Украины).

Авторский договор – это двусторонняя сделка, в соответствии, с которой автор передает или обязуется передать приобретателю свои права на использование произведения в пределах и на условиях, согласованных сторонами. Такая форма закрепления отношений обеспечивает охрану и реализацию прав автора, включая неимущественные права. Различные виды авторского договора отличаются в зависимости от предмета договора и условий, на которых он заключается.

По условиям лицензионного договора автор (либо владелец исключительных имущественных прав) предоставляет издательству лицензию на ис-

пользование произведения каким-либо одним или несколькими известными способами. Наиболее характерной чертой такого вида авторского договора является то, что по лицензионному договору не передаются права на использование еще не созданного произведения. Наиболее спорная часть договора при издании произведения – вознаграждение. По этому поводу возникает довольно много споров. Дело в том, что если вознаграждение устанавливается в виде фиксированной суммы, то автор и издательство должны согласовать максимальный объем тиража. В ином случае, автор может лишиться части прибыли. Если в договоре не указаны права и способы использования произведения, то считается, что они не предоставлены и нарушение этих условий влечет за собой привлечение нарушителя к ответственности.

По договору о создании по заказу объекта авторского права одна сторона (автор) обязуется создать объект авторского права в соответствии с требованиями и пожеланиями другой стороны (издательства) в определенно установленный срок. Существенным отличием данного договора от лицензионного договора является тот факт, что объект еще не создан. Важно отметить, что произведение будет создаваться по желанию заказчика, в соответствии с его интересами, предпочтениями и требованиями. Но, как и в лицензионном договоре, необходимо указать способы и условия использования этого объекта заказчиком. По желанию и за счет заказчика, автор обеспечивается более совершенными и качественными материалами и инструментами.

При заключении договора о передаче имущественных прав автор передает издательству частично или в полном объеме свои права в соответствии с законом и на определенных условиях. По данному договору могут передаваться как исключительные, так и неисключительные права. В случае, если издательство приобретает неисключительные права, то оно не может пресекать использование произведения третьими лицами. В таком случае автор оставляет за собой право передавать свое произведение третьим лицам и оставляет за собой исключительные права. В случае если заключается договор о передаче исключительных имущественных прав, издательство становится по факту владельцем передаваемого произведения и при этом извлекает максимально из него прибыль. Также издательство может продавать неисключительные права на использование произведения третьим лицам. Наиболее важным при заключении договора о передаче имущественных прав является определение объема передаваемых прав и условий реализации произведения. Можно сделать вывод, что для автора наиболее выгоден договор о передаче неисключительных прав, что оставляет за ним право извлекать из произведения выгоду, передавая его другим лицам, а для издательства наиболее выгодно получение исключительных прав. С точки зрения разделения авторских договоров по способу использования произведения, наиболее распространенным и известным видом является именно издательский договор, что обусловлено универсальности использования произведений, т.е. в его рамках могут использоваться произведения науки, литературы, искусства.

При составлении договора с издательством необходимо помнить, что содержанием любого авторского договора является передача имущественных прав автора, а объектом – имущественные авторские права. Следует также обращать внимание на наличие всех необходимых условий договора, что обеспечивает гарантии защиты интересов сторон в спорных ситуациях. Такими условиями должно быть наличие преамбулы, предмета договора, прав и обязанностей сторон по договору, указание ответственности сторон и юридических адресов, реквизитов и подписей сторон. Желательно включить в договор пункт, предусматривающий возможность наступления форс-мажорных ситуаций, которые освобождают стороны от ответственности за невыполнение условий договора. Довольно часто и автор, и издательство не вносят пункт об ответственности сторон. Такая ситуация не дает возможности привлечения стороны-нарушителя договора к ответственности.

Выводы. Таким образом, на основании выше изложенного можно сделать общий вывод. В рассмотренных выше договорах передаются имущественные права автора на произведение в том или ином виде, но при этом он признается всеми автором произведения и, за исключением договора заказа, автор может наблюдать за использованием произведения и пресекать случаи нарушения его прав. Договора необходимо заключать в письменной форме, хотя устная форма заключения также возможна (статья 639 Гражданского Кодекса Украины), однако юридическое оформление их необходимо только по желанию и согласию сторон. Главной задачей обеих сторон, заключающих авторский договор издания произведения – это удовлетворение материальных и моральных интересов сторон. Наиболее распространенным договором между автором и издательством является: авторский договор – документ, который регламентирует правовые взаимоотношения автора и издательства, подтверждающий законность их правоотношений, регулирующий их взаимные действия и выступающий основанием для справедливого разрешения возникающих споров.

Поступила в редколлегию 01.04.2012.

УДК: 347.454.5

Правовые взаимоотношения автора и издательства / Аврамова О.Е., Зайцева А.А. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 19-22.

Стаття присвячена проблемам встановлення правовідносин автора та видавництва. Встановлюється правовий статус даних суб'єктів. Визначаються види договорів, які укладаються між автором і видавництвом, зокрема характеризується авторський договір.

Ключові слова: правовий статус, договір, автор, видавництво, твір, література, наука, мистецтво.

The article deals with the problems of establishing legal relations of the author and publisher. Establishing the legal status of these subjects. The article defines the types of contracts that are concluded between the author and publisher, in particular, is characterized by the author's agreement.

Keywords: legal status, contract, author, publisher, product, literature, science and art.

О.Е. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХПИ»
Е.Е. ПОНОМАРЕВА, магистрант, НТУ «ХПИ»

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ, КАК НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ

Статья посвящена вопросам бухгалтерского учета объектов интеллектуальной собственности. Объекты интеллектуальной собственности являются нематериальными активами предприятия. Установлено, что для признания нематериального актива необходимо наличие способности приносить налогоплательщику экономические выгоды. Библиогр.: 3 назв.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, исключительные права, активы предприятия, бухгалтерский учет, экономическая выгода.

Введение. Интеллектуальная собственность на сегодняшний день представляет собой экономический ресурс с неограниченным потенциалом. Объекты интеллектуальной собственности являются основными элементами в развитии хозяйственной деятельности предприятия. Поэтому данные объекты входят в систему активов юридического лица. Правильность учета объектов интеллектуальной собственности требует отдельного изучения.

Вопросам использования нематериальных активов предприятий посвящены работы А. П. Аксенова, В. Ю. Бакшинскаса, Н. М. Балакиревой, А. П. Бархатова, М. П. Бойковой, Л. И. Ворониной, Г. И. Олехнович, В. С. Ржаничиной, А. М. Илышевой и других. В связи с введением в действие нового Налогового кодекса Украины теоретические исследования объектов интеллектуальной собственности, частично утратили актуальность, то требует отдельного изучения. Поэтому целью этой статьи является выявления особенностей учета объектов интеллектуальной собственности, как нематериальных активов.

Результаты исследований. Нематериальными активами признаются приобретенные и (или) созданные налогоплательщиком результаты интеллектуальной деятельности и иные объекты интеллектуальной собственности (исключительные права на них), используемые в производстве продукции (выполнении работ, оказании услуг) или для управленческих нужд организации в течение длительного времени (продолжительностью свыше 12 месяцев). В настоящее время большинство успешных предприятий имеют в своих активах новые технологии, знания, торговые марки (знаки обслуживания), а также партнерские отношения с потребителями и организациями. По оценке некоторых экспертов, доля нематериальных активов в таких предприятиях составляет около 70 % их общей рыночной стоимости [1, с. 2].

Для признания нематериального актива необходимо наличие способности приносить налогоплательщику экономические выгоды (доход), а также наличие надлежащим образом оформленных документов, подтверждающих существование самого нематериального актива и (или) исключительного права у налогоплательщика на результаты интеллектуальной деятельности (в том числе патенты, свидетельства, другие охранные документы, договор уступки (приобретения) патента, товарного знака) [2, с. 352]. К нематериальным активам относят активы, которые удовлетворяют следующим условиям: отсутствие материально-вещественной структуры; возможность идентификации от другого имущества; использование в производстве продукции, при выполнении работ или оказании услуг либо для управленческих нужд организации; использование в течение длительного времени, то есть срока полезного использования, продолжительностью свыше 12 месяцев или обычного операционного цикла, если он превышает 12 месяцев; организация не предполагает последующую перепродажу данного имущества; способность приносить организации экономические выгоды (доход) в будущем; наличие надлежаще оформленных документов, подтверждающих существование самого актива и исключительного права у организации на результаты интеллектуальной деятельности (патенты, свидетельства, другие охранные документы, договор уступки (приобретения) патента, товарного знака и т.п.).

В результате освоения инноваций предприятие получает объекты интеллектуальной собственности, которые должны быть отражены на его балансе в качестве нематериальных активов [3, с. 3]. Это объекты гражданского права, поэтому принципы отражения в учете и налогообложения операций с ними должны быть главным образом основаны на нормах действующего гражданского законодательства, а их учет на нормах налогового права. К нематериальным активам предприятия могут быть отнесены следующие объекты интеллектуальной собственности: исключительное право патентообладателя на изобретение, промышленный образец, полезную модель; исключительное авторское право на программы для ЭВМ, базы данных; имущественное право автора или иного правообладателя на топологии интегральных микросхем; исключительное право владельца на товарный знак и знак обслуживания, наименование места происхождения товаров; исключительное право патентообладателя на селекционные достижения; право на бренд.

Таким образом, нематериальные активы предприятия – это исключительные права на объекты интеллектуальной собственности, признаваемые за организацией, удовлетворяющие требованиям, предъявляемым к активам, предполагаемые к использованию в процессе производства или для целей управления в течение длительного времени (более одного года) и подтвержденные документально.

Особенности учета объектов интеллектуальной собственности на балансе предприятия проявляются в том, что: объект ставится на учет предприятия только на основании гражданско-правового или трудового догово-

ра, который подтверждает права юридического лица на объект. Для целей бухгалтерского учета нематериальные активы подразделяются на группы, которым соответствуют субсчета счета 12: 123 «Права на знаки для товаров и услуг» – право на использование товарных знаков, торговых марок, фирменных названий и т.п.; 124 «Права на объекты промышленной собственности» – право на изобретения, полезные модели, промышленные образцы, сорт растений, породы животных, ноу-хау, защита от недобросовестной конкуренции и т.п.; 125 «Авторские и смежные с ними права» – право на литературные и музыкальные произведения, программы для ЭВМ, базы данных и т.п.; 127 «Другие нематериальные активы» – право на проведение деятельности, использование экономических и других привилегий и т.п.

Выводы. Таким образом, сложность оценки нематериальных активов, создаваемых организациями, состоит в том, что принципиально невозможно разработать универсальную методику их оценки. Каждый из объектов нематериальных активов является оригинальным, и условия их практического использования в деятельности различных предприятий, как правило, принципиально различны.

Список литературы: 1. Ветошкина Е.Ю. Учет и анализ объектов нематериальных активов, создаваемых организациями для собственного использования: автореф. на соиск. к.э.н.: 08.00.12 / Ветошкина Елена Юрьевна, Казань, 2005. – 21 с. 2. Лукаш Ю.А. Энциклопедический словарь-справочник руководителя предприятия. – М.: Книжный мир, 2004. – 1504 с. 3. Волков Е. В. Формирование инвестиционных ресурсов предприятия на основе нематериальных активов: автореф. на соиск. к.э.н.: 08.00.05 / Волков Евгений Валерьевич, С.-Пб, 2009. – 19 с.

Поступила в редколлегию 01.04.2012.

УДК 657.1.

Особенности учета объектов интеллектуальной собственности, как нематериальных активов / Аврамова О.Е., Пономарева Е.Е. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 23-25. Бібліогр.: 3 назв.

Стаття присвячена питанням бухгалтерського обліку об'єктів інтелектуальної власності. Об'єкти інтелектуальної власності є нематеріальними активами підприємства. Встановлено, що для визнання нематеріального активу необхідно наявність здатності приносити платнику податку економічні вигоди.

Ключові слова: інтелектуальна власність, виключні права, активи підприємства, бухгалтерський облік, економічна вигода.

The article is devoted to the accounting issues of intellectual property. Intellectual property is intangible assets of the enterprise. It is established that the recognition of an intangible asset must have the ability to bring economic benefits to the taxpayer.

Keywords: Intellectual property, exclusive rights, assets, accounting, economic benefit.

О.Є. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХП»

О.І. РАЗІНА, магістрант, НТУ «ХП»

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В ІНТЕРНЕТІ

У статті розглядаються актуальні проблеми захисту авторських прав в Інтернеті. Охарактеризовано процедуру розгляду справи за фактами порушення авторських прав. Запропоновано способи захисту авторських прав в Інтернеті. Бібліогр.: 1 назв.

Ключові слова: авторські права, інформація, Інтернет, інформатизація суспільства, комп'ютерні технології.

Вступ. Інформатизація суспільства та розвиток глобальних інформаційних мереж (Інтернету) створили безмежні можливості для обміну інформації. Нажаль, поряд зі значними перевагами і прогресивністю сучасних цифрових мереж виникла проблема охорони права на один із найцінніших нині ресурсів – інтелектуальну власність. Так, однією з правових проблем Інтернету є питання захисту авторських прав, оскільки будь-яка поведінка користувачів в мережі зачіпає права авторів та їх правонаступників: перегляд веб-сторінок, збереження їх вмісту в пам'яті комп'ютера, копіювання текстів, зображень, звукових сигналів, ознайомлення з ними необмеженого кола користувачів – всі ці дії включають використання об'єктів авторсько-правової охорони. Захист авторських прав в Інтернет за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, перш за все, залежить від того, наскільки грамотно використовуються їхні можливості [1]. Таким чином, в умовах сучасних ринкових перетворень, коли інформація стає все більш вагомим об'єктом цивільного обігу, актуальність детального розгляду усіх проблем, пов'язаних з охороною матеріалів розміщених в Інтернеті, є очевидною.

В юридичній науці захист авторських прав в Інтернеті розглядались у працях: Андрє Люка, Ю.М. Батуріна, В.І. Жукова, В.О.Калятіна, С.В. Малахова, С.В. Петровського, І.М. Рассолова, Г.А. Свердлика, А.Г.Серго, Л.С. Сімкина та інших. Незважаючи на окремі правові дослідження цієї проблематики, захист авторських прав в Інтернет до цих пір не отримала достатнього висвітлення в юридичній літературі. Це потребує окремого дослідження.

Результати досліджень. В Україні відносини використання об'єктів авторського права в мережі Інтернет регулюються національними нормативними актами, зокрема Цивільним кодексом України, Законом України «Про авторське право і суміжні права». Ці акти встановлюють основні права та обов'язки осіб, які здійснюють діяльність з об'єктами інтелектуальної власності в Інтернеті. Так, розміщення будь-якого твору в Інтернеті, тобто його відображення у загальнодоступній електронній системі інформації, відповідно до статті 442 Цивільного кодексу України, є його оприлюдненням.

Інтернет – це всесвітня інформаційна система зв'язків комп'ютерних мереж загального доступу, яка пов'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами. Цей ресурс став базою для розміщення багатьох об'єктів авторського права – літературних та музичних творів, фотографій, статей, тощо. Головною проблемою, що виникає при використанні об'єкту інтелектуальної власності в Інтернеті, є безконтрольний експорт та імпорт об'єктів авторського права, оскільки твір стає доступним для кожного, хто бажає його відтворити, скопіювати, скомпіювати тощо.

Необхідно зауважити, що у статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» чітко визначено, які дії є порушенням авторського права та суміжних прав, в тому числі й у електронних мережах, та дають підстави для судового захисту. Так вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав, піратство (опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення); плагіат (опублікування чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору); вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і суміжних прав; публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу автора вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі та інше. Нажаль, вказані дії зустрічаються у багатьох користувачів Інтернету.

Для захисту порушених прав в Інтернеті існує певна система дій суб'єктів. Зафіксувавши порушення авторських прав, автор самостійно або через уповноважену особу завжди може звернутися до суду з метою захисту своїх прав та вимагати компенсації за те, що без його відома було використано об'єкт інтелектуальної власності, а також за те, що у зв'язку з цим автором була втрачена певна вигода матеріального характеру. Після цього, згідно статті 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», автор має право звернутися до суду.

Відповідачем у таких справах може виступати як власник домену, так і сам провайдер, який дозволив на своєму сервері розміщення домену, що став віртуальною територією порушення авторського права. Однак, це буде можливим лише у випадку наявності інформації про фізичну або юридичну особу, що є адміністратором серверу чи домену. Нажаль, зазвичай зазначені дані є невідомими, що практично унеможливає подання позову до суду. До того ж, важливо зазначити, що спір із-за порушеного права авторства має розглядатися за місцем знаходження відповідача, а отже, якщо сайт, домен, провайдер тощо, зареєстрований у іншій країні світу, то судова справа має проводитися саме у цій держа-

ві. Це, у свою чергу, створює ще один проблемний аспект захисту авторських прав у мережі Інтернет.

При розгляді захисту авторських прав в Інтернеті актуальне постає питання про забезпечення доказів порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Стаття 57 Цивільного процесуального кодексу України визначає, що доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. У випадку порушення авторських прав у мережі Інтернет такими даними можуть виступати публікації спірних об'єктів виключних прав на матеріальних носіях, нотаріальне засвідчення дати створення твору, дані пошукових Інтернет-систем, Інтернет-провайдерів, хостінг-провайдерів тощо. Однак, практично вагому доказову базу дуже важко зібрати.

Розглянувши справу, суд може винести одне з наступних рішень: відшкодування збитків та моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням з визначенням розміру відшкодування, стягнення з порушника авторського права і (або) суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення, виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу, заборону опублікування творів, припинення їх розповсюдження, вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників, публікацію у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо у ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права і суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення цих прав.

Виходячи з вище перерахованого, можна зазначити, що контроль за порушенням авторського права в Інтернеті на сьогоднішній день є досить ускладненим. Саме тому в умовах сучасності авторам найбільш доцільно піклуватися про захист своїх законних прав заздалегідь, використовуючи різноманітні технічні засоби захисту, що дозволяють створювати технологічні перешкоди порушенню авторського права або суміжних прав. Серед таких засобів можна виділити наступні.

1) Саморуйнування електронного документа при несанкціонованому копіюванні.

2) Криптографічні конверти. Це програмне забезпечення, яке зашифровує твори так, що доступ до них може бути отриманий лише із застосуванням належного ключа до шифру.

3) Твори з обмеженою функціональністю, коли автор подає лише частину інформації, приміром, зміст книги чи деякі її розділи. Цей метод широко використовується для передплати Інтернет-видань.

4) Створення спеціалізованого архіву для об'єктів інтелектуальної власності, представлених в електронному форматі. Такі депозитарії надають можливість авторові підтвердити факт і час публікації в разі ви-

никнення суперечки, зокрема й у суді, але, нажаль майже не застосовуються в нашій державі. Розміщення та збереження копій авторських матеріалів виконується на незмінному носії з фіксацією часу, місця й умов його виготовлення, а прийняття у 2003 році Закону України «Про цифровий підпис» дає змогу реєструвати авторські твори безпосередньо в комп'ютерній мережі.

5) Використання кодових слів. У своїх текстах автори навмисно використовують рідкісні й екзотичні слова, за якими потім за допомогою пошукових систем відстежують використання власного твору.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що питання захисту авторських прав в мережі Інтернет та засобів протидії правопорушенням мають комплексний характер. Основною проблемою у цьому напрямку є те, що нормативно-правова база України суттєво відстає від реалій суспільних відносин у галузі інтелектуальної власності, що призводить до неврегульованості цієї сфери нормами законів. Саме тому на сьогоднішній день перед законодавцями та фахівцями з інтелектуальної власності постає складне питання вдосконалення та адаптування правових основ для забезпечення захисту авторських прав у мережі Інтернет.

Список літератури: 1. Бреус С.Б. Защита авторских прав в Интернет: автореф. дис. канд.юр.н.:12.00.03 / Бреус Сергей Борисович. – М., 2009. – 22 с.

Надійшла до редколегії 01.04.2012.

УДК: 347.83

Проблеми захисту авторських прав в інтернеті / Аврамова О.Є., Разіна О.І. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – № 6(980). – С. 26-29. Бібліогр.: 1 назв.

В статье рассматриваются актуальные проблемы защиты авторских прав в Интернете. Охарактеризована процедура рассмотрения дела по фактам нарушения авторских прав. Предложены способы защиты авторских прав в Интернете.

Ключевые слова: авторские права, информация, Интернет, информатизация общества, компьютерные технологии.

The article deals with topical issues of copyright protection on the Internet. Described procedure for dealing with cases on copyright infringement. The methods of copyright protection on the Internet.

Keywords: copyrights, information, Internet, information society, computer technology.

О.Є. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХП»

І.С. РЕВЕЛЮК, магістрант, НТУ «ХП»

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Робота присвячена актуальній проблемі побудови системи суб'єктів інтелектуальної власності. У статті проведений аналіз норм чинного українського законодавства в сфері інтелектуальної власності. Запропоновано виділяти три групи суб'єктів інтелектуальної власності: первинні, вторинні і допоміжні суб'єкти. Окремо розглянуто категорія «автора», виділено автор-винахідник і автор-творець.

Ключові слова: інтелектуальна власність, українське законодавство, автор, творчість, правовий статус.

Вступ. Суб'єкти інтелектуальної власності є учасниками процесу створення, використання і захисту об'єктів інтелектуальної власності. Автори своєю творчою працею створюють нові шедеври та знаходять інноваційні технічні рішення, а правокористувачі використовують створені об'єкти у своїй діяльності. Для встановлення правового статусу системи суб'єктів інтелектуальної власності виникає потреба у детальному її розгляді.

Дослідження системи суб'єктів інтелектуальної власності здійснювалось у працях І.А. Близнеца, Є.П. Гаврілова, В.А. Дозорцева, В.О. Калятіна, Н.В. Макагонової, А.Л. Маковского, О.А. Рузакової, А.П. Сергеева, В.І. Серебровського. Динамічні процеси в сфері інтелектуальної власності приводять до зміни в правовому статусі суб'єктів інтелектуальної власності, що відбивається на їх системі. Це потребує окремого дослідження.

Результати досліджень. Правовий статус суб'єктів інтелектуальної власності передбачено в Конституції України, Цивільному кодексі України та в законодавстві інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 421 Цивільного кодексу України суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові або майнові права інтелектуальної власності. Виходячи зі змісту цієї статті суб'єктів інтелектуальної власності можна розподілити на три групи.

К першій групі належать первинні суб'єкти, які набули право інтелектуальної власності в результаті створення об'єкта інтелектуальної власності або державної реєстрації прав на цей об'єкт. До цієї групи слід в першу чергу віднести автора (творця), оскільки його інтелектуальний та творчий потенціал є джерелом створення об'єктів права інтелектуальної власності. Тому на законодавчому рівні саме за автором закріплюється весь обсяг особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності. Другу

групу суб'єктів інтелектуальної власності формують вторинні суб'єкти. Власне вони самі нічого не створюють, але на підставі закону або договору набули у встановленому порядку майнові права інтелектуальної власності й відповідно визнаються суб'єктами права інтелектуальної власності. До третьої групи суб'єктів інтелектуальної власності відносять допоміжні суб'єкти: Державна служба інтелектуальної власності, державні інспектори в галузі інтелектуальної власності та патентні повірені. Розглянемо більш детально правовий статус суб'єктів інтелектуальної власності.

Згідно зі ст. 435 Цивільного кодексу України суб'єктом авторського права є автор твору. У ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що автор (творець) – це фізична особа, творчою працею якої створений об'єкт інтелектуальної власності. За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Автор твору належить до первинного суб'єкта права інтелектуальної власності. Необхідно зауважити, що юридичні особи не можуть створювати об'єкт права інтелектуальної власності, оскільки створити об'єкт інтелектуальної власності може лише фізична особа. Проте юридичним особам можуть належати майнові права інтелектуальної власності, в цьому разі вони можуть бути суб'єктами права інтелектуальної власності за договором або законом. Правовий статус автора визначається відповідним інститутом інтелектуальної власності, зокрема авторським, патентним правом.

Визначення автору надається і в нормах патентного права. Згідно зі ст. 463 Цивільного кодексу України суб'єктами права інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі й промислові зразки є винахідники, автори винаходів, корисних моделей і промислових зразків. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» і ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» автором винаходу, корисної моделі і промислового зразка є фізична особа, результат інтелектуальної, творчої діяльності якої визнано винаходом (корисною моделлю) або промисловим зразком. Інші особи, які набули право на зазначені об'єкти права інтелектуальної власності за договором чи законом, відносяться до категорії вторинних суб'єктів права інтелектуальної власності. Таким чином, в залежності від інституту інтелектуальної власності можна запропонувати класифікацію авторів: автор-творець та автор-винахідник.

В інституті суміжних прав також встановлено перелік суб'єктів інтелектуальної власності. Суб'єктом суміжних прав згідно зі ст. 450 Цивільного кодексу України є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення. За відсутності доказів іншого виконавцем, виробником фонограми, виробником відеограми, організацією мовлення вважається особа, ім'я (найменування) якої зазначено відповідно у фонограмі, відеограмі, їх примірниках чи на упаковці, а також під час передачі програми організації мовлення. Зазначені суб'єкти належать до первинних суб'єктів суміжних

прав. Суб'єктами суміжних прав є також інші особи, які набули таких прав відповідно до договору чи закону в первинних суб'єктів суміжних прав.

До другої групи суб'єктів інтелектуальної власності відносяться фізичні й юридичні особи, які набули права на об'єкти відповідно до договору або закону. правонаступництво первинного суб'єкта права інтелектуальної власності виникає у порядку спадкування чи реорганізації юридичних осіб.

Спадкування на об'єкти інтелектуальної власності виникає внаслідок дії закону чи заповіту. Слід зазначити, що існують певні відмінності у спадкуванні авторських прав і промислових прав, оскільки вони визначаються різним терміном дії успадкованих прав. Так, згідно зі ст. 29 Закону України «Про авторське право і суміжні права» майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право, переходять у спадщину на термін 70 років, в той час як особисті немайнові права автора ніколи не можуть бути передані у спадщину. Термін дії майнових прав спадкоємців патентовласників складає частину часу дії патенту, що залишився. Отже, можна запропонувати класифікувати спадкоємців в залежності від об'єкту спадкування на: спадкоємців об'єктів авторського права та спадкоємців об'єктів промислової власності.

Відповідно до чинного законодавства України правонаступниками авторів можуть бути будь-які фізичні і юридичні особи, які стають ними згідно з договором або законом. Так, згідно зі ст. 31 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» майнові права можуть бути передані автором або іншою особою, яка має авторське право, іншій особі повністю чи частково. Передача майнових прав автора чи іншої особи, яка має авторське право, оформляється авторським договором.

Наступним суб'єктом інтелектуальної власності є власник охоронного документа. Власником охоронного документа вважається будь-яка особа, якій належить охоронний документ на об'єкт інтелектуальної власності: патент чи свідоцтво. Патентовласник – особа, що володіє патентом і винятковими правами на використання та розпорядження об'єктами патентного права. Власник свідоцтва – особа, якій належить свідоцтво України на знак для товарів і послуг.

До третьої групи суб'єктів права інтелектуальної власності входять патентні повірені, державні інспектори в галузі інтелектуальної власності, Державна служба інтелектуальної власності та некомерційні організації в галузі інтелектуальної власності.

Правовий статус патентних повірених передбачено Постановою № 957 від 14.09.2011 «Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)». Патентний повірений надає фізичним та юридичним особам допомогу і послуги, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, представ-

ляє інтереси зазначених осіб у Державній службі інтелектуальної власності, а також судових органах, кредитних установах, у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами.

Державний інспектор з питань інтелектуальної власності діє відповідно до Постанови № 957 від 14.09.2011 р. «Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державної служби інтелектуальної власності». Він є посадовою особою Державної служби інтелектуальної власності. Державний інспектор з питань інтелектуальної власності здійснює контроль за дотриманням суб'єктами господарювання вимог законодавства в галузі інтелектуальної власності.

Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності, є Державна служба інтелектуальної власності України, яка діє на підставі Указу президента України № 436/2011 від 08.04.2011 р. «Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України».

Висновки. Таким чином, суб'єкти права інтелектуальної власності можна розділити на три групи. Їх правовий статус залежить від інституту права інтелектуальної власності, функцій та визначається відповідним законодавством. Можна запропонувати поділяти авторів на: авторів-творців та авторів-винахідників, та спадкоємців на: спадкоємців об'єктів авторського права та спадкоємців об'єктів промислової власності

Надійшла до редколегії 01.04.2012.

УДК: 347.15/18

Система суб'єктів інтелектуальної власності / Аврамова О.Є., Ревелюк І.С. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 30-33.

Работа посвящена проблеме построения системы субъектов интеллектуальной собственности. В статье проанализированы нормы действующего украинского законодательства в сфере интеллектуальной собственности. Предложено выделять три группы субъектов интеллектуальной собственности: первичные, вторичные и вспомогательные субъекты. Рассмотрена категория «автора», выделены автор-изобретатель и автор-создатель.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, украинское законодательство, автор, творчество, правовой статус.

The work is devoted to the actual problem of constructing a system of intellectual property subjects. The article analyzes the rules of the Ukrainian legislation in the field of intellectual property. It is suggested that three groups of subjects of intellectual property: primary, secondary and subsidiary subjects. Otdlelno considered.

Keywords: intellectual property, the Ukrainian legislation, author, work, legal status.

О.Є. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХП»

С.В. КОЗАКОВА, магістрант, НТУ «ХП»

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуті проблеми реалізації прав іноземних громадян на об'єкти інтелектуальної власності в Україні. На аналізі національного та міжнародного законодавства інтелектуальної власності встановлено, що на іноземних громадян поширюється національний режим.

Ключові слова: іноземні громадяни, інтелектуальна власність, Конституція України, міжнародне законодавство, економічна безпека.

Вступ. Охорона інтелектуальної власності в світовій економіці стають політичною проблемою, пов'язаною з економічною безпекою та вимагають стратегічних підходів до їх вирішення. Процеси інтелектуалізації досягли надзвичайно високої інтенсивності, немислимої в попередні роки. Тому Україна повинна адаптуватися до світових процесів в сфері інтелектуальної власності. Необхідно підкреслити, що Україна значно активізувала процес входження в світові структури, що регулюють інтелектуальну власність, і вже є учасницею 15 з 26 універсальних міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері. Проте в національному законодавстві проблемою залишається правова охорона прав іноземців на об'єкти інтелектуальної власності. Це вимагає дослідження питання правової охорони прав іноземців на об'єкти авторського права.

Результати дослідження. У статті 26 Конституції України встановлено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, що й громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Правовий статус названих категорій осіб визначено Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р., який закріплює основні права, свободи та обов'язки іноземців та осіб без громадянства, які проживають або тимчасово перебувають в Україні. Іноземці – це особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави. Іноземці та особи без громадянства є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять та інших обставин.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» суб'єктами авторського права можуть бути як громадяни України, так

іноземці. Іноземні громадяни як автори користуються захистом авторського законодавства в Україні, якщо створені ними твори знаходяться в будь-якій об'єктивній формі на території України, а якщо ні, то відповідно до міжнародних договорів України та спільних конвенцій з авторського права, наприклад, Женевської, Бернської. Таким чином, на іноземних громадян поширюється національний режим.

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів є найстарішим міжнародним договором в галузі авторських прав. В основу її покладено три основних принципи: національного режиму – кожне держава, що бере участь, повинна надавати творам, створеним в інших державах-учасниках, таку ж охорону, яку воно надає творам своїх громадян; автоматичної охорони – надання охорони не залежить від дотримання будь-яких формальностей (умов реєстрації, депонування і т.д.); мінімальних стандартів – закони кожної держави повинні забезпечувати деякі гарантовані базові рівні захисту авторських прав.

Таким чином, іноземці, як і громадяни України, на об'єкти авторського права мають рівні майнові та немайнові права. Іноземцю-автору належать такі особисті (немайнові) права: вимагати визнання свого авторства, згадування його імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо; забороняти згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитися анонімом; вибирати псевдонім (вигадане ім'я) у зв'язку з використанням твору; протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якого іншого посягання на твір, що може зашкодити честі та репутації автора; на обнародування твору.

До майнових прав іноземця-автора відносять.

1) Виняткові права на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом, а також виключне право дозволяти або забороняти: відтворення творів, публічне виконання і публічне сповіщення творів, публічний показ, будь-яке повторне публічне сповіщення в ефірі чи по проводах вже переданих в ефір творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, переклади творів, переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів, розповсюдження творів шляхом продажу, відчуження іншим способом або шляхом здачі в найм або в прокат та іншої передачі до першого продажу примірників твору, здачу в найм після першого продажу, відчуження іншим способом примірників аудіовізуальних творів, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі або у формі, яку читає машина, імпорт примірників творів.

2) Виключні права авторів на використання творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва включає в себе і право участі в практичній реалізації проектів цих творів.

3) Право дозволяти або забороняти використовувати свій твір й іншими способами.

4) Право на виплату винагороди за будь-яке використання його твору.

Права іноземних громадян в Україні врегульовані і нормами патентного права. Основні положення, що стосуються при оформленні прав на об'єкти промислової власності, знайшли своє відображення у відповідних розділах Законів України «Про охорону прав на винаходи (корисні моделі)», «Про охорону прав на промислові зразки». Більш детальне регулювання цих питань здійснюється підзаконними актами, зокрема: «Правилами складання і подання заявки на видачу патенту України на винахід (корисну модель)» від 27.12.94 р. № 318/528, «Правилами складання і подання заявки на видачу патенту України на промисловий зразок» від 13.02.95 р. № 35/571, затвердженими Патентним відомством і зареєстрованими в установленому порядку в Міністерстві юстиції України.

Іноземні фізичні та юридичні особи або їх патентні повірені ведуть справи з отримання патентів та підтримання їх у силі тільки через патентних повірених, зареєстрованих у Патентному відомстві України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, учасником яких є Україна. Наприклад, відповідно до угод про співробітництво в сфері охорони промислової власності між урядом України та урядами Російської Федерації та Республіки Білорусь, громадяни та юридичні особи, що проживають чи мають постійне місце проживання в цих державах, мають право подавати заявки безпосередньо до Держслужби ІВ самостійно. Повноваження патентного повіреного засвідчуються довіреністю заявника, яка має просту письмову форму і не потребує нотаріального посвідчення. Якщо до складу заявників входить фізична особа, яка проживає на території України, чи юридична особа, яка має постійне місцезнаходження на території України, то заявка може бути подана без залучення патентного повіреного, за умови зазначення адреси для листування в Україні.

Висновки. Виходячи з вище викладеного, можна стверджувати, що законодавство України надає правову охорону правам іноземців на об'єкти інтелектуальної власності. Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», а також Законом України «Про авторське право і суміжні права» регулюються майнові та особисті (немайнові) авторські права іноземців, що є тотожними з правами вітчизняних громадян. Також дотримання прав іноземних авторів гарантується відповідно до міжнародних договорів України та спільних конвенцій з авторського права.

Надійшла до редколегії 01.04.2012.

УДК: 347.176.2

До проблеми правової охорони прав іноземців на об'єкти інтелектуальної власності / Аврамова О.Є., Козакова С.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 34-37.

В статье рассмотрены проблемы реализации прав иностранных граждан на объекты интеллектуальной собственности в Украине. На анализе национального и международного законодательства интеллектуальной собственности установлено, что на ино-

странных граждан распространяется национальный режим.

Ключевые слова: иностранные граждане, интеллектуальная собственность, Конституция Украины, международное законодательство, экономическая безопасность.

The paper considers the problem of realization of the rights of foreign nationals to intellectual property in Ukraine. In the analysis of national and international intellectual property law is established that applies to foreign nationals, national treatment.

Keywords: Foreign citizens, intellectual property, the Constitution of Ukraine, international law, economic security.

УДК: 347.155

О.Є. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХП»

Д.М. КУРІННА, магістрант, НТУ «ХП»

ПОРЯДОК ПРОХОДЖЕННЯ АТЕСТАЦІЇ ПАТЕНТНИХ ПОВІРЕНИХ

Стаття присвячена практичним питанням діяльності патентних повірених. Розглянуто процедура атестації патентних повірених. Встановлено етапи проходження атестації.

Ключові слова: патентні повірені, охорона прав, інтелектуальна власність, кваліфікаційні іспити, атестація, Державний реєстр.

Вступ. Одним з учасників правовідносин по захисту об'єктів інтелектуальної власності є патентні повірені. Патентні повірені – це фахівці в галузі прав інтелектуальної власності, які склали кваліфікаційні іспити, пройшли атестацію і отримали свідоцтво на право займатися діяльністю патентного повіреного і внесені до Державного реєстру патентних повірених. Ці суб'єкти є активними учасниками в правовідносинах в сфері інтелектуальної власності, що потребує окремого розгляду їх правового статусу. Тому, мета цієї статті є встановлення проходження процедури атестації патентних повірених.

Результати досліджень. Проблема міста інституту патентного повіреного в системі норм інтелектуальної власності займалися І.А. Артюхіна, І.А. Близнец, Є.А. Даніліна, О.В. Добринін, В.А. Дозорцев, Н.П. Дунаєвська, Л.В. Кирий, О.П. Колесніков, О.С. Киневська, А.Д. Кудakov та інші. У той же час комплексних наукових досліджень, присвячених аналізу правового статусу патентного повіреного, врегульованого нормами українського законодавства, не проводилося.

Патентні повірені надають фізичним та юридичним особам послуги, пов'язані з придбанням та охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, представляють їх інтереси у Державній службі інтелектуальної власності, а також судових органах, кредитних установах, у відноси-

© О.Є. Аврамова, Д.М. Курінна, 2013

нах з іншими фізичними та юридичними особами. Для того, щоб стати патентним повіреним, фахівець повинен мати свідоцтво на право займатися такою діяльністю, однією з умов отримання якого є проходження атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених). Тому, дослідження порядку атестації патентних повірених має практичне значення.

Атестація патентних повірених здійснюється Державною службою інтелектуальної власності України, проводить її Атестаційна комісія Державної служби. Правова регламентація атестації передбачена в Наказі Міністерства освіти і науки України № 556 від 25.07.2006. Вона має три етапи. Перший етап атестації передбачає складання кваліфікаційних екзаменів. На другому етапі з кандидатами у патентні повірені проводиться співбесіда, характер якої залежить від спеціалізації, що заявлено кандидатами. На третьому етапі приймається рішення щодо атестації або відмови в ній кандидатам.

Для допуску до першого етапу кандидат повинен подати заяву про атестацію його як патентного повіреного до Державної служби інтелектуальної власності України. До цієї заяви необхідно додати засвідчену у встановленому порядку копію диплома державного зразка про повну вищу освіту та диплома про повну вищу освіту в сфері охорони інтелектуальної власності. Також додаються документи, які підтверджують досвід практичної роботи у сфері охорони інтелектуальної власності не менше п'яти років. Таким документом є засвідчений в установленому порядку витяг з трудової книжки (для військовослужбовців – витяг з документа, що встановлює службові обов'язки і підтверджує досвід роботи). При чому досвід роботи враховується як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом. За бажанням кандидата додаються інші документи, що додатково характеризують рівень його професійних знань. Останній документ, необхідний до подання – документ про внесення плати за атестацію. Кандидат у патентні повірені несе відповідальність за достовірність інформації, яка наведена в заяві та супутніх до неї документах. Якщо заява чи додані до неї документи не відповідають встановленим вимогам, Атестаційна комісія повідомляє про це кандидата і надає пропозицію усунути помилки. Кандидат протягом двох місяців від дати відправлення повідомлення має надати відповідь.

Атестаційна комісія розглядає документи, які подані кандидатами, на черговому засіданні та приймає рішення про допуск або відмову у допуску кандидата до кваліфікаційних екзаменів. На засідання Атестаційної комісії може бути запрошено кандидата у тому випадку, якщо у наданих документах інформація потребує уточнення або викликає сумніви. Кандидати у патентні повірені сповіщаються про прийняте рішення щодо допуску до кваліфікаційних екзаменів протягом 14 днів з дати прийняття такого рішення.

Кандидату відмовляють в допуску до кваліфікаційних екзаменів, якщо: він не є громадянином України; не має постійного місця проживання в

Україні; він документально не підтвердив наявності повної вищої освіти та (або) повної вищої освіти в сфері інтелектуальної власності; він не підтвердив документально досвід практичної роботи в сфері інтелектуальної власності не менше п'яти років; він є працівником Державної служби чи державного закладу відповідної спеціалізації, що входить до державної системи правової охорони інтелектуальної власності, або особою, якій діяльність патентного повіреного заборонена законодавством; не закінчився 12-місячний строк від дати прийняття Атестаційною комісією рішення про відмову в атестації кандидата як патентного повіреного. Якщо кандидата не було допущено до кваліфікаційних екзаменів, то після усунення причини відмови він може повторно подати документи.

У разі допуску до екзаменів Атестаційна комісія надсилає кандидатам повідомлення про час і місце їх проведення не пізніше ніж за два тижні до їх початку. Кваліфікаційні екзамени проводяться у вищому навчальному закладі, визначеному Державною службою не рідше одного разу на рік. Кандидат допускається до екзаменів за наявності паспорта громадянина України або документа, що його замінює.

Екзамени оцінюються за бальною системою, необхідну суму яких за кожною спеціалізацією визначає Атестаційна комісія. За результатами кваліфікаційних екзаменів комісія складає протокол, який передається до Атестаційної комісії. Він складається у двох примірниках: перший примірник передається до Атестаційної комісії, другий – залишається у навчальному закладі, де проводяться екзамени і зберігається там протягом десяти років.

Атестаційна комісія на засіданні розглядає результати екзаменів. Результати розгляду можуть бути наступними: кандидати, які набрали необхідну кількість балів для підтвердження кваліфікації загалом та за певними спеціалізаціями, вважаються такими, які склали екзамени в повному обсязі; якщо кандидати не набирають необхідної кількості балів, тоді вони вважаються такими, що не склали екзамени; кандидати, які не набрали необхідну кількість балів для певної спеціалізації вважаються такими, які не склали екзамени з окремої спеціалізації. Якщо кандидати склали екзамени, вони допускаються до подальшої співбесіди і навпаки. Співбесіда проводиться з кожним кандидатом окремо. За її підсумками Атестаційна комісія приймає рішення щодо атестації кандидата за всіма заявленими спеціалізаціями, за деякими із заявлених спеціалізацій чи про відмову в атестації за всіма заявленими спеціалізаціями. Кандидат, якому відмовлено в атестації за всіма або деякими заявленими спеціалізаціями може оскаржувати це рішення в Апеляційній комісії Державної служби у місячний строк від дати прийняття рішення Атестаційною комісією.

Висновки. Таким чином, щоб отримати свідоцтво на право займатися діяльністю патентного повіреного, особа має пройти Атестацію патентних повірених, яка здійснюється Державною службою інтелектуальної

власності України. Атестація проводиться в три етапи: складання кваліфікаційних екзаменів, співбесіда із кандидатом у патентні повірені, прийняття рішення щодо атестації чи відмови в ній. Успішне проходження всіх етапів гарантує атестацію кандидата як патентного повіреного.

Надійшла до редколегії 01.04.2012.

УДК: 347.155

Порядок проходження атестації патентних повірених / Аврамова О.Є., Курінна Д.М. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 37-40.

Стаття посвячена практичним вопросам деятельности патентных поверенных. Рассмотрена процедура аттестации патентных поверенных. Определены этапы прохождения аттестации.

Ключевые слова: патентные поверенные, охрана прав, интеллектуальная собственность, квалификационные экзамены, аттестация, Государственный реестр.

The article is devoted to practical issues of patent attorneys. A procedure for attestation of patent attorneys. Established stages of the attestation.

Keywords: patent attorneys, protection of the rights, intellectual property, qualifying exams, certification, the National Register.

УДК: 347.45/.47

О.Є. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХПІ»

К.О. МИХАЙЛОВА, магістрант, НТУ «ХПІ»

УМОВИ СЦЕНАРНОГО ДОГОВОРУ

У статті розглянуті практичні питання складання сценарного договору. Дається характеристика сценарного договору, зокрема, як двухстороннього, письмового, консенсуального або реального договору.

Ключові слова: сценарій, сюжет, кінофільм, телевізійний серіал, інтелектуальна власність, сценарний договір.

Вступ. У сучасних умовах значення і роль сценарних договорів істотно зростають. Якщо раніше сценарний договір укладався для створення сценарію майбутнього кінофільму, то зараз його застосування має місце у телесеріалах, аніматорських постановках у проведенні урочистих подій. В юридичній науці питання договорів в сфері інтелектуальної власності розглядалися Степановою О.А., Чернишевою С.А., Хаметовим А., Сергеевим А.П., Калятиним В.О., Дозорцевим та іншими, однак окремого дослідження умов сценарного договору за українським законодавством не проводилось. Тому, мета цієї статті визначити умови сценарного договору.

© О.Є. Аврамова, К.О. Михайлова, 2013

Результати досліджень. Сценарієм вважається короткий виклад змісту п'єси, сюжетна схема, за якою створюються різного роду спектаклі в театрах, імпровізації, балетні спектаклі, масові видовища тощо. Разом з тим сценарій є окремим видом літературного твору, призначеного для втілення в кінофільмах або телефільмах, який використовується на підставі окремого договору. Для встановлення правової характеристики сценарного договору виникає проблема проведення окремого дослідження умов сценарного договору в сфері інтелектуальної власності.

Правове регулювання сценарного договору здійснюється Цивільним Кодексом України та Законом України «Про авторське право і суміжні права». Сценарний договір – це договір, про створення сценарію для здійснення будь-якого задуманого масового видовища, кіно- або телефільму, радіо чи телебачення, його режисури, визначення змісту, характеру і порядку дій. Цей договір є двостороннім і сплатним, може бути реальним (коли йдеться про передачу студії (організації) готового твору) або консенсуальним (коли йдеться про створення твору та його наступну передачу для використання).

Предметом цього договору є літературний сценарій, що має відповідати обумовленим у договорі умовам і вимогам, які затверджені організацією-постановником і які додаються до сценарного договору. Умови сценарію за загальним правилом визначаються у творчій заявці, що складається і затверджується замовником, де окреслюється основна ідея сценарію, визначаються сюжетна лінія, характеристики виконавців. У сценарії має бути викладено повний, детальний і послідовний опис дій, діалогів, вчинків тощо.

Однією з умов сценарного договору є точне визначення характеру роботи у вигляді додатку до договору належно затвердженого лібрето, що включає до себе виклад змісту фільму і визначає жанр фільму.

Звернемось до аналізу сторін договору. Сторонами у договорі завжди є автор (сценарист) і організація – замовник. Замовниками сценарію виступають юридичні особи, які мають спеціальні можливості для здійснення сценарію – виконавці, приміщення, технічні засоби тощо. Замовником може виступати і фізична особа, принаймні, законодавство не містить перешкод для такого висновку. Будь-яка фізична особа може замовити сценарій для реалізації його в кіно- чи відеофільмі про свій життєвий шлях, родовід тощо. Це може бути сценарій не тільки про свій життєвий шлях, а й про творчий шлях батька (матері) тощо.

Другою стороною є автор. В роботі над сценарієм можуть брати участь кілька авторів: автори діалогів, текстів пісень, музики тощо. У такому разі всі вони є стороною у договорі. Сценарний договір може бути укладений також із правонаступниками автора. Таким чином, контрагентом автора у сценарному договорі є організація будь-якої форми власності, яка здійснює виробництво аудіовізуального твору або іншим способом має використати літературний сценарій.

Права і обов'язки сторін складають зміст сценарного договору і виникають з моменту його підписання. Твір має бути переданий у визначений строк, не передаватися третім особам без дозволу замовника тощо. За сценарним договором автор зобов'язується передати або створити і передати замовнику сценарій для здійснення будь-якого видовища у визначений договором строк. Якщо автор бере на себе обов'язок створити твір, то в договорі визначається строк виконання такого замовлення, якого автор повинен дотримуватися. За загальним правилом, у договорі може бути умова, за якою автор протягом певного строку не може передати цей же літературний сценарій іншим організаціям для використання.

На автора літературного сценарію може бути покладено за договором обов'язок брати участь у роботі по реалізації сценарію (консультування режисера-постановника, акторів з питань трактування сцен, образів дійових осіб, обставин дій тощо). У свою чергу організація-постановник зобов'язується за договором надавати авторові необхідні консультації та іншу допомогу. Проте вона не має права без письмової згоди автора вносити зміни до літературного сценарію, його назви, а також у позначення імені автора. Організація повинна зазначати прізвище автора в усіх випадках використання твору.

Сценарій за чинним законодавством може бути опублікований шляхом його видання друкарським способом. Але слід зазначити, що замовники більше заінтересовані в тому, щоб їм передавали неопубліковані твори, адже за таких умов інтерес публіки зростає. Якщо сценарій неопублікований, то особливістю сценарного договору є те, що сценарій може бути використаним у дуже обмеженому колі. За даним сценарієм створено фільм, телепередачу, інше видовище. Фільми за цим самим сценарієм здійснюються більше не будуть. Що стосується інших видовищ, то вони можуть бути здійснені за вже використаним сценарієм.

Необхідно зауважити, що організація-користувач літературного сценарію має право розірвати договір і стягнути з автора всі виплачені йому за договором суми в таких випадках: літературний сценарій не поданий у строк, обумовлений договором, або у строки, визначені для доопрацювання сценарію, поданий літературний сценарій не відповідає вимогам і умовам договору, автор літературного сценарію відмовився вносити до нього виправлення і доробки, запропоновані організацією-користувачем відповідно до договору і творчої заявки, автор літературного сценарію без письмової згоди організації-користувача, з якою укладено сценарний договір, передав цей же літературний сценарій для використання третій особі, без письмової згоди організації-замовника літературного сценарію автор залучав до його написання третіх осіб, суд визнав недобросовісність автора при написанні замовленого йому літературного сценарію.

Висновки. На підставі викладеного можна визначити, що сценарний договір – це договір про створення сценарію для здійснення будь-якого за-

думаного масового видовища, кіно- або телефільму, радіо чи телебачення, його режисури, визначення змісту, характеру і порядку дій. Сторонами договору є автор сценарію та організація-замовник. Цей договір укладається у письмовій формі та є двостороннім і сплатним, може бути реальним або консенсуальним.

Надійшла до редколегії 01.04.2012.

УДК: 347.45/.47

Умови сценарного договору / Аврамова О.Є., Михайлова К.О. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 41-43.

В статье рассмотрены практические вопросы составления сценарного договора. Дается характеристика сценарного договора, в частности, как двухстороннего, письменного, консенсуального или реального договора.

Ключевые слова: сценарий, сюжет, кинофильм, телевизионный сериал, интеллектуальная собственность, сценарный договор.

The article deals with the issues practical compilation scenario of the contract. The characteristic of screenwriting contract, in particular, as dvuhstoronennogo, written, or real consensual agreement.

Keywords: script, story, movie, TV series, intellectual property, script contract.

УДК 658.012

Г.М. ГАРЯЄВА, ст. викладач, НТУ «ХПІ»

М.М. ТИМЦІВ, магістрант, НТУ «ХПІ»

І.А. БІЛОКОНЬ, магістрант, НТУ «ХПІ»

ІНТЕРНЕТ-САЙТ ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

У даній статті освітлюється проблема визначення прав на володіння інтернет-сайтом. Інтернет-сайт в статті розглядається як об'єкт авторського права, згідно з законами України. Також описується процедура патентування інтернет-сайту. Бібліогр.: 3 назв.

Ключові слова: веб-сайт, Інтернет, авторське право, доменне ім'я, правова охорона.

Вступ. Дефініція «веб-сайт» як така в законодавству відсутня. В наказі Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 року № 327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади» надано визначення веб-сайту та веб-порталу як певного поєднання технічної та інформаційної складової [1].

© Г.М. Гаряєва, М.М. Тимців, І.А. Білоконь, 2013

Згідно з п. 1.3, веб-сайт – це сукупність програмних та апаратних засобів з унікальною адресою у мережі Інтернет разом з інформаційними ресурсами, що перебувають у розпорядженні певного суб'єкта і забезпечують доступ юридичних та фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів та інші інформаційні послуги через мережу Інтернет; веб-портал – веб-сайт, організований як системне багаторівневе об'єднання різних ресурсів та сервісів для забезпечення максимальної можливості доступу до інформації та послуг.

Беручи до уваги зазначене визначення, для подальшого аналізу необхідно звернути увагу на можливі складові веб-сайту:

- а) апаратна складова;
- б) програмна складова;
- в) унікальна адреса у мережі Інтернет;
- г) інформаційні ресурси.

Для визначення правової природи веб-сайту слід зазначити, що він поза сумнівів є самостійним об'єктом авторського права – підбір, розташування інформаційної складової є оригінальним. Власне це дозволяє висунути тезу про прирівнення веб-сайту до складеного об'єкту авторського права – збірника творів. Однак, веб-сайт не може бути повністю ототожнений зі збіркою творів.

Відповідно до ст. 435 ЦК України, ст. 11 Закону України «Про авторське право та суміжні права», первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору (фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір). Збірка творів, як об'єкт авторського права є результатом творчості однієї особи або невеликої групи осіб – співавторів, які здійснюють однорідну діяльність [2]. Веб-сайт створюється різномірною діяльністю певних осіб. Дизайнерське рішення веб-сайту пов'язано з вимогами до кольорового, графічного та аудіовізуального відображення. Організація внутрішніх переходів пошукової системи потребує певного програмного рішення. Підбір та систематизація інформаційних складових безпосередньо пов'язано з фаховою спрямованістю веб-сайту. Таким чином, створення веб-сайту можливо охарактеризувати не тільки підбором, розташуванням, упорядкуванням складових частин веб-сайту, а й багатогранністю творчого процесу.

В цьому процесі одні особи створюють елементи, які використовуються потім, на другому етапі, іншими особами для створення комплексного об'єкту в цілому. Складний, багатогранний процес створення веб-сайту викликає за необхідності розглянути веб-сайт в порівнянні зі складною річчю.

Веб-сайт, як збірка творів, може поєднувати як літературні, так і музичні, фотографічні, аудіовізуальні та інші твори, так неохоронювані об'єкти (складатись як із різномірних, так із однорідних речей). Кожний з зазначених об'єктів не пов'язаний з іншим (крім єдиного творчого замислу). Після об'єднання веб-сайт стає єдиним цілим та використову-

ється як єдине ціле.

Об'єктами авторського права є твори. Це положення закріплено ст. 433 ЦК України, ст. 8 Закону України «Про авторське право та суміжні права», ст.ст. 1, 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, ст. 1 Всесвітньої конвенції про авторське право [2].

Законодавство не дає ні легального визначення твору, ні повного переліку об'єктів авторського права. Це положення обумовлено тим, що життя в своєму розвитку може породжувати нові форми виразу творчої діяльності людини, а їх будь-яке нормативне закріплення може виключити їх з кола об'єктів правової охорони.

З зазначених складових веб-сайту та веб-порталу з точки зору авторсько-правової охорони не підлягають розгляду програмні та апаратні засоби.

Зазначена теза ґрунтується на тому, що апаратні засоби відносяться до галузі техніки, а не літератури або мистецтва.

Програмні засоби дозволяють власнику сайту налаштовувати структуру та відображення інформації на веб-сайті, але за допомогою програмних засобів можливо створення різних веб-сайтів. Сама по собі програма для створення веб-сайту відноситься до об'єктів авторського права – комп'ютерних програм. Однак створений за її допомогою веб-сайт є самостійним об'єктом.

З точки зору авторсько-правової охорони можливо розглядати унікальну адресу у мережі Інтернет та інформаційні ресурси веб-сайту.

Унікальною адресою у мережі Інтернет є доменне ім'я, тобто символічне позначення, призначене для ідентифікації інформаційних ресурсів і адресації запитів в мережі Інтернет та зареєстроване в реєстрі доменних імен відповідно до загальноприйнятого порядку та звичаїв ділового обороту, наділене, з технічної точки зору, властивістю унікальності.

Доменне ім'я може розглядатись як охороноздатна частина веб-сайту, за умови його оригінальності [2].

Інформаційні ресурси веб-сайту складаються з тексту, графіки, звуків, відеосюжетів. Підбір, розташування, упорядкування інформаційних ресурсів веб-сайту може мати творчий характер. При визначенні творчого характеру автора веб-сайту можливо застосування поділ мислення на продуктивне та репродуктивне. Відсутність вигаданого самим автором критеріїв підбора та розташування матеріалу не може розглядатись як продуктивне мислення та не дає підстав для виникнення авторського права.

Як запатентувати веб-сайт?

1) Технічне рішення можна запатентувати й у вигляді корисної моделі і отримати деклараційний патент.

2) Патентуються технічні рішення, а не ідеї. Тому, якщо можливо представити Вашу пропозицію у вигляді такого рішення, наприклад, у вигляді конструктивного або технологічного, то таке рішення може бути

охороноспроможним (якщо вже не запатентовано). Якщо, приміром, для реалізації Вашої новачії заявляється якийсь пристрій, за допомогою якого це здійснюється, то такий об'єкт може бути визнаний винаходом. Патентне відомство перевіряє відповідність пропозиції двом критеріям: «новизна» й «винахідницький рівень». При відповідності їм пропозиція може бути визнана винаходом і на неї видається патент.

3) Якщо ж Вашу пропозицію не можна представити у вигляді технічного рішення, то його можна захистити як об'єкт авторського права і отримати свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір, наприклад, у вигляді проекту, методики, статті й ін. Для цього потрібно надати сам твір або скласти максимально повний опис пропозиції, його короткий реферат і представити дані про автора (авторів).

4) Патент забезпечує його власнику захист технічного рішення від неправомірного комерційного використання, свідоцтво – від неправомірного поширення (тиражування, публікації...) твору. Процедура доказів порушення авторських прав складніша, ніж патентних, крім того порушенням є дії, коли виріб не створений в одному примірнику, а передбачається його тиражувати й реалізовувати.

5) Об'єкти інтелектуальної власності, правова охорона яких забезпечується чинним законодавством України і які можуть мати місце в Інтернет-порталі (сайті):

- а) зареєстрована торгівельна марка (торговий знак) – патентне право;
- б) домен, якщо зареєстрований як торгівельна марка – патентне право;
- в) комп'ютерна програма – авторське право;
- г) база даних – авторське право;
- д) оригінальне художнє оформлення сторінки сайту – авторське право;
- е) дизайн загального вигляду сторінки сайту, при умові, що виданий патент на промисловий зразок – патентне право;
- є) оригінальна ідея/концепція, бізнес-проект, статті белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру, фотографії – авторське право.

Висновок. Таким чином, можна говорити про те, що хоча законодавчо сайт наразі не є об'єктом авторського права, практика відносить його до даної категорії. Відповідно автор сайту буде мати особисті немайнові і майнові права.

Список літератури: 1. Наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 року № 327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади». 2. Закон України «Про авторське право та суміжні права» 3. <http://patent.km.ua/ukr/kb/i40>.

Надійшла до редколегії 20.11.2012.

УДК 658.012

Интернет-сайт як об'єкт авторського права / Гаряєва Г.М., Тимців М.М., Білоконь І.А. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 43-47. Бібліогр.: 3 назв.

В статье освещается проблема определения прав на владение интернет-сайтом. Интернет сайт в статье рассматривается как объект авторского права, согласно законам Украины. Также описуется процедура получения патента на интернет сайт.

Ключевые слова: веб-сайт, Интернет, авторское право, доменное имя, правовая защита.

The article highlights the problems of determinations of rights to own web site. In the article web site is regarded as an object if copyright. Article also describes how to obtain patent for an Internet site.

Keywords: web-site, Internet, copyright, domain name, legal protection.

УДК 658.012

А.М. ГАРЯЕВА, ст. преподаватель, НТУ «ХПИ»

Ю.И. ПРИМШИЦ, магистрант, НТУ «ХПИ»

Ю.С. МЕЛЕШКОВА, магистрант, НТУ «ХПИ»

ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В статье освещаются проблемы правового регулирования электронного документооборота и электронной коммерции на Украине. Рассмотрена электронно-цифровая подпись как один из рычагов урегулирования отношений в области электронной коммерции. Библиогр.: 5 назв.

Ключевые слова: Электронная коммерция, электронно-цифровая подпись (ЭЦП), онлайн-торговля, законодательство, Интернет.

Вступление. Для развития цивилизованных рыночных отношений важным является формирование информационного общества, в становлении которого одну из основных ролей играет информатизация [1]. От информационных технологий зависит не только технологический, но и социальный прогресс, место страны в мировой экономике, ее роль в международном разделении труда, способность развивать демократические институты, рост количества новых рабочих мест.

© А.М. Гаряева, Ю.И. Примшиц, Ю.С. Мелешкова, 2013

Анализ последних исследований и результаты исследований.

С каждым годом все больше товаров и услуг в мире перераспределяется посредством электронной торговли. Постепенно растет объем коммерции и в украинской сети. Сегодня Украина входит в топ-10 стран Европы по количеству пользователей всемирной паутины. По состоянию на конец 2011 г. в нашей стране насчитывалось около 14,3 миллиона пользователей всемирной сети Интернет [2]. Количество электронных магазинов в стране, по подсчетам экспертов, выросло в 60 раз, а товарооборот онлайн-торговли превысил 1 миллиард долл. Преимущества электронной коммерции в том, что она позволяет снизить издержки обращения на 20-30 %, а в отдельных случаях – на порядок.

Цель статьи и постановка проблемы. Можно ли считать, что информационная экономика и коммерция в нашей стране развиваются нормально? Эксперты дают на этот вопрос отрицательный ответ хотя бы потому, что в стране до сих пор не создана законодательная база этих молодых отраслей, претендующих сегодня на то, чтобы потеснить традиционные виды торговли [3]. К сожалению, сегодня в Украине не существует отдельного закона, регулирующего отношения участников рынка электронной коммерции, хотя в нем есть как внутренняя, так и внешняя потребность. В отличие от ряда стран, где для электронной коммерции установлены специальные правила регулирования и налогообложения (США, Европейский союз), украинское законодательство не предусматривает в данном случае специальных норм. Исходя из этого, интернет-торговля регламентируется теми же нормативными актами, что и другие виды торговли в Украине. Общие нормы, регулирующие торговлю в Украине, содержатся в Гражданском и Хозяйственном кодексах, а также в Законе «О защите прав потребителей».

В настоящее время огромное значение для развития электронной коммерции имеет электронный документооборот, так как дает возможность заключать хозяйственные договоры между участниками, находящимися на значительных расстояниях друг от друга. Основным правовым препятствием является невозможность предоставлять электронные документы, например, договоры, в качестве доказательств в суде при возникновении споров из-за отсутствия юридической силы таких документов. Такую роль в электронной коммерции должна играть электронно-цифровая подпись (ЭЦП).

Цифровая подпись предоставляет пользователям возможность обеспечить аутентичность и целостность электронного документа, а также засвидетельствовать авторство владельца, заверяющего таким способом документ. Сегодня существует достаточно много программных продуктов, реализованных в виде дополнений к стандартным приложениям. Эти продукты предоставляют весь спектр услуг по использованию цифровой подписи. При этом процедуры наложения и проверки подписи совершенно «прозрачны» для рядовых пользователей [4].

Во многих странах законодательство об электронных подписях к настоящему времени уже действует или находится на стадии принятия. Первым специальным законом, установившим «правовой статус электронной цифровой подписи (ЭЦП) и урегулировавшим отношения, возникающие при использовании ЭЦП», стал Закон Украины «Об электронной цифровой подписи» от 22 мая 2003 года (Закон об ЭЦП). Кроме того, некоторые положения об электронной подписи были включены в Закон Украины «О платежных системах и переводе денег на Украине» от 5 апреля 2001 года (Закон о платежных системах) и Закон Украины «Об электронных документах и электронном документообороте» от 22 мая 2003 года (Закон об электронных документах).

Впрочем, количество законов не означает качество правового регулирования использования электронной подписи в гражданском обороте. Во время разработки и принятия, указанных нормативно-правовых актов законодатель допустил концептуальную ошибку – он не установил функций электронной подписи в гражданском обороте и не определил ее свойств. Как следствие, сегодня, если исполнять требования закона, невозможно подписать электронный документ электронной подписью, имеющей равную юридическую силу с собственноручной. Наличие такой проблемы подтверждается следующими аргументами [5].

Материалы исследования. Законодательство Украины предусматривает возможность использования для подписания электронных документов пяти технологий электронной идентификации, имеющих разную юридическую силу и разный механизм правового регулирования. Так, следует говорить о следующих видах электронной подписи:

1) *электронно-числовая подпись* – использование данного вида электронной подписи предусмотрено частью 3 статьи 207 ГК, но законодательство не содержит, ни одной правовой нормы, регламентирующей порядок ее использования;

2) *цифровая подпись* – в соответствии с частью 7 статьи 5 Закона об ЭЦП, применяется в банковской сфере, и порядок ее применения определяется НБУ, но не регулируется законодательством Украины;

3) *электронная подпись* – является обязательным реквизитом электронного документа, а ее наложением завершается создание такого документа. И хотя, в соответствии с частью 5 статьи 3 Закона об ЭЦП, электронная подпись не может быть признана недействительной лишь на том основании, что она имеет электронную форму или не основывается на усиленном сертификате ключа, такая подпись, из-за отсутствия об этом прямого указания закона, не приравнивается по юридической силе к собственноручной подписи, а потому не может использоваться участниками гражданских отношений для подписания электронных документов;

4) *электронная цифровая подпись* – совокупность данных, полученная с помощью криптографического преобразования содержимого электронного

документа, которая дает возможность подтвердить его целостность и идентифицировать личность подписавшегося (статья 1.11 Закона о платежных системах). Этот вид ЭЦП является обязательным реквизитом электронного документа и имеет одинаковую юридическую силу с подписью на бумажном документе (статьи 18.2-18.3 Закона о платежных системах). Тем не менее, как и в предшествующих случаях, законодательство Украины не содержит норм, определяющих порядок использования этого вида электронной подписи для подписания электронных документов;

5) *электронная цифровая подпись* – это единственный вид подписи, порядок применения которой определен законодателем. Она по своему правовому статусу приравнивается к собственноручной подписи (печати) в случае, если она подтверждена с использованием усиленного сертификата ключа с помощью надежных средств цифровой подписи. Поскольку законодательство Украины не содержит правовых норм не только относительно цифровой подписи, но и относительно надежных средств цифровой подписи, подтвердить в суде ЭЦП с помощью таких средств не представляется возможным. Именно поэтому следует говорить о том, что этот вид ЭЦП, как и все другие, также не может использоваться для подписания электронных документов вместо собственноручной подписи.

Выводы. Таким образом, в последние годы в Украине сложились предпосылки для развития электронной коммерции. В то же время имеется ряд сдерживающих факторов, которые могут стать серьезным препятствием для развития этого вида бизнеса. Один из таких факторов – это противоречие между теорией и практикой. Для активного развития электронной коммерции в Украине необходима уверенность предпринимателей, в том, что государство будет заниматься этой проблемой всерьез.

Список литературы: 1. Указ Президента України № 537-V «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». 2. Совершение интернет-покупок в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.umg.ua/upload/pdf_file/Shopping%20online%20in%20Ukraine%20UMG%20International.ru.pdf 3. Княжанский В. Как узаконить электронную коммерцию. – День, № 28, 2011г. 4. Электронная цифровая подпись (ЭЦП) в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://e-signature.com.ua/?p=65>. 5. Дмитрий Сахарук. Юридическая сила электронной подписи: «Юридическая практика», 2004.

Поступила в редколлегию 20.11.2012.

УДК 658.012

Электронная коммерция в Украине: проблемы правового регулирования / Горяева А.М., Примшиц Ю.И., Мелешкова Ю.С. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 47-51. Бібліогр.: 5 назв.

У статті висвітлюються проблеми правового регулювання електронного документообігу та електронної комерції на Україні. Розглянуто електронно-цифровий підпис як один із важелів врегулювання відносин у галузі електронної комерції.

Ключові слова: Електронна комерція, електронно-цифровий підпис (ЕЦП), онлайн-торгівля, законодавство, Інтернет.

The article highlights the problems of legal regulation of electronic documents and e-commerce in Ukraine. Digital signature as one of the instruments regulating relations in the field of electronic commerce is considered.

Keywords: Electronic commerce, electron-digital signature (EDS), online stores, legislation, Internet.

УДК 519.2

А.М. ГАРЯЕВА, ст. преподаватель, НТУ «ХПИ»

О.К. ЦЕБРО, магистрант, НТУ «ХПИ»

П.В. САЧОК, магистрант, НТУ «ХПИ»

СЛОЖНОСТИ ЗАЩИТЫ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ГЛОБАЛЬНОЙ СЕТИ ИНТЕРНЕТ

В данной статье рассматриваются сложности защиты прав интеллектуальной собственности в глобальной сети интернет. Описывается ситуация невозможности обеспечения безопасности данных существующим Гражданским кодексом Украины. Предложен возможный выход из положения. Библиогр.: 3 назв.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, защита, интернет, безопасность, авторское право.

Введение. В настоящее время в глобальной сети интернет практически все объекты интеллектуальной собственности могут быть использованы кем угодно и как угодно. Под объектами понимаются результаты научно-технического творчества, коммерческие обозначения, объекты авторского права и смежных прав. Все это используется в качестве контента веб-сайтов для придания должного вида – привлекательного для пользователя своим внешним дизайном, а также внутренним наполнением, в которых могут быть использованы изображения, видео, музыка, выражения и прочее.

Право интеллектуальной собственности. Для начала разберемся, что же все-таки представляет собой право интеллектуальной собственности. Гражданский кодекс Украины, гл.35, ст.418 гласит: «Право интеллектуальной собственности – это право лица на результат интеллектуальной, творческой деятельности или на другой объект права интеллектуальной собственности,

© А.М. Гаряева, О.К. Цебро, П.В. Сачок, 2013

определенный *Гражданским Кодексом* и другим законом (п. 1)». Также вспомним, что принадлежит к объектам данного положения (по статье 420 ГК Украины):

- литературные и художественные произведения;
- компьютерные программы;
- компиляции данных (базы данных);
- исполнение;
- фонограммы, видеограммы, передачи (программы) организаций вещания;
- научные открытия;
- изобретения, полезные модели, промышленные образцы;
- компонование (топографии) интегральных микросхем;
- рационализаторские предложения;
- сорта растений, породы животных;
- коммерческие (фирменные) наименования, торговые марки (знаки для товаров и услуг), географические указания;
- коммерческие тайны.

Украинскими нормативно-правовыми актами отмечено то, что собственник имеет право разрешать использование объекта права интеллектуальной собственности, а также препятствовать неправомерным действиям с объектом, в том числе запрещать такие происшествия. Но ограничений на использование находящейся в интернете информации практически нет, соответственно запретить действия с данными невозможно. По ст. 426 использование объекта права интеллектуальной собственности другим лицом осуществляется с разрешения лица, которое имеет исключительное право разрешать использование объекта права интеллектуальной собственности, кроме случаев правомерного использования без такого разрешения. Даже в виртуальном мире порою есть небольшие вставки, в которых написано про авторские права, есть соглашения, с которыми пользователь должен ознакомиться и лишь потом он допускается к каким либо данным. Но большинство посетителей сайтов с такими формальностями либо быстро пересматривают, либо вообще не читают и пролистывают эту информацию о правах.

Защита посредством государства. Государство предоставляет возможность каждому лицу обратиться в суд за защитой своего права интеллектуальной собственности со ст.16, согласно ст.432 ГК Украины. А суд в свою очередь может предложить несколько вариантов решения возникшего конфликта:

- применение неотложных мер по предотвращению нарушения права интеллектуальной собственности и сохранения соответствующих доказательств;
- применение разового денежного взыскания вместо возмещения убытков за неправомерное использование объекта права интеллектуальной собственности. Размер взыскания определяется в соответствии с законом с

учетом вины лица и других обстоятельств, имеющие существенное значение;
– опубликование в средствах массовой информации сведений о нарушении права интеллектуальной собственности и содержании судебного решения относительно такого нарушения.

Хорошо, если мы знаем, кто что создает, кто что публикует. А если же информация, находящаяся в интернете, имеет оскорбляющий характер, а «автор» не известен? Кого винить? Кто должен отвечать за содеянное? Как показывает время, за нарушение авторских прав в сети отвечает либо то лицо, которое распространило неправомерный контент (потребитель телекоммуникационных услуг), либо собственник веб-сайта, что является более частым случаем в виду сложности установления непосредственно нарушителя. В Постановлении Пленума Верховного Суда Украины № 1 от 27.02.2009 г. указано, что надлежащим ответчиком будет собственник сайта, на котором размещен информационный материал, так как именно он создал технологическую возможность и условия для распространения недостоверной информации. Невзирая на то, что указанная правовая позиция касается практики рассмотрения дел о защите чести и достоинства физического, а также деловой репутации физического и юридического лица, данная концепция широко применяется в делах о нарушении авторских прав в интернете. Что касается провайдеров и операторов телекоммуникаций, то текущим законодательством предусмотрены следующие ключевые положения касательно их обязанностей по соблюдению авторских прав.

1. Провайдеры и операторы не несут ответственности за действия пользователей во время предоставления услуг хостинга, если они не знали о деятельности пользователей и после получения информации прекратили размещение информации и доступ к ней.

2. Провайдеры и операторы не несут ответственности за содержание информации, которая передается посредством их сетей и не имеют права контролировать ее содержание

3. Провайдеры и операторы не предоставляют никаких гарантий в отношении любых товаров, информации и услуг, которые предоставляются посредством сети.

Существует также авторское право (гл. 36 ГК Украины), оно в большей мере направлено на защиту и стимулирование деятельности по созданию каких-либо литературных и художественных произведений, компьютерных программ, баз данных и прочего. Авторское право способствует созданию условий для занятия творческим трудом, обеспечивает правовое признание и охрану достигнутых результатов, закрепление за авторами прав на использование созданных ими произведений и получение доходов и т.д. С другой стороны, задачей авторского права является создание условий для наиболее широкого использования произведений в интересах общества.

Интернет значительно расширил возможности, как отдельных членов общества, так и общества в целом в своем развитии, сняв многие огра-

ничения, которые ранее казались непреодолимыми (в частности географическая удаленность и коммуникационные барьеры). Приобретая новые возможности, общество стало автоматически переносить привычные модели поведения в интернет-среду, в том числе и те которые считаются нарушением авторского права. Но если раньше, до наступления эпохи интернета, в силу определенных причин обладатели прав на произведения мирились с подобными нарушениями, то теперь они считают подобные действия недопустимыми. Таким образом, возникает конфликт, который разрешить в рамках действующего законодательства невозможно, так как, по мнению одной из сторон, баланс интересов, заложенный в него, не является справедливым и разумным.

Методы выхода из сложившейся ситуации. Что же делать со всем этим? Для того чтобы в рамках действующего законодательства построить эффективный механизм по контролю и принуждению соблюдения авторских прав необходимо существенно ограничить применение и развитие интернет-технологий, что с другой стороны существенно нарушает права остальных членов общества и не может считаться справедливым решением. Хотя есть и другой вариант выхода из такой ситуации. Например, создание единой всемирной базы данных, в которой полностью все будет регистрироваться, в независимости от вида объекта, способа его создания итд., и при нахождении его на любом сайте, будет ссылка или же примечание с общего информационного ядра. Но это крайне тяжело реализовать, необходимы огромные финансовые, временные затраты.

Выводы. На сегодняшний день Интернет – это неотъемлемая составляющая правоотношений. С одной стороны, правообладатели справедливо рассчитывают на «эксклюзивность» своих прав, а с другой стороны – оборот онлайн-объектов подразумевает наличие ожидаемых рисков, которые очевидно полностью устранить не представляется возможным. Именно поэтому установление приемлемого баланса интересов правообладателей и остальных участников правоотношений является одной из ключевых задач, как на законодательном и правоприменительном уровнях, так и на уровне саморегуляции Интернет-сообществом.

Список литературы: 1. Гражданский кодекс Украины. 2. *Підпригора О.А.* Право інтелектуальної власності в Україні. – К., 1998. 3. *Вешневский Л.М.* и др. Формула приоритета: Возникновение и развитие авторского и патентного права. М.: Наука, 1990.

Поступила в редколлегию 20.11.2012.

УДК 519.2

Сложности защиты прав интеллектуальной собственности в глобальной сети интернет / Гаряева А.М., Цебро О.К., Сачок П.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 51-55. Бібліогр.: 3 назв.

У даній статті розглядаються складнощі захисту прав інтелектуальної власності

в глобальній мережі Інтернет. Описується ситуація неможливості забезпечення безпеки даних існуючим Цивільним кодексом України. Запропоновано можливий вихід з такої ситуації.

Ключові слова: інтелектуальна власність, захист, Інтернет, безпека, авторське право.

This article discusses the protection of intellectual property rights in the global Internet. Describes the situations that can not ensure the data security due to the existing Code of Ukraine. Offered possible ways out.

Keywords: Intellectual Property, protection, internet, safety, copyright.

УДК 658.012

Г.М. ГАРЯЄВА, ст. викладач, НТУ «ХП»

Д.О. ШЕВЕРДІН, магістрант, НТУ «ХП»

НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН, ЇХ СИСТЕМ ЧИ КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ

У статті пропонуються одержані результати, узагальнення і висновки, які можуть бути використані для подальшого дослідження сутності та ознак злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), їх систем та комп'ютерних мереж; у правотворчій діяльності при підготовці змін та доповнень до чинного кримінального законодавства України; у навчальному процесі при викладанні курсу Особливої частини кримінального права, відповідного спецкурсу та при підготовці науково-практичних посібників і методичних рекомендацій. Бібліогр.: 3 назв.

Ключові слова: комп'ютерні мережі, несанкціоноване втручання, електронно-обчислювальні машини, дослідження, кримінальне право.

Вступ. Інформаційний розвиток суспільства та запровадження на державному рівні в Україні використання мережі Internet та інших комп'ютерних систем в усіх сферах суспільного життя, поряд із позитивними здобутками, супроводжується і негативними явищами. Особливу занепокоєність викликає збільшення кількості злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), комп'ютерних систем та мереж, як в світі, так і в Україні, оскільки такі злочини не лише гальмують позитивні тенденції розвитку, а й завдають шкоди суспільству, державі, суб'єктам інформаційних відносин в усіх сферах господарювання та окремим громадянам.

Тому мета роботи полягала в дослідженні правопорушень шкідливо-

© Г.М. Гаряєва, Д.О. Шевердін, 2013

го програмного забезпечення, яке може мати будь-який користувач, а також робота полягала у комплексному аналізі об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину. Актуальність боротьби з вказаними злочинами, неоднозначність підходів та висновків наукових досліджень, щодо змісту ознак складу злочину та необхідність створення відповідної світовим вимогам належної вітчизняної правової бази в цій області, обумовили вибір теми цієї статті.

Небезпека комп'ютерних технологій. Велику небезпеку являє собою поява нових форм злочинної діяльності, пов'язаних з використанням високих технологій, які раніше не були відомі. З такими проявами поки що досить складно вести ефективну боротьбу, як з точки зору кримінального переслідування, так і застосування організаційно-управлінських і кримінологічних заходів з метою їх попередження. До таких злочинних посягань слід віднести умисне втручання в роботу автоматизованих систем, що призводить до збою чи знищенню комп'ютерної інформації або носіїв інформації, чи розповсюдження програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в автоматизовані системи і здатних спричинити збій або знищення інформації чи то носіїв інформації, кримінальна відповідальність за які в Україні була встановлена Законом України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України» від 20 жовтня 1994 р., за яким Кримінальний кодекс України 1960 р. було доповнено статтею 1981 «Порушення роботи автоматизованих систем». Чинний Кримінальний кодекс України також передбачив відповідальність за вчинення таких суспільно-небезпечних діянь у статті 361 «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж», в частині 1 якої передбачена відповідальність за «незаконне втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж, що призвело до збою чи знищення комп'ютерної інформації або носіїв такої інформації, а також розповсюдження комп'ютерного вірусу шляхом застосування програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в ці машини, системи чи комп'ютерні мережі і здатних спричинити збій або знищення комп'ютерної інформації чи носіїв такої інформації».

Аналіз статистичних даних. За аналізом статистичних даних: відповідно до вироків, що набрали законної сили, у 2008 р. було засуджено за статтями 361-363¹ Кримінального кодексу 57 осіб, що на 5 % менше, ніж у 2007 р. Із них за ст. 361 КК – 43 особи, за ст. 361¹ КК – три особи, за ст. 361² КК – чотири особи, за ст. 362 КК – сім осіб.

Найчастіше злочини, відповідальність за які передбачена у статтях 361-363¹ Кримінального кодексу, вчиняли особи у віці: від 30 до 50 років – 23 особи, або 40,4 % від кількості осіб, засуджених за ці злочини; від 18 до 25 років – 18 осіб, або 31,6 %; від 25 до 30 років – 11 осіб, або 19,3 %;

від 50 до 65 років – п'ять осіб, або 8,8 %. До позбавлення волі засуджено всього дві особи, або 3,5 % від кількості осіб, засуджених за ці злочини. Із них одну особу засуджено за ч. 2 ст. 361 Кримінального кодексу та одну особу – за ч. 1 ст. 361² КК. Штраф застосовано до 16 осіб, або 28,1 % від кількості засуджених за ці злочини, у тому числі за ст. 361 КК – до 13 осіб, за ст. 361¹ КК – до однієї особи, за ст. 361² КК – до однієї особи; за ст. 362 КК також застосовано штраф до однієї особи. Звільнено від покарання з випробуванням 38 осіб, що на 2,7 % більше, ніж у 2007 р. Кількість осіб, щодо яких справи за статтями 361-363¹ КК закрито, становить 35 %, тобто така ж, як 2007 р.

Як повідомляється в останній доповіді міжнародного об'єднання у захисті телекомунікаційних технологій Computer Security Institute (CSI), в минулому році більш 85% підприємств і установ Computer Security Institute зіткнулися з випадками вторгнення хакерів в їх комп'ютери, а 94 % мали неприємності від вірусів.

Попри зростаючу кількість наукових досліджень злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин, їх систем та комп'ютерних мереж, вказані кримінально карані діяння залишилися недостатньо вивченими на рівні взаємопов'язаного й поглибленого аналізу всіх ознак та елементів складу злочину, передбаченого ст. 361 КК України.

Основна мета роботи полягає у комплексному аналізі об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого статтею 361 («Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку») Кримінального кодексу України, формулюванні пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства та рекомендацій з питань правильної кваліфікації досліджуваного складу злочину, відмежування його від суміжних складів та кваліфікації його за сукупністю з іншими злочинами.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються такі основні завдання: визначення та узагальнення чинників, що обумовлюють кримінальну відповідальність за незаконне втручання в роботу ЕОМ, систем та комп'ютерних мереж; порівняльно-правовий аналіз міжнародно-правових актів, а також кримінального законодавства окремих зарубіжних країн в частині, що стосується кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, які є незаконним втручанням в роботу ЕОМ, систем та комп'ютерних мереж; обґрунтування необхідності виокремлення юридичних складів злочинів, які визначені в диспозиції ст. 361 КК України як альтернативні діяння об'єктивної сторони передбаченого нею складу злочину, визначення їх як, відповідно, «Несанкціонований доступ до комп'ютерної інформації» та «Умисне розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм»; визначення умисного розповсюдження шкід-

ливих комп'ютерних програм від суміжних складів злочинів; формулювання на підставі проведеного аналізу пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства, яким регламентується відповідальність за незаконне втручання в роботу ЕОМ, систем та комп'ютерних мереж.

Об'єктом дослідження є проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері використання ЕОМ, їх систем та комп'ютерних мереж. Науково обґрунтована класифікація об'єктів злочину дозволяє правильно визначити місце конкретного об'єкта в загальній системі суспільних відносин, що є визначальним для точної кваліфікації злочинів. Об'єкт злочину можна визначити, як цінність, що охороняється кримінальним законом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти, або спричинити шкоду.

Що до суб'єкту злочину, то в теорії кримінального права загальноприйнятим було вважати під суб'єктом злочину – фізичну особу (людину), яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно-небезпечне діяння і спроможна понести за це кримінальну відповідальність. А також під суб'єктом злочину, передбаченого ст. 361 КК України, розуміють особу, яка вчинила діяння по несанкціонованому доступу до комп'ютерної інформації або умисному розповсюдженню шкідливих комп'ютерних програм у стані осудності, яка досягла 16-тирічного віку. Предметом дослідження є норми кримінального законодавства, що передбачають відповідальність за злочини в сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж.

Методи, які використовувалися в процесі здійснення дослідження це: діалектичний метод – при дослідженні правових механізмів охорони суспільних відносин у сфері використання електронно-обчислювальних машин, їх систем та комп'ютерних мереж; системно-структурний та функціональний методи – при дослідженні родового й безпосереднього об'єктів злочину, передбаченого ст. 361 КК України, а також ознак його об'єктивної та суб'єктивної сторони, суб'єкта цього злочину під кутом зору з'ясування змісту норм чинного законодавства та їх удосконалення; історико-правовий метод – при аналізі факторів, що зумовлюють кримінально-правову заборону зазначених діянь, та дослідженні розвитку законодавства у сфері правової охорони суспільних відносин у сфері використання електронно-обчислювальних машин, їх систем та комп'ютерних мереж від протиправних посягань на них; порівняльно-правовий і догматичний методи – при опрацюванні законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів.

На сьогодні поняття «хакерство» в світі набуло кримінально-правового змісту. Хакерами звать осіб, які, володіючи зазначеними вище вміннями та досвідом, спрямовують свою діяльність на шкоду іншим особам, вчинюючи злочини в комп'ютерних системах. Суть несанкціоновано-

го доступу до комп'ютерної системи полягає в протиправному доступі до комп'ютерної інформації, що належить іншому власнику (користувачу). Хакери використовують безліч різних засобів для того, щоб розпізнати секретні паролі або взагалі обійти захист системи і «увійти» в комп'ютерну систему. Особливу увагу фахівців сьогодні привертає і злочинне розповсюдження комп'ютерного вірусу та інших шкідливих програмних засобів, здатних проникати в автоматизовані системи та руйнувати комп'ютерну інформацію шляхом впливу на програмному рівні. Комп'ютерний вірус – це програма для електронно-обчислювальної машини, яка здатна без відома власника (користувача) і всупереч його бажанню самостійно розмножуватись і розповсюджуватись, порушуючи належну роботу програмного забезпечення електронно-обчислювальної машини та цілісність інформації, що оброблюється такою машиною, системою або комп'ютерною мережею.

Висновки: отже, отримані результати підтверджують, що комп'ютерні технології можуть використовуватися не лише в корисних цілях, а й в якості інструментів для вчинення різних злочинів, починаючи з розповсюдження протизаконних матеріалів і комп'ютерного «піратства» закінчуючи пособництвом бізнесу, пов'язаному з шахрайством.

Список літератури: 1. *Сташис В.В., Тація В.Я.* Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. – К., 2006. – С. 969. 2. *Голубєв В.О.* та ін. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. / За заг. ред. професора Р.А. Калюжного. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – 257 с. 3. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР.

Надійшла до редколегії 20.11.2012.

УДК 519.2

Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж / Горяєва Г.М., Шевердін Д.О. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 55-60. Бібліогр.: 3 назв.

В статтю пропонуються отримані результати, узагальнення та висновки, які можуть бути використані для подальшого дослідження сутності та ознак правопорушень в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), їх систем та комп'ютерних мереж; в правотворчій діяльності при підготовці змін та доповнень в діючому кримінальному законодавстві України; в навчальному процесі при викладанні курсу Особливої частини кримінального права, відповідного спецкурсу та при підготовці науково-практичних посібників та методичних рекомендацій.

Ключевые слова: компьютерные сети, несанкционированного вмешательства, электронно-вычислительные машины, исследования, уголовное право.

The article features the results obtained in the study, results and conclusions that can be used to further study the nature and characteristics of crimes in the use of computers (PCs), their systems and computer networks in the law-making activities in the preparation of amendments and additions to existing criminal Law of Ukraine in the learning process in teaching the course of the Special Part of Criminal Law, the relevant study course and in the preparation of scientific and practical manuals and guidelines.

Keywords: computer networks, unauthorized intervention, electronic computers, study criminal law.

УДК 347.78

Г.М. ГАРЯЄВА, ст. викладач, НТУ «ХПІ»

Р.С. СЕЛЕГЕЙ, магістрант, НТУ «ХПІ»

ПЛАГІАТ, ЯК ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Робота присвячена проблемі плагіату в сфері авторського права, бо вона не лише приносить збитки певному суб'єкту права, але й наносить шкоду економічному, інтелектуальному та духовному розвитку країни. Дане питання потребує детального розгляду та обговорення задля того, щоб в подальшому не було сумнівів, що держава, за умови суспільної дискусії, удосконалив законодавчу базу і встановить чіткі механізми захисту галузі авторського права від плагіату. Бібліогр.: 4 назв.

Ключові слова: плагіат, авторське право, суміжні права, інтелектуальна власність, компіляція, закон.

Вступ. Плагіат, згідно з Законом України «Про авторське право і суміжні права», визначається як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [1]. Тобто, зафіксовані наступні ознаки, за якими використання твору може бути визнано як «плагіат», а саме:

1) оприлюднення (опублікування твору) повністю або частково чужого твору;

2) твір оприлюднюється під іменем особи, яка не є автором цього твору.

Предметом захисту авторських прав є суб'єктивні авторські права, а також законні інтереси. Суб'єктами права на захист є автори творів науки, літератури і мистецтва, їх спадкоємці та інші правонаступники. Порущниками авторських прав може бути будь-які фізичні або юридичні особи, які своїми діями (або бездіяльністю) порушили закріплені в нормативно-правових актах положення, якими регулюються правовідносини у сфері авторського права прав [2].

Результати досліджень. В сучасному суспільстві плагіат є майже нормою і має характер неконтрольованого явища, хоча згідно нормативно-правової бази повинен каратися, виходячи з чинного законодавства. Дане порушення вже стало «частиною науки». Так, деякі дослідники права інтелектуальної власності вказують на те, що: «елементарне списування при підготовці дисертацій, монографій, підручників, статей стає майже нормою, і тому, як наслідок, – низька якість кандидатських і докторських дисертацій, відсутність реальної відповідальності за плагіат, девальвація наукових ступенів і вчених звань, падіння престижу науки тощо» [3]. Вочевидь такий стан справ влаштовує зацікавлених осіб, які представляють частину наукових кіл, та й на офіційному рівні дискусія майже не ведеться. Але, не дивлячись на вищезгадані обставини та реалії наукового буття, доводиться часто стикатися зі скаргами та претензіями авторів, які знаходять в інших творах власні уривки із раніше оприлюднених чи опублікованих творів. При цьому абсолютно не згадується ім'я справжнього автора використаного іншою людиною тексту.

Право на використання твору та право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами є виключними майновими правами автора твору і відчуження цих прав здійснюється лише за домовленістю сторін на підставі авторського договору (ст. 15, ст. 31 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Право авторства відноситься до особистих немайнових права автора, яке не підлягає відчуженню і передбачає визнання іншими особами зазначеного права за автором, шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору (ч. 1 п. 1 ст. 14 вище згаданого Закону).

Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає випадки обмеження майнових прав авторів, що надають можливість іншим особам у певних обсягах, вільно, без дозволу автора, використовувати чужий твір, але за умови обов'язкового зазначенні імені автора. Так, наприклад, без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються, а також допускається використання літературних і художніх творів в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру тощо (ст. 21 вищезазначеного Закону).

Тому, виходячи із закріпленого законом визначення плагіату та передбачених законодавством особистих немайнових, майнових прав авторів та їх обмежень, можемо сказати, що плагіат має за мету повне або часткове привласнення оригінальних результатів інтелектуальної творчої діяльності однієї особи іншою особою, що призводить до порушення особистих немайнових та (або) майнових прав справжнього автора.

Багато експертів вважають, що порушенням авторського права у вигляді плагіату, є не тільки оприлюднення (опублікування) твору під чужим іменем (без зазначення імені автора), а й саме створення твору. І якщо це діяння доведуть до оприлюднення (опублікування), то правопорушник може бути притягнутий до відповідальності. Адже, згідно існуючого законодавства, авторське право виникає вже в момент створення твору.

Різновидом плагіату є так звані, компіляції, які є плагіатом у замаскованому вигляді, тобто у процесі створення певної праці використовується чужий матеріал без самостійного дослідження та опрацювання джерел. Кожен науковець розуміє, що компіляції, при виконанні певних видів наукових робіт, це порушення авторських прав інших осіб та різновид плагіату, однак законодавство чітко не фіксує дані дії як порушення авторських прав.

У доктрині права інтелектуальної власності проводиться розмежування між грубим «стовідсотковим» плагіатом, при якому чужий твір привласнюється повністю або практично повністю, і плагіатом «замаскованим», при якому плагіатор намагається сховати своє діяння або привласнити якісь істотні оригінальні елементи твору, що став жертвою плагіату [4].

Одним із проблемних питань є вільний доступ і використання авторських творів іншими особами. Закон дає змогу використовувати без згоди автора, але із зазначенням імені автора та джерела запозичення, цитати з оприлюднених творів в обсязі, виправданому поставленою метою. Характерним є те, що виправданість обсягу вільного використання чужого твору може бути різною, а тому дуже важко говорити про наявність порушення в даному випадку. Тому потрібно закріпити в законодавчій площині данні нюанси, задля унеможливлення недобросовісного використання чужих творів.

Проводячи дослідження порушень авторського права, щодо запозичення чужих творів, треба приділити увагу проблемі плагіату конкретних творів у незмінному або частково незмінному вигляді та можливість здійснення плагіату ідей. А згідно із ч. 3 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури тощо. Законодавча фіксація цієї норми дає

багато можливостей недобросовісним авторам при використанні чужих досліджень за допомоги їх переписування своїми словами, що, на мою думку, можна вважати різновидом плагіату та відчутним порушенням авторських прав.

Висновок. Автори переконані – проблемні питання, щодо плагіату, повинні обговорюватися в суспільстві та досліджуватися в наукових колах, задля того, щоб можна було мінімізувати порушення авторських прав шляхом внесення змін до чинного законодавства, а також шляхом зміни ставлення соціуму до цих проблем. Таким чином можна зупинити це ганебне явище, що, однозначно, дасть поштовх для розвитку багатьох сфер, а наука зможе вийти на новий якісний рівень.

Список літератури: 1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.93 р. // ВВР України. – 1994. – № 13. 2. *Штефан О.О.* Плагіат: поняття, ознаки, відповідальність. – С. 1. 3. *Йосип Богдан.* Плагіат як явище наукового буття // Юридичний вісник України. – 28 червня-4 липня 2008 року. – № 26, С. 12. 4. *Липчик Д.* Авторское право и смежные права / Пер. с фр.; предисловие М. Федотова. – М.: Ладомир; Издательство ЮНЕСКО, 2002. – 484 с.

Надійшла до редколегії 20.11.2012.

УДК 347.78

Плагіат, як порушення авторського права / Гаряєва Г.М., Селегей Р.С. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 60-63. Бібліогр.: 4 назв.

Работа посвящена проблеме плагиата в сфере авторского права, потому что она не только приносит убытки определенному субъекту права, но и наносит ущерб экономическому, интеллектуальному и духовному развитию страны. Данный вопрос требует детального рассмотрения и обсуждения для того, чтобы в дальнейшем не было сомнений, что государство, при условии общественной дискуссии, усовершенствует законодательную базу и установит четкие механизмы защиты области авторского права от плагиата.

Ключевые слова: плагиат, авторское право, смежные права, интеллектуальная собственность, компиляция, закон.

Work is devoted the problem of plagiarism in the field of copyright, because it not only brings losses a certain legal subject but also does damage economic, intellectual and spiritual development of country. This question requires the detailed consideration and discussion in order that in future there were not doubts, that the state, on condition of public discussion, will perfect a legislative base and will set the clear mechanisms of defence of area of copyright from plagiarism.

Keywords: plagiarism, copyright, contiguous rights, intellectual property, compiling, law.

В.В. БЛОШКО, ст. викладач, ННІПМК ХНУВС, Харків

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА КВАРТИРУ

В цій статті розглядаються проблеми використання квартири відповідно до цільового призначення. Проведено порівняльний аналіз нормативно-правових актів України з метою з'ясування можливості здійснення промислової, господарської, підприємницької, а також професійної діяльності в квартирі. На підставі цього були надані пропозиції з удосконалення діючого законодавства. Бібліогр.: 3 назв.

Ключові слова: право власності, квартира, житло, багатоквартирний будинок, законодавство.

Вступ. Сучасні правовідносини з приводу права власності на квартиру відзначаються розширенням функцій власника, які іноді призводять до порушення прав та інтересів інших мешканців багатоквартирного будинку. При цьому варто зазначити, що згідно ст. 6 ЖК УРСР жилі будинки і жилі приміщення призначаються для постійного проживання громадян, а надання приміщень у жилих будинках для потреб промислового характеру забороняється. Отже законодавець обмежив право користування квартирою цільовим призначенням, тобто надав можливість використовувати квартиру тільки для постійного проживання. У зв'язку із подібним формулюванням цільового призначення житла існує практична проблема можливості застосування квартир для здійснення підприємницької та професійної діяльності, а також для розміщення офісів.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Проблематикою особливостей здійснення права власності на квартиру в багатоквартирному будинку займалися провідні вчені та спеціалісти, такі як: М.К. Галянтич, Б.М. Гонгало, В.П. Камишанський, П.В. Крашеніннікова, І.М. Кучеренко, В.М. Літовкін, Л.Г. Лічман, П.І. Седугін, Ю.К. Толстой, І.М. Фаршатов та інші науковці. Незважаючи на досягнення юридичної науки питання здійснення права власності на квартиру в багатоквартирному будинку не було розглянуто в повному обсязі. Все це вказує на актуальність дослідження особливостей здійснення права приватної власності на квартиру у багатоквартирному будинку.

Мета статті, постановка проблеми. Мета цієї статті – розглянути особливості здійснення права власності на квартиру в багатоквартирному будинку відповідно до її цільового призначення. Визначити можливість здійснення господарської, підприємницької та іншої не забороненої законом діяльності у квартирі.

Матеріали досліджень. Цільове призначення житла законодавець передбачає у ст. 6 ЖК УРСР, зі встановленням обмеження щодо здійснення промислової діяльності у цьому об'єкті. Незважаючи на цю норму були прийнято Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». У якому законодавець дозволяє здійснювати фізичним особам підприємницьку діяльність в квартирах та інших житлових приміщеннях. Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва у своєму листі від 31.07.2007 за № 5620 також дійшов висновку, що громадяни можуть використовувати житло для здійснення підприємницької та іншої не забороненої законом діяльності. Ця позиція була закріплена і у Законі України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», згідно з нормами якого фізична або юридична особа може здійснювати господарську, підприємницьку та іншу не заборонену законом діяльність. Отже, звернемо увагу, що у законодавстві України виникла колізія з норм з приводу простого питання – особливості здійснення права власності на квартиру у багатоквартирному будинку.

Для розв'язання цього питання звернемося до аналізу норм Проекту Житлового кодексу України. Цей законопроект передбачає можливість власнику «використовувати належне йому житло для провадження господарської діяльності (крім промислового виробництва) та іншої не забороненої законодавством діяльності за умови переведення його до складу нежитлових приміщень» (ч. 3 ст. 7 Проекту ЖК). На наш погляд в даному понятті є деякі недоліки, а саме: не відомо що розуміли автори Проекту під формулюванням «іншої не забороненої законодавством діяльності». Також була виключена можливість здійснення підприємницької діяльності без переведення жилого приміщення у нежиле. Хоча, нам здається, що такий підхід є не правильним. Наприклад, тому що, приватному підприємцю, який здійснює свою діяльність вдома, необхідно буде шукати інше приміщення не жилого характеру.

Слід зазначити, що з цього приводу в літературі виникають також суперечності. Деякі науковці вважають, що житло може використовуватися виключно для проживання фізичних осіб. При зміні цільового призначення необхідне переведення їх у нежилі [1]. Інші в деяких випадках допускають застосування жилих приміщень під офіс [2]. Існує позиція, що враховуючи ту обставину, що приватний підприємець має право відкрити свій офіс в жилому приміщенні, а юридична особа цього зробити не може, існує небезпека для створення незаконних схем, які дозволять підприємцям не створюючи юридичної особи, здійснювати свою діяльність під статусом індивідуальних підприємців і надавати послуги в жилих приміщеннях [3].

Результати досліджень. На підставі аналізу вищевикладеного можна стверджувати, що відповідно до ч. 3 ст. 7 Проекту ЖК У особи, які мають намір займатися підприємницькою діяльністю будуть створювати схеми обходу створення юридичною особи та переведення приміщення в

фонд не жилого. Для вирішення цього питання, ми пропонуємо, в Проекті ЖКУ закріпити норму, яка б передбачала заборону розміщення промислових виробництв в жилих будинках в цілому. Крім того, у Проекті ЖКУ потрібно передбачити можливість здійснення підприємницької діяльності з нормативним визначенням переліку видів такої діяльності, для здійснення яких дозволяється використовувати жиле приміщення і при цьому не порушувалися б права інших громадян, які проживають у житловій будівлі, на спокій та відпочинок. Частина 3 ст. 7 Проекту ЖКУ пропонуємо викласти в наступній редакції: «Власник (співвласник) житла має право розпоряджатися своїм житлом на свій розсуд, зокрема: ...2) використовувати належне йому житло для провадження господарської діяльності, за умови що... 3) здійснювати підприємницьку діяльність з нормативним визначенням переліку видів такої діяльності, без переведення жилого приміщення до складу нежилого, якщо при цьому не порушуються права інших громадян, які проживають у житловій будівлі, на спокій та відпочинок».

Висновки. Таким чином, проблема здійснення права власності на квартиру у багатоквартирному будинку потребує подальшого дослідження. Для подолання проблематики в сфері здійснення права власності на квартиру у багатоквартирного будинку.

Список літератури: 1. Аврамова О. Жилье: товар с особым характером / О. Аврамова // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 7. – С. 29-31. 2. Житловий кодекс України. Науково-практичний коментар станом на 05.05.2011р. Кол. авторів. Амірова Ю.В., Ващенко Ю.В., Давидова Н.О., Кодинець А.О., Отрадна О.О., Радченко Л.І., Рябоконь Л.І., Сабодаш Р.Б., Цюра В.В. – К.: Ліга Преміум. 2009. 3. Емелькина И.А. Право собственности и другие вещные права на жилые помещения / И.А. Емелькина // Цивилист, 2006. – № 3. – С. 97.

Надійшла до редколегії 24.10.2012.

УДК: 347.253

Особливості здійснення права власності на квартиру / Блошко В.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 64-66. Бібліогр.: 3 назв.

В данной статье рассматриваются проблемы использования квартиры в соответствии с целевым назначением. Проведен сравнительный анализ нормативно-правовых актов Украины с целью выяснения возможности осуществления промышленной, хозяйственной, предпринимательской, а также профессиональной деятельности в квартире. На основании этого были предоставлены предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: право собственности, квартира, жилье, многоквартирный дом.

This article examine the problems of using an apartment in accordance with the target. A comparative analysis of legal acts of Ukraine was made in order to determine the feasibility of the industrial, economic, business, and professional activities in the apartment. On the basis of this proposal have been provided to improve the existing legislation.

Keywords: ownership, house, housing, apartment building.

О.Є. АВРАМОВА, канд. юр. наук, доц., ННПМК ХНУВС, Харків

СИСТЕМА ДОГОВОРІВ У ЖИТЛОВОМУ ПРАВІ

У статті розглядаються питання класифікації договорів у житловому праві. Встановлюється особливості цих договорів. Запропоновано загальний підхід до систематизації договорів, предметом яких є житло. Бібліогр.: 5 назв.

Ключові слова: договір, система, житло, зобов'язання.

Вступ. На сьогодні найбільш поширеними правовідносинами з приводу житла є відносини власності та зобов'язань. Розширення зобов'язальних відносин з житлом пояснюється тим, що право користування, власності та експлуатація житла здійснюється на підставі певного виду договору. Незважаючи, на фактичне формування окремої системи договорів з житлом в межах системи цивільно-правових договорів, окремого комплексного дослідження цієї проблематики не проводилось.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Значний внесок у дослідженні проблем, пов'язаних з системою договорів у житловому праві, обґрунтуванням їх особливостей внесли такі вчені, як Г.М. Амфітеатров, М.К. Галянтич, В.П. Маслов, Є.О. Мічурін, П.І. Седугін О.В. Соколов, С.Я. Фурса та інші. Разом із тим, на сьогодні в українській юридичній науці відсутні ґрунтовні дослідження з систематизації договорів, предметом яких є житло. Саме тому окремі теоретичні та практичні питання систематизації цих договорів потребують подальшого вивчення.

Мета статті, постановка проблеми. Метою даної статті є дослідження особливостей договірних відносин у житловому праві та визначення системи договорів у житловому праві на підставі аналізу сучасних досліджень юридичної науки.

Матеріали досліджень. Систематизація договорів у житловому праві має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки визначення договорів в якості єдиної системи дозволяє розглядати їх не як розрізнену масу окремих, не пов'язаних між собою, видів договорів, а як визначену їх сукупність, якій притаманна внутрішня цілісна структура, сукупність, в основі якої лежать єдність та взаємозв'язок між окремими договорами [1, с. 21]. Виявлення спільних типових рис договорів та відмінностей між ними полегшує для суб'єктів правильний вибір договору, забезпечує його відповідність змісту регульованої діяльності [2, с. 427].

Правова категорія «система» цивільно-правових договорів у цивілістичній науці, більшістю вчених розглядається як аналогічна їх класифікації

[2, с. 30]. Значення побудови системи цивільних договорів полягає в тому, що керуючись певними критеріями, можна поділяти договори на групи із схожим предметом, умовами, що дозволяє зробити вибір необхідного виду договору більш простіше. Наукову класифікацію договорів можна проводити за різними ознаками (критеріями) залежно від цілей, які при цьому ставляться. Класифікація договорів має сприяти глибшому з'ясуванню їх природи і змісту, виявленню властивих їм спільних рис та особливостей, дальшому вдосконаленню законодавства про договори [3].

Таким чином, можна визначити систему договорів у житловому праві як складну внутрішню побудову договорів з приводу житла на основі їх ієрархічного поділу на типи, види та різновиди, яка відображає їх диференціацію та взаємозв'язок. Для неї характерна: взаємозв'язковість елементів, диференціація договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних правовідносин, опосередкованих договорами.

Про специфіку договорів в житловому праві вказують наступні дослідження науковців. Г.М. Амфітеатров встановлював чотири основні групи договорів:

- 1) договори з радянської торгівлі;
- 2) договори з обслуговування товарообігу;
- 3) договори з організації виробництва;
- 4) договори з організації житлового господарства [4, с.101-103].

Отже, науковець в системі і господарських договорів відокремлював групу договорів, пов'язану з обслуговуванням житла. Дійсно, сучасні договори про надання послуг ЖКХ формують цілісну єдність, що складається із сукупності зобов'язальних правовідносин по наданню послуг, які взаємопов'язані між собою множинністю елементів та ознак, мають чітку внутрішню структуру та врегульовуються спільними правовими нормами

В.В. Кафарський відокремлює групи договорів, що опосередковують інвестиційну діяльність в галузі житлового будівництва: договір про кредитування інвестора, який укладається між інвестором та його кредитором у випадку, якщо інвестор здійснює капітальне вкладення з використанням залучених коштів.; договір про спільну діяльність по будівництву об'єкта нерухомого майна, укладений між інвесторами у випадку, якщо вони об'єднують своє майно та спільно діють для досягнення загальної мети, яка полягає в будівництві об'єкта у спільних інтересах; договір, укладений між інвестором та замовником договору, за яким останній зобов'язується вкласти майно інвестора в будівництво об'єкта нерухомості, тобто реалізувати інвестиційний проект та після закінчення передати отриманий результат останньому; договір підряду про виконання робіт, який укладається замовником з підрядником. Крім того, слід зауважити, що при врегулюванні відносин замовника і підрядника можливі наступні системи договорів:

- 1) система простих договорів, за якою для виконання робіт залучається один підрядник і з ним укладається підрядний договір;

2) система генерального підряду, за якою замовник укладає договір з генеральним підрядником, а останній укладає субпідрядні договори, в яких генеральний підрядник виступає як замовник, субпідрядники ж – як підрядники (ст. 838 ЦК);

3) система прямих договорів, яка існує паралельно з системою генерального підряду, за якою, незважаючи на залучення генерального підрядника, замовник має право укласти договори на виконання окремих робіт з іншими особами. Однак, така ситуація можлива лише за згодою генерального підрядника;

4) інші системи, не заборонені законом, наприклад, угоди про забезпечення виконання зобов'язання [5].

С.Я. Фурса виділяє види договорів дарування житла: квартири, будинку; будинку неповнолітньому до 18 років; квартири в майбутньому; кімнати в комунальній квартирі й частини квартири; домоволодіння з участю представника недобудованого будинку; договір дарування зі встановлення особистого сервітуту квартири; частки будинку в спільній сумісній власності; будинку з відкладальною умовою та заповідальним розпорядженням. Варто звернути увагу, що можна відокремити і групи договорів з купівлі-продажу та відчуженню житла.

Результати досліджень. На підставі аналізу вищевказаних позицій вчених можна стверджувати, що система договорів у житловому праві має власну специфіку та розголошену диференсацію. У зв'язку з тим, що житлові правовідносини здійснюється в сфері права користування житлом, права власності та експлуатації житла, можна запропонувати договори у житловому праві поділяти на наступні групи: договори з користування житла, переходу, обмеження та відчуження власності на житла та договори в сфері надання житлово-комунальних послуг та управління будинком.

Висновки. Питання системи договорів у житловому праві потребують подальшого дослідження у юридичній науці, з урахуванням особливостей житлового законодавства.

Список літератури: 1. Романец Ю.В. Система договоров в гражданском праве России. – М.: Юристъ, 2006. – 496 с. 2. Цивільне право України : підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с. 3. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Ц58 Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. — К.: Юрінком Інтер, 1999. – 864 с. 4. Курс советского хозяйственного права / Под ред. М. Дониова. – М.: ОГИЗ, 1987. – 329с. 5. Кафарський В.В. Інвестиційні договори в Україні: поняття, види, зміст, правове регулювання 2006 р: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2005. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://studrada.com.ua/content/31-інвестиційний-договір-у-житловому-будівництві>.

Надійшла до редколегії 24.10.2012.

УДК: 347.440

Система договорів у житловому праві / Аврамова О.Є. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 67-70. Бібліогр.: 5 назв.

В статье рассматриваются вопросы классификации договоров в жилищном праве. Устанавливаются особенности этих договоров. Предложен общий подход к систематизации договоров, предметом которых является жилье.

Ключевые слова: договор, система, жилье, обязательства.

The article deals with the classification of contracts in housing law. Established features of these agreements. A general approach to the systematization of contracts, the subject of which is housing.

Keywords: contracts, the system housing obligations.

УДК 321.74

А.М. ГАРЯЕВА, ст. преподаватель, НТУ «ХПИ»

Е.Л. МУРЕНКО, ст. преподаватель, НТУ «ХПИ»

«ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО» НА ПРИМЕРЕ НОРВЕГИИ И ЕГО ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ НАЛОЖЕНИЕ НА УКРАИНСКИЕ РЕАЛИИ

Проводится краткий анализ понятия гражданского общества как такового; на примере одной из наиболее развитых европейских стран Норвегии рассматриваются последствия, порожденные свободой и политической активностью граждан в гражданском обществе Норвегии, в частности теракт, совершенный Андерсом Берингом Брейвиком; проводится соотношение состояния гражданского общества Норвегии и Украины, на основании чего делаются краткие выводы о возможных мерах решения проблемы в украинском обществе.

Ключевые слова: гражданское общество, Норвегия, Андерс Беринг Брейвик, права и свободы, ксенофобия, сегрегация, радикализм.

Введение. Что такое гражданское общество (далее по тексту ГО)? Распространенная дефиниция определяет его как совокупность людей, которые в результате своей жизнедеятельности на территории государства оказались связанными историческими узами в самобытную общность, способную уважать и беречь достоинство, свободу и естественные права каждого отдельного человека, определять и изменять конституционный строй в стране, учреждать своё государство и контролировать его деятельность, а также исповедовать искреннее миролюбие к другим народам.

© А.М. Горяева, Е.Л. Муренко, 2013

С юридической точки зрения – это система правовых институтов, обеспечивающая самоорганизацию, структурирование и самосозидание населения в целостный и полновластный субъект права – народ.

Результаты исследований. Рассмотрим гражданское общество на примере одной из самых развитых и благополучных стран Европы и мира – Норвегии.

Королевство Норвегия – государство в Северной Европе, располагающееся в западной части Скандинавского полуострова и мелких островах.

Название страны происходит от древнескандинавского слова *Norðrvegr* – «путь на север». Форма правления – конституционная монархия, форма государственного устройства – унитарная. Норвегия подразделяется на 19 фюльке (губерний), которые объединяются в 5 основных неофициальных регионов, столица Норвегии и резиденция правительства – Осло. Численность населения Норвегии около 5 миллионов человек, это одна из наименее населённых стран Европы, плотность населения 16 чел./км².

Более 90 % составляют норвежцы, самым крупным национальным меньшинством являются арабы – несколько сотен тысяч человек. Также в Норвегии проживают саамы, квены (норвежские финны), поляки, шведы, русские, цыгане и др.

Сразу отметим примечательность ГО в Норвегии, а именно, ст. 2 раздела А Конституции Норвегии гарантирует каждому гражданину страны право на свободу вероисповедания. В то же время, эта статья указывает, что евангелическое лютеранство является государственной религией Норвегии. По закону, король Норвегии и, по меньшей мере, половина министров должны исповедовать лютеранство. По состоянию на 2010 год, согласно официальной статистике, 3 871 006 человек или 82,7 % населения принадлежат к государственной Церкви Норвегии.

Проанализировав этнический и религиозный состав населения Норвегии можно выделить некоторые его отличительные черты: немногочисленность, однородность, и, что очень важно, законодательно определенную государственную религию.

Таким образом, мы видим, что государство на законодательном уровне, хотя и предусматривает религиозную свободу, но одновременно устанавливает сегрегацию для получения высших должностей в государстве.

Как воспринимать данную особенность, – как ущемление прав в гражданском обществе или же инструмент консолидации нации? И то, и другое.

Как бы ущемляя права граждан на свободное занятие должностей, законодатель Норвегии подталкивает жителя страны к единой религии, что несомненно способствует объединению ГО на основе «я, король и министры ходим в одну церковь».

Вывод: норвежцы (как народ и гражданское общество) – монолитны (по национальному, религиозному и др. мировоззрению) и политически активны.

Но ни эти ли самые черты породили Андерса Беринга Брейвика (норвежский террорист, протестантский фундаменталист, организатор и исполнитель взрыва в центре Осло и нападения на молодёжный лагерь правящей Норвежской рабочей партии 22 июля 2011 года. В результате терактов погибли 77 человек и 151 получили ранения).

Ещё со второй половины 1990-х годов Брейвик проявлял политическую активность. С 1997 года Брейвик активно участвовал в деятельности молодёжного крыла Партии прогресса, представлявшей собой крупнейшее правое политическое объединение в Норвегии. В 1999 году Брейвик вступил в Партию прогресса, где платил членские взносы до 2004 года. В 2003 году Брейвик был даже выдвинут в качестве кандидата в городской совет Осло от Партии прогресса, но потерпел поражение. В начале 2000-х годов в политических взглядах Брейвика происходит уклон в сторону крайнего радикализма. Себя считает националистом и заявляет о ненависти к имеющим место в современной Европе концепциям мультикультурных систем, а также к этнорелигиозным группам, например, мусульманам, которые, по его мнению, разрушали норвежское общество и, прикрываясь европейскими паспортами, поддерживали террористическую сеть «Аль-Каида». Брейвик заявлял в своём манифесте, что был разочарован в демократических методах борьбы за достижение целей правых ещё в 2000-х годах. Поэтому и поверил в необходимость использовать вооружённые методы борьбы.

Кроме того, по собственному утверждению Брейвика, в 2002 году он вошёл от Норвегии в состав секретной организации «рыцарей-тамплиеров» РССТS, выступавшей за «национализм крестоносцев», который противопоставлялся другим националистическим идеологиям, в частности, национал-социализму.

Во второй половине 2000-х годов Брейвик принимал заметное участие в интернет-форумах, и, среди прочего, часто оставлял свои записи на известном норвежском праворадикальном сайте Document.no и шведском неонацистском интернет-форуме Nordisk. Именно в то же самое время Брейвик общался с членами британских радикальных антимусульманских организаций как «Лига английской обороны» (англ. English Defence League) и «Остановим исламизацию Европы» (англ. Stop the Islamification of Europe).

К 2009 году в протестантских взглядах Брейвика произошёл серьёзный поворот. О протестантской церкви, в которой когда-то добровольно принял крещение, Брейвик стал отзываться резко отрицательно, именуя её «шуткой» и критикуя «священников в джинсах, выступавших в поддержку Палестины, и церкви, выглядевшие как минималистские торговые центры».

В СМИ особо подчёркивается, что Андерс был убеждённым сторонником консервативных взглядов и выражал свой протест против увеличения числа мигрантов.

Свои идеологические воззрения Брейвик опубликовал непосред-

ственно перед терактом, выложив в Интернет манифест, состоящий из полутора тысяч страниц, и видеоролик, на котором манифест изложен в виде кратких тезисов.

Андерс Брейвик называет политику мультикультурности «большой ложью», недоволен эмансипацией и считает, что женщинам лучше сидеть дома, не одобряет гомосексуализм и полагает, что религиозные лидеры Европы отступили от правильного пути и пустились в декадентство, передаёт BBC.

Таким образом, мы видим, что Андерс Бёринг Брёйвик - случай для Норвегии не такой уж экстраординарный (с точки зрения идеологии), и такая точка зрения в гражданском обществе Норвегии (и не только) приемлема определенному количеству людей. И это при общем их благосостоянии (а некоторые считают его героем-освободителем, рыцарем-крестоносцем и т.д.), которое несоизмеримо с недостатком украинцев.

Конечно, не все так «скверно» в Норвегии, о массовой ксенофобии говорить уж никак не приходится, а приведенные выше качества позволяют норвежцам и нормально работать, и достигать выдающихся успехов во многих отраслях, а, самое главное, нормально жить.

Ведь по сути, Брейвик типичный неудачник, (в раннем детстве и юности – изгой, неустроенный в личной жизни и потерпевший фиаско в деловой сфере), который воспринял околонуцистские идеи, чтобы найти «виновного в горестях и бедах Норвегии», и воплотил их в своем теракте.

Неизвестно верил ли он в свои «возвышенные» цели, или это был акт мести неудачника обществу.

Выводы. В Украинском обществе тоже существуют радикальные настроения и течения различного толка, окраса, но к счастью пока они «спокойные», «невоинственные».

При всех правах и свободах человека и гражданина в Украине, закрепленных законодательно, уровень жизни населения низок, гражданское общество фактически отсутствует, а если говорить о законности и правопорядке то... .

Чему учит история, все вышесказанное – это благоприятная почва для проявлений радикализма, популизма и т.д., суть которых – получить власть найдя «виновных», а активных исполнителей можно всегда подобрать (из «футбольных фанатов», например).

Поэтому, отбросим поиски «украинской исторической правды», отойдем от стратегии «хлеба и зрелищ» и просто все начнем работать, жить поступать по закону и совести, воплотим в жизнь слова «Учитесь, читайте, чужого навчайтесь, й своего не цурайтесь», тогда многие беды уйдут сами собой.

Поступила в редколлегию 16.11.2012.

УДК 321.74

«Гражданское общество» на примере Норвегии и его теоретическое наложение на украинские реалии / Гаряева А.М., Муренко Е.Л. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – № 6(980). – С. 70-74.

Проводиться стислий аналіз поняття громадянського суспільства як такого; на прикладі однієї з найбільш розвинених європейських країн Норвегії розглядаються наслідки, породжені свободою і політичною активністю громадян у громадянському суспільстві Норвегії, зокрема теракт, здійснений Андерсом Берінгом Брейвіком; проводиться співвідношення стану громадянського суспільства Норвегії та України, на підставі чого робляться стислі висновки про можливі заходи вирішення проблеми в українському суспільстві.

Ключові слова: громадянське суспільство, Норвегія, Андерс Берінг Брейвік, права і свободи, ксенофобія, сегрегація, радикалізм.

A brief analysis of the concept of civil society as such, as an example of one of the most developed European countries of Norway considers the effects generated by the freedom and political activists in the civil society of Norway, in particular terrorist attack by Anders Behring Breivik, carried ratio of the civil society of Norway and Ukraine, on the basis of what makes a brief conclusions on possible measures to address the problem in the Ukrainian society.

Keywords: civil society, Norway, Anders Behring Breivik, rights and freedoms, xenophobia, segregation, radicalism.

УДК 316. 334. 4

О.М. РОГОЗА, канд. іст. наук, доц., ХДАДМ, Харків

ДО ПИТАННЯ БУДЕННОЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНИНА НА МЕЖІ ХІХ-ХХ СТ. (За матеріалами земств України)

Стаття присвячена проблемі дослідження в історичній ретроспективі побутової правової свідомості українського селянина як головного носія національної ментальності для здійснення порівняльного аналізу та виявлення її найбільш стійких рис. Бібліогр.: 13 назв.

Ключові слова: буденна правова свідомість, селянство, земство.

Вступ. Менталітет народу – це своєрідна матриця його долі, модель світосприйняття, яка визначає характер взаємодії етносу з дійсністю, чи, можливо, парадигму формування тієї дійсності, у якій потім існує етнос. Але в будь-якому разі сучасна дійсність будь-якої нації має формуватися лише у відповідності до загальнолюдських цінностей, таких, як гуманізм, демократія, право. Причому останнє виступає в якості гаранта і демократії,

© О.М. Рогоза, 2013

і гуманізму. Тому саме усталена правова свідомість, рівень розвитку правової культури визначають місце, яке посідатиме нація на щаблях цивілізації. Українців не можна назвати молодого нацією, але процеси її становлення, у тому числі, й становлення її правової свідомості, ще тривають. І для того, щоб вірно обрати орієнтири для подальшого розвитку, не зайвим було б дослідити правову свідомість українців, особливо її прояви на буденному рівні, в історичній ретроспективі. Слід зауважити, що чимало вчених різних галузей – істориків, соціологів, філософів – сходяться на думці, що носієм українського національного генетичного коду було і значною мірою залишається селянство; саме його ментальність сприяла виокремленню українського етносу зі східного слов'янства (навіть інтелектуальна еліта, яка зазвичай виступає рушієм процесів національного розвитку, в Україні була здебільшого селянського походження). Тож беручись за історичну реконструкцію буденної правової свідомості пересічного українця, в якості останнього доцільно було б розглядати представників саме селянства, як найбільшої (на час становлення нації) соціальної верстви, що тривалий час була уособленням українського народу.

Актуальність проблеми. Літературна, та й історична традиція схильні ідеалізувати українське селянство, надавати йому пасторального образу, наділяти усілякими чеснотами, зокрема, простодушністю, чесністю, притаманним почуттям справедливості, відсутністю схильності до правопорушень. Домінування позитивних рис не викликає заперечень. Та чи цілковито відповідає такий образ дійсності, чи є він повним та реалістичним? На жаль, не так багато ми знаємо про пересічного українця (у переважній більшості – селянина), зокрема, про його правову свідомість. Тому так важливо з не такої вже й великої кількості свідчень, що є у розпорядженні сучасних дослідників, виокремити та проаналізувати факти, що дали б можливість, так би мовити, створити реалістичний правовий портрет українського селянина, зокрема, у період коли відбувалося остаточне становлення української нації – на зламі ХІХ та ХХ століть. У даній статті автор не намагається зробити якісь далекосяжні, тим більше – остаточні висновки; *мета* полягає в тому, щоб вказати на існування проблеми, запропонувати дослідникам напрямок пошуку інформації.

Аналіз джерел та останніх публікацій. Правова свідомість української нації останнім часом стали привертати увагу широкого кола науковців різної спрямованості: істориків, правознавців, психологів. Так, в історично-філософському контексті вона розглядалася у працях Юрія Лободи, зокрема, у його монографії «Правова традиція українського народу» [1]. Однак буденний рівень правової свідомості, який, власне, закладає підвалини правової свідомості в цілому, тим більше, в історичній ретроспективі, ще не став об'єктом ретельних досліджень, можливо, через розпорошеність матеріалів, які могли б стати джерелом для таких досліджень.

Чимало цікавих, життєвих, різнобарвних, а головне, достовірних штрихів до правового портрету українського селянина можуть дати офіційні документи земств – органів місцевого самоврядування, що діяли в др. пол. XIX – на поч. XX ст. в Україні. Зобов'язані дбати про «місцеві користі та потреби», земці звертали увагу на негаразди, недоліки, правопорушення, які були властиві повсякденню українського села. Відтак земські документи часто містили яскраві, цікаві факти, що стосувалися проявів буденної правової свідомості українського селянства.

Результати дослідження. Матеріальні умови життя українського селянина часто штовхали його до дрібних правопорушень, які, вочевидь, у такій якості селянською свідомістю не сприймалися. Зокрема, із появою залізниць виник і такий спосіб, як їздити «зайцем». До нього вдавалися селяни, що відправлялися на заробітки: «Їдуть вони іноді й так: беруть білета на одну станцію, показують його кондуктору і потім намагаються куди-небудь затертися або ж лягти під лавку вагону, і таким чином їдуть, доки їх просто не виштовхають у шию» [2, с. 27].

Аби видобути зайву копійчину, селяни могли вдаватися до дрібного шахрайства. Так, отримуючи винагороду за винищення гризунів, що шкодили посівам, вони швидко зрозуміли, яким чином можна використати ту обставину, що у різних повітах облік знищених шкідників вівся по-різному: десь враховувалися хвости, десь – лапки, десь – голови. Тож селяни придумали налагодити обмін частинами гризунів, збільшуючи таким чином належну їм грошову винагороду в два-три рази за ту саму кількість, так що земствам зрештою довелося домовлятися про запровадження одноманітної системи обліку знищених шкідників [3, с. 243-245]. У разі неврожаю, коли можна було розраховуватися на отримання громадської допомоги, по неї зверталися не лише ті, хто дійсно її потребував, але й ті, хто бажав би трохи на цьому нажитися. Так, у Пирятинському повітовому земстві 1882 року зазначали, що «...у народі стали ходити чутки та балачки про те, що весною роздадуть хліб і гроші тим, хто потребує, тому при збиранні відомостей кожний і намагався представити свою потребу у розмірах якомога більших; адже якщо навіть і мався на увазі обов'язок повернути позику у скорому часі, все ж таки вигідно взяти хліб тоді, коли пуд коштує майже карбованець, а повернути тоді, коли він буде коштувати копійок 50, а може, й менше. Деякі з осіб, що зверталися до управи з проханнями про видачу позик, з наївною відвертістю заявляли, що хліба у них, може, й вистачить до нового, але що вони бажали б розібрати магазинний хліб на сплату податків та інших витрат» [4, с. 99].

Іноді шахрайство могло приймати й більш серйозні, навіть кримінальні форми, як, наприклад, самопідпали з метою отримання страхової премії. Так, у доповіді Катеринославському губернському земству вказувалося: «Причиною пожеж були підвищені, порівняно з минулим п'ятиліттям,

страхові норми, загальні для нових і старих будівель. Частіше горіли останні, а якщо горіли і нові, то лише ті, підпалюючи які, страхувальник був упевнений, що згорить один тільки дах, клітка ж залишиться у вигоді, що і вдавалося... селяни зумисне знищують старе майно, що прийшло у непридатність... пожежі бували і бувають переважно на світанку, у тиху і вологу погоду, щоб не завдати збитків сусідам... погані будівлі підпалюють, щоб отримати гроші, на які будують потім хороші хати, і гроші ще залишаються» [5, с. 826]. Вірогідним було б припустити, що без певного потурання з боку місцевого селянського самоврядування такі явища навряд чи набули б поширення.

Схильність селян до махінацій зі страховими випадками, вочевидь, розглядалася земцями як явище, що не тільки увійшло у звичку, але й таке, що може бути перенесене й на інші види страхування. Так, при виробленні заходів по боротьбі з конокрадством Катеринославська губернська управа провела свого роду опитування – «наскільки корисно було б страхувати коней від викрадення, так само, як страхуються тепер будівлі від пожежі». При цьому у відповідях з 25 волостей були зроблено припущення що «...страхування коней, на їх думку, легко може породити новий вид злочинського промислу: недобросовісні люди почнуть продавати своїх коней потай, при сприянні професійних конокрадів, а потім, заявивши про викрадення коней, будуть отримувати за них ще й страхову винагороду» [6, с. 541].

На жаль, зловживання сільських властей не були рідкістю, хоча їх представники самі були вихідцями з селянства і добре уявляли скруту тих, на кому наживалися або чийми потребами нехтували. Так, гласний Миргородського земського зібрання 1885 року вказував: «У наших волосних правліннях, завдяки відсутності будь-якого контролю, кояться дивні неподобства. Так, наприклад: щоб позичити бідному селянину з каси 10 крб. – йому необхідно влаштувати волосним заправилам «могорич» на 3 крб., і таким чином селянин отримує не 10 крб., а тільки 7 крб.» [7, с. 10-11]. Або гроші з громадської каси взаємодопомоги видавалися кільком наближеним до сільського правління особам; термін позики був обмежений, але позики не поверталися, а оформлювалися, як видані знову; таким чином спритніші селяни користувалися дешевим кредитом. Так, Зміївська повітова земська управа доповідала, що «у деяких волостях ... існують сільські каси; але вони у більшості своїй, важкодоступні для дійсно потребуючих, роздали свої капітали більш заможним селянам і тепер лише переписуються боргові документи позичальників», зауважуючи, що «...каси існують, чесно кажучи, номінально. Тому бажано було б ... встановити правильний і постійний контроль за їх операціями» [8, с. 43].

Окремі селяни й самі могли вдаватися до такого явища, як зловживання правом, проявляючи при цьому неабиякий хист і вигадливість. Наприклад, повідомлялося, що «в одному з сіл Миргородського повіту (Зуївці), густота населення досягла таких розмірів, що подальше влаштування жител стало

фактично неможливим. Результатом такого становища явилось захоплення громадського вигону... Правопорушення ці викликали протести й позови з боку окремих осіб, як учасників в правах спільного користування вигоном. Присуджувалося знесення зведених будівель, і знайшлися люди, які звели в професію таке позивання і потім укладання мирових угод за певну плату в особисту користь позивача, залишаючи відповідача в становищі людини, котрій, не дивлячись на мирову угоду, загрожують позови з боку інших односі-льчан» [9, с. 192]. Слід зазначити, що подібна практика засвідчує і те, що се-лянству були властиві певні навички позивання до суду, усвідомлення мож-ливостей юридичного процесу захисту своїх прав.

Дехто з селян був не проти, аби ошукати тих, хто багато років жор-стоко експлуатував їх самих – поміщиків. Останні для обробітку своїх маєтків після скасування кріпацтва змушені були наймати працівників, причому нерідко угоди про наймання уклалися ще восени та взимку, аби, скориставшись скрутним становищем, винайняти батраків за якомога нижчу ціну. Однак «робочі, спонукувані нуждою у вигляді сплати подат-ків та зборів, укладали декілька угод одразу, і, звичайно, не могли їх ви-конувати одночасно. Якщо ж проти них позивалися до суду, то виявляло-ся, що на майно того, хто найнявся, є кілька претензій, тоді як майна у нього вистачить лише на одну: тому кожне окреме стягнення не досягає мети, і той, хто найнявся, виявляється цілком безкарним» [10, с. 401-402]. Старшина Засельської волості Херсонського повіту повідомляв, що «... багато осіб... зверталися як особисто до нього, так і у волосний суд зі скаргами на найманих робітників, котрі, забравши наперед у наймачів гроші, йдуть від них, не відслуживши обумовленого терміну, і при цьому по більшій частині в таку гарячу для роботи пору, коли замінити найма-ного робітника якщо й буває можливо, то хіба що за вкрай високу ціну... Хоча рішення цивільного суду у випадках подібних порушень робочими господарських стосунків майже завжди бувають на користь наймача... стягнути з них (робочих – О.Р.) штрафні гроші більшою частиною вияв-ляється неможливим; віддавати взяті гроші вони відмовляються» [11, с. 103]. Спроба уряду якось вирішити проблему запровадженням так званих «робочих книжок» (аналог сучасних трудових) не мала успіху, бо «простий народ, що не звик до формальних обов'язків і який вбачає в умовах та книжках утиски свого права, завжди охочіше залишається у то-го, хто не вимагає книжок. Багато хто з наймачів, знаючи цю властивість народу, не запитує книжок, в надії знайти собі більше працівників, і по-дешевше; але, в свою чергу, робітники ці полишають їх серед літа, у саму гарячу пору, і шукають дорожчої ціни» [10, с. 397].

Іноді, щоб помститися наймачам, які порушували трудові угоди (на-приклад, при натуральній оплаті під час жнив замість обумовлених 3/5 врожаю віддавали лише половину), селяни вдавалися до такого собі «по-заюридичного захисту», традиційної помсти – пускали «червоного півня».

Земський статистик вказував: «Не маючи ніяких легальних засобів помститися кривднику, спольщики (працювали «з половини», тобто, за половину зібраного врожаю – О.Р.), після того, як привезуть половину врожаю до клунь землевласника, підпалюють їх, вибираючи при цьому такий час, коли вітер дме у напрямку від сільських будівель. Знайти паліїв немає ніякої можливості: при пожежі усі збираються, клянуться, лаються, висловлюють співчуття, відпускають насмішки. Хазяїн спаленого добра також дуже добре розуміє, у чому справа, але не наважується заявити про свої підозри відкрито» [12, с. 146]. При цьому на увагу заслуговує зауваження того, хто повідомляє про такі випадки: законні засоби вплинути на осіб, що не дотримувалися угоди, відсутні або не діють.

Представники державної адміністрації не виявляли особливого бажання підвищити рівень правової свідомості селян; навпаки, складається враження, що існуючий стан речей цілком задовольняв їх. Так, на з'їзді народних учителів Херсонської губернії у 1874 році було вказано на «відсутність в програмах семінарій (для підготовки вчителів народних шкіл – О.Р.) ряду предметів, таких, як ...правознавство, роблять неможливим передачу вчителями вихованцям сільських шкіл багатьох важливих для сільського побуту знань, і тому учні в школах не отримують ніякого поняття про свої громадянські обов'язки та права». Тому Херсонське губернське земство порушувало у 1876, 1877 та 1879 р.р. клопотання про включення до програми учительських семінарій викладання «...короткого, але зрозумілого знайомства з законодавством про селянське самоврядування», але щоразу отримувало відмову, оскільки попечитель Одеського навчального округу та директор народних училищ Херсонської губернії дійшли висновку, що «ознайомлення учнів з громадянськими правами та обов'язками селян, хоча б у самому незначному обсязі ...може більше принести шкоди учням, аніж користі, і в результаті дало б неправильне розуміння своїх прав та привід виявляти незаконні вимоги» [13, с. 36].

Наведені вище свідчення – лише дешифрація з того, що можна віднайти серед земської спадщини. Не будучи фахівцем у царині історичної психології, автор хотів би лише вказати дослідникам напрямок для пошуку матеріалів, спираючись на які, можна було б зробити ментальний образ українця більш виразним, рельєфним, та імовірно, більш точним, реалістичнішим. Як бачимо, матеріали, що містяться в земських документах, здатні надати дуже яскраві, численні й достовірні дані для дослідження буденної правової свідомості українського селянина, який жив на межі XIX-XX ст., прослідкувати динаміку її трансформації, яка відбувалася протягом більш ніж півстоліття, у зв'язку з головними подіями економічного та політичного життя країни, а головне – порівняти їх із соціально-психологічним портретом сучасного селянина, проаналізувати стабільність чи схильність до модифікації тих чи інших рис, виявити найбільш стійкі, а отже, й найбільш характерні з них. Варто додати, що розвиток правової культури, виховання

правової свідомості громадян України є одним з першочергових завдань держави і суспільства, і використання результатів всебічних наукових досліджень (у тім числі, в історико-соціальному контексті), сприятиме успішній реалізації цього завдання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищевказаного, можна зробити припущення, що реальна буденна правова свідомість селянства на межі XIX-XX ст. не цілком відповідає культивованому образу переважно законослухняного та високоморального пересічного представника українського народу, про що свідчать документи земств України. Однак для остаточних висновків слід провести більш широкі та ґрунтовні дослідження, які б дозволили створити реалістичнішу картину національної правової свідомості, здійснити порівняльний аналіз буденної правової свідомості сучасного пересічного громадянина і селянина др. пол. XIX ст., та визначити ті риси правової культури, що виявили тенденцію до тривалого прояву в правовій свідомості українців.

Список літератури: 1. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу) / Ю. П. Лобода. – Львів: Світ, 2009. – 280 с. 2. Отчет об исследовании отхожего промысла между Харьковом и Таганрогом по Курско-Харьковско-Азовской железной дороге от 15 до 31 мая 1881 г. – Харьков: Тип. И.М. Варшавчика, 1882. – 13 с. 3. Стенографический отчет о заседаниях XVI сессии Екатеринославского очередного губернского земского собрания с 9-го по 20-е декабря 1881 года. – Екатеринослав: Губернская типография, 1882. – 733 с. 4. Журналы Пирятинского уездного земского собрания XVIII очередного созыва 1882 года и приложения к ним. – Полтава: Тип. Полтавского губернского правления, 1884. – 239 с. 5. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания XXXV очередной 1900 года сессии с 1-го по 12-е декабря включительно. – Екатеринослав: Тип. губернского земства, 1901. – 1366, XXIII с. 6. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания XXXVI очередной 1901 года сессии с 1-го по 14-е декабря включительно. – Екатеринослав: Тип. губернского земства, 1902. – XXXI, 1939 с. 7. Постановления Миргородского XXI-го очередного уездного земского собрания 23 и 24 июня 1885 года. – Полтава: Тип. Н. Пигуренко, 1885. – VI, 84 с. 8. Доклады Змиевской уездной земской управы очередному собранию 1883 года. – Харьков: Тип. М.Ф. Зильберберга, 1883. – 64 с. 9. Постановления Херсонского уездного земского собрания очередной сессии 1880 года и приложения к ним. – Херсон: Тип. Н.О. Ващенко, 1880. – 556 с. 10. Свод постановлений очередного Переяславского уездного земского собрания XX-го созыва в июне 1884 года и экстренного земского собрания 12 сентября 1884 года. – Переяслав: Тип. Корчак-Новицкого, 1885. – 233 с. 11. Отчет Херсонской губернской земской управы о девятилетней деятельности земских учреждений Херсонской губернии. 1865-1874. – Херсон: Тип Ващенко, 1875. – 733 с. 12. Доклады Змиевской уездной земской управы очередному собранию 1883 года. – Харьков: Тип. М.Ф. Зильберберга, 1883. – 64 с. 13. Труды статистического отделения при Черниговской губернской земской управе. Выпуск 1. – Чернигов: Земская типография, 1877. – 285 с. 14. Исторический очерк деятельности Херсонского губернского земства за 1865-1899 гг. Выпуск 3. – Херсон: Паровая типолитография Ходушиной, 1906. – 276 с.

Надійшла до редколегії 07.12.2012.

УДК 316. 334. 4

До питання буденної правової свідомості українського селянина на межі XIX-XX ст. (За матеріалами земств України) / Рогоза О.М. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2013. – № 6(980). – С. 74-81. Бібліогр.: 13 назв.

Стаття посвящена проблемі дослідження правового свідомості українського селянина в історическій ретроспективі як головного носителя національної ментальності для здійснення порівняльного аналізу і виявлення її найбільш стійких черт.

Ключевые слова: обыденное правосознание, крестьянство, земство.

Annotation. The article is sanctified to the problem of research of legal consciousness of the Ukrainian peasant in a historical retrospective view as main носителя of national mentality for realization of comparative analysis and exposure of her most proof lines.

Keywords: ordinary sense of justice, peasantry, zemstvo.

ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК [316.614:331+340.141:326+349.2](477)

В.В. МАЛІКОВ, аспірант, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Київ

НАЙМАНА ПРАЦЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті розкривається значення звичаєво-правового інституту наймитування для соціалізації дітей і молоді в українській традиційній культурі. Досліджується вплив даного інституту на засвоєння трудових навичок, гендерних ролей та реалізацію життєвого сценарію в українському селі другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Бібліогр.: 20 назв.

Ключові слова: звичаєве право, наймана праця, соціалізація, дитина, агент соціалізації, сім'я, пастух.

Актуальність звернення до проблеми соціалізації у традиційній народній культурі пов'язана із вагомою участю дітей та молоді в найманні на сільськогосподарські роботи у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. Найману працю дитини/підлітка варто розуміти як працю поза межами власної сім'ї на користь іншої особи або групи людей за умови надання ними певних благ за цю працю. Таке визначення передбачає доволі широкий спектр умов, за якими дитина чи підліток могли працювати за межами власної родини, в тому числі характер праці, різновиди платні або її еквіваленти, терміни праці. Автор вважає за доцільне саме таке визначення найманої праці, оскільки це може пояснити характерні властивості останньої по відношенню до дитини чи підлітка. Відхід на заробітки супроводжувався відривом від власної сім'ї та сільської громади, того середовища, в якому зазвичай відбувалася соціалізація особистості. Оскільки засвоєння цінностей і норм традиційної народної культури було обов'язковим для успішної діяльності кожного селянина, то роль звичаєво-правового інституту наймитування у процесі соціалізації особистості заслуговує на особливу увагу.

© В.В. Маліков, 2013

Метою даної статті є виявлення сутності найманої праці дитини, її оцінки в тогочасному суспільстві, сфер застосування цієї праці та значення наймитування дітей та молоді в процесі соціалізації.

Основні результати дослідження. Перші роки свого життя селянська дитина проводила у власній родині, власному селі між своїми родичами, іншими дітьми, її життя було унаочнене для сільської громади. Відправлення в найми дитини, якій не виповнилося 8-9 років, передчасне залучення до заробітчанства вважалося небажаним і засуджувалося. Так, М. Грушевський називає егоїстами тих батьків, які віддавали своїх дітей на заробітки, коли тим виповнилося лише п'ять років, а також вказує, що дитину відправляли в найми з рідної хати до інших людей мачуха чи вітчим або таке вчиняли в сім'ях п'яниць. Негативною характеристикою наділялися і самі діти, які з чужої чи власної волі йдуть у найми [5, с. 148, 194-195]. Уявлення про шкідливість і засудження віддачі маленької дитини в найми зустрічаються і в етнографічних описах Харківської губернії [7, с. I-III]. Негативне ставлення селянства могло викликати і наймитування підлітків. За спостереженням І. Любича-Червінського «простий люд по селах не терпить ніколи прихильних до двору господарів, переслідує їх і має за підозрілих людей. Парубок або дівчина, яких пан хоче взяти до двірської служби, повинні чекати, щоб до них застосовано примус, бо коли добровільно з'явилися, були б зневажені цілою громадою» [4, с. 163].

Діти-наймити нерідко фігурують у рішеннях волосних судів як жертви насильства [18, с. 98, 178, 195]. Можна простежити певний зв'язок між наймитуванням та девіантною поведінкою дитини чи підлітка. Так, десятирічний наймит вірогідно з подачі свого старшого брата-підлітка відімкнув скриню своїх господарів та викрав звідти гроші, передавши їх братові [18, с. 114]. Детально дану тему девіантної поведінки неповнолітніх наймитів на матеріалах судових справ кінця XVIII століття дослідив В. Маслійчук, вказавши на те, що обкрадання неповнолітніми слугами своїх господарів було поширеним видом злочину, а відносини між наймитом та його хазяїном становили справжній вузол кримінальних та соціальних суперечностей [11, с.223].

Вітчизняні етнологи одноставно визнають за сім'єю перше місце у прищавуванні людини до праці, формуванні відповідного ставлення до неї. Тобто сім'я виступала головним і найважливішим агентом соціалізації дитини та підлітка у трудовому аспекті. Однак дані функції могла брати на себе не тільки рідна сім'я. Поширеними були випадки, коли дитина перебувала «у службі», декілька років проживаючи в чужому домогосподарстві. Так, громада віддавала на утримання малолітніх сиріт, або бідні батьки посиляли в найми свою дитину або ж дитина сама полишала батьків [20, с. 15; 5, с. 148, 195; 9, с. 112; 19, с. 78]. Поза межами власної родини відбувалася соціалізація у трудовому аспекті дитини, яка мала вивчитись заняттю, відмінному від занять її батьків. Зокрема, навчання ремеслу відбувалося у господарстві реміс-

ника, до якого посилали дитину [8, с. 12, 13]. Отже, первинна і вторинна соціалізація могла відбуватися і в наймах, при чому особистість успішно засвоювала норми й цінності щодо праці, потрібні трудові знання і вміння.

Агентами соціалізації у трудовій сфері виступали і певні групи, зокрема, однолітки та діти старшого віку, трудові колективи. Діти починали гуртуватися вже з чотирьох років; ставши пастушками, вони могли спільно випасати худобу, плести кошелі та інше, переймаючи трудові навички один в одного [9, с. 159-161]. Пастухи допомагали один одному виконувати обов'язки: старші опікувалися молодшими, радячи підпасичам куди, коли і як завертати худобу; малу дитину посилали до старшого пастуха, щоб потрохи привчався і міг сам уже доглянути худобу [5, с. 148]. З одного боку, таким чином відбувалося безпосереднє навчання трудовим навичкам, необхідним для сільськогосподарських робіт, з іншого боку, засвоювалися загальні настанови організації трудового процесу, ідея ієрархічності, підпорядкування більш досвідченому. Значення наймів у процесі соціалізації посилювалося в тих випадках, коли сім'я як агент соціалізації була відсутня. За свідченням тогочасних дослідників, підростаючим сиротам у сільських громадах відводилася роль пастухів [2, с. 6].

Віддача дітей в найми до інших сімей на декілька років часто передбачала відсутність якоїсь окремої платні (або дуже малий її розмір), а саме лише утримання дитини, яка виконувала при цьому різного роду хатню і сільськогосподарську роботу, неодмінну для тогочасної селянської сім'ї. Кількарічні процеси навчання дитини в ремісника і виконання нею різної домашньої і власне ремісничої роботи в його сім'ї досить важко розмежувати в тогочасному житті українського села. Таку працю дитини та підлітка в ремісника доцільно розглядати як найми, навіть якщо така робота не передбачала жодної матеріальної винагороди за це, оскільки дитина в даному випадку мала отримувати в якості блага відповідні ремісничі знання та вміння.

Відхід дітей у найми пов'язаний із питанням визначення цінності дитячої праці, становища дітей у відносинах наймання сільськогосподарських робітників. Щодо характеру та цінності дитячої праці в українському селі другої половини XIX – початку XX століть серед дослідників не має одностайності. Так, Ф. Білокінь надає доволі жорстку оцінку економічній сутності найманої праці дітей. Він розглядає учнівство, інститут годованців, найм дітей як джерело додаткової і доволі дешевої праці у господарстві [1, с. 44]. Свою позицію в питанні цінності найманої праці дітей в українському селі другої половини XIX – початку XX століть дає Наталія Дуда. Вона вважає, що використання батьками дитячої праці з раннього віку було не лише виховним методом, але й переслідувало практичні цілі, оскільки перекладаючи на менших членів родини нескладну хатню роботу, жінка вивільняла собі час для виконання важливіших і важчих робіт у господарстві. До того ж у Карпатах з 5-6 років діти брали участь у пастухуванні. У бідніших сім'ях

батьки часто винаймали дітей пастухами до багатших господарів, особливо коли не було власної худоби. Оплатою служили харчі й одяг. У віці 12-16 років багато дітей, особливо з бідних сімей, подавалися в найми до багатших господарів, де виконували практично той же об'єм робіт, що і вдома, але отримували за це платню. Такі діти, на відміну від молодших наймитів-пастушків, за кілька літ служби могли заробити собі грошей для майбутнього самостійного господарювання [6, с. 109-114]. В цілому, характер виконуваних дітьми робіт дозволяє дійти висновку про їх значний трудовий внесок у господарство, оскільки саме дітям доручалася рутинна хатня праця та деякі прості, але трудомісткі завдання, які потребували чимало часу. Підтвердженням такого вивільнення робочої сили сімей від нескладної у виконанні, але необхідної в господарстві роботи є практика індивідуального випасу худоби в Карпатах. Особливо поширеним індивідуальний випас худоби був у дрібноселянських господарствах, що, через відсутність достатніх площ пасовиськ і лук, випасали худобу на пустищах, берегах річок і потоків, межах та в лісових заростях. До випасу худоби залучали дітей, підлітків та літніх людей. За народними поняттями хлопчик у 6-7 років вже вважався пастухом. До індивідуального випасу залучалися переважно ті члени родини, які через вік чи фізичні вади не могли принести значної користі у польових роботах [17, с. 244]. У даному випадку можна говорити не тільки про вивільнення робочої сили дорослих, а й про залучення робочої сили дитини, яка вважалася неповноцінною і незначною в порівнянні з дорослою.

А. Овсянніков зазначав, що під час оранки землі погоничами майже завжди були підлітки, при цьому найчастіше праця погонича ніби ігнорувалася, так як взагалі дитяча праця чи навіть праця так званих «попихачів» (тобто підлітків, що знаходилися під рукою хазяїна) цінувалася однією лише вживаною ними їжею [13, с. 109]. Неповнолітні отримували значно меншу платню у порівнянні із платнею чоловіків і жінок [19, с. 78; 9, с. 112], а дівчатка 9-12 років взагалі працювали лише за одяг і харчі, старші ж дівчата отримували меншу платню за хлопців-однолітків [20, с. 27]. При цьому, за свідченнями О. Русова, найбільше дітей залучали до відхожого промислу в тих місцевостях, де було найменше можливостей для селянських сімей забезпечити себе всім необхідним для життя у власному повіті [15, с. 264].

Експлуатація праці неповнолітніх набула розмаху на капіталістичного типу підприємствах другої половини ХІХ – початку ХХ століть, зокрема цукрових заводах та в поміщицьких зернових господарствах. Критичну оцінку економічному визискуванню праці напівробітників (до яких і відносили дітей і підлітків на цукрових заводах) дав Ф. Вовк, вказавши, що вони виконували практично ті ж роботи, що й повні робітники-дорослі, однак платня останніх складала 5-6 крб. на місяць, а платня напівробітників лише 3,50-4,50 крб. До того ж напівробітники становили до 4/10 усіх наймитів на заводах. Діти (інколи навіть до 14 років) працювали 12 годин у

день та використовувалися на фізично важких і небезпечних для них різновидах роботи [12]. Поміщики та управителі економії намагалися наймати на виконання сільськогосподарських робіт підлітків, в тому числі до сіялок, жаток і молотарок підлітків, оскільки їх праця, як поденна, так і строкова та річна цінувалася у 45-55 % від рівня платні дорослого робітника-чоловіка [3, с. 9; 16, с. 48]. Ці дані яскраво демонструють несправедливе ставлення до найманої праці дітей та підлітків у тогочасному суспільстві, її недооцінку, спрямовані на отримання наймачами якнайбільших прибутків.

Наймиткування дітей і підлітків справляло певний вплив на їх відносини з батьками, соціальний статус у сім'ї та громаді. З одного боку, відправлення дітей у найми, отримання батьками винагороди за їх працю підтверджувало абсолютну владу батьків над ними. З іншого боку, підлітки могли піти в найми поза волею батьків, отримували змогу самостійного заробітку, звільняючись таким чином від батьківської влади матеріально й морально.

При цьому наймит або наймичка, які відходили у найми на тривалий термін, підтримували зв'язок із своєю родиною практично або ж подумки [5, с. 119]. До певної міри селянська сім'я наймача виступала для наймита агентом соціалізації не тільки у трудовому, а й у статевовіковому, родинному і громадському аспектах. Наймані особи поміж селянами жили як члени родини, хоча ставлення до них могло відрізнятися. Дружні стосунки могли скластися між наймитом і хазяйськими дітьми, наймичці могли довірити догляд за дітьми [20, с. 28; 5, с. 76, 103, 109]. Однак переважаючою тенденцією з поширенням капіталістичних відносин в українському селі ставало визискування дитячої праці, що призводило до конфліктів та втеч дітей і підлітків, які не витримували непосильної роботи та приниженого становища у сім'ї наймача. Про це свідчать рішення волосних судів [18, с. 156].

Наймиське безправне життя, матеріальна незабезпеченість сільськогосподарських робітників стояли на перешкоді як створенню сім'ї, так і її зростанню. Безробіття, мандрівний спосіб життя робили сім'ю тягарем, який утруднював існування. Але, незважаючи на таке становище, заробітчани надавали перевагу сімейним зв'язкам [14, с. 100].

Успішне материнство було соціально-престижним, складаючи неодмінну умову отримання жінкою статусу соціально-повноцінної особи [10, с. 157-158]. Тож наймичка, яка не могла реалізувати дане соціальне очікування, мала принижене становище в громаді. Дослідивши сімейний побут наймитів, А. Я. Поріцький дійшов наступних висновків. Багато сільськогосподарських робітниць, що наймалися на річний строк або йшли працювати домашньою прислугою, не завжди виходили заміж, часто залишаючись безсімейними на все життя, а якщо окремі з них і виходили заміж, то не мали змоги мати дітей. Майже в такому ж становищі були і чоловіки-наймити [14, с. 99]. Для бідних сімей найми були важливим джерелом грошових надходжень. Наймиткування молоді за народними уявлення-

ми водночас мало забезпечувати матеріальну можливість одруження (придане, гроші для весілля і заснування власного господарства). Дівчата, які були в наймах домашньою прислугою, мали змогу соціалізуватися і як майбутні матері, оскільки до кола їх обов'язків входив догляд за хазяйськими дітьми. Перебуваючи на заробітках далеко від дому, молодь знайомилася і брала шлюб без згоди батьків [14, с. 100-101]. Одружившись, молоді набували статусу повноправних членів громади, створювали власну сім'ю, реалізуючи соціальні очікування, хоча відсутність батьківської згоди і засуджувалася громадською думкою.

Висновки. Існування в середовищі українського селянства найманої праці дітей і підлітків може розглядатися як частина їх трудової соціалізації, враховуючи статево-вікові аспекти селянської праці, прилучення дітей до господарсько-виробничої діяльності. Дослідники народної культури вважають, що це підвищувало статус дітей і підлітків в ієрархії суспільних відносин селянства до соціально значущих його членів. Підвищення статусу виражалося у зміні прав і обов'язків, а також ставлення з боку сім'ї і громади. Відхід на заробітки посилював самостійність і незалежність, особливо молоді, розширював знання і світогляд, вносив у патріархальні села нові риси побуту. Праця дітей у своїх сім'ях, поступове залучення їх до різних домашніх і польових робіт в межах власного домогосподарства позитивно оцінювалися як в середовищі селянства, так і дослідниками народного побуту. Праця ж за межами власної сім'ї, віддавання дітей у найми для виконання подібних домашніх і польових робіт, а також для оволодіння ремеслом оцінювалися неоднозначно, в тому числі негативно, хоча були доволі поширеними тогочасними явищами. Наявне протиріччя між осудом селянами дитячої найманої праці та фактичним її використанням, а також правом батьків віддавати своїх дітей у найми. Відзначається низький статус дитячої праці, яка мала у селянській свідомості несамотійний допоміжний характер, а платня за неї була відповідно низькою або взагалі обмежувалася самим утриманням дитини, тобто задоволенням її мінімальних потреб у харчуванні й одязі. Виявлені факти дозволяють зробити висновок про експлуатацію дитячої найманої праці, високий ступінь визискування дітей, особливо посилений в умовах капіталістичних трансформацій в українському селі другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Внаслідок відходу молоді на тривалий час у найми за межі свого села відбувалася тимчасова втрата контролю з боку громади над цими її членами. У свою чергу, це мало негативний вплив на успішність формування молоді особистості у відповідності до ціннісно-орієнтаційних засад традиційної народної культури.

Список літератури: 1. Білокінь Ф. Села Полтавщини за Генеральним описом Лівобережної України 1765-1769 рр. / Ф. Білокінь // Сіверянський Літопис. – 2003. – № 1. – С. 40-55. 2. Бржеский Н. Очерки юридического быта крестьян / Н. Бржеский. – СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1902. – 194 с. 3. Бюллетень сільського господарства за 1886/87

сельскохозяйственный год по Одесскому уезду / Сост. А. Бориневич. – Херсон: Типография Горбунова и Чулакова, 1887. – 30 с. **4.** Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-ті рр. XX ст.). – К.: Наукова думка, 1993. – 200 с. **5.** Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / Марко Грушевський. – К.: Либідь, 2006. – 256 с. **6.** Дуда Н. М. Трудові традиції українців Карпат кінця XIX – початку XX століть: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / Український державний лісотехнічний університет. – Л., 1998. – 178 с. **7.** Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по этнографии края. – т. 1/ Под ред. В. В. Иванова. – Изд-во Харьк. губерн. стат. комитета. – Харьков: Тип. губерн. правления, 1898. – 1044 с. **8.** Жмуд Н.В. Народна педагогіка як етноформуючий чинник: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. – К., 2005. – 20 с. **9.** Заглада Н. Побут селянської дитини: матеріали до монографії с. Старосілля / Н. Заглада // Матеріали до етнології. – Вип. 1. – К., 1929. – 260 с. **10.** Кись О. Материнство и детство в украинской традиции: деконструкция мифа / О. Кись // Социальная история. Ежегодник 2003. Женская и гендерная история / Под ред. Н. Л. Пушкаревой. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2003. – С. 156-172. **11.** Маслійчук В. Неповнолітні злочинці в Харківському намісництві (1780-1796 рр.) / Володимир Маслійчук. – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2011. – 448 с. **12.** Новостроенский Ф. (Вовк Ф.) К вопросу о найме рабочих / Федір Вовк // Киевский телеграф. – 1875. – №№ 20, 22. **13.** Овсянников А.Н. Географические очерки и картины / А.Н. Овсянников. – Т.2: Малороссия. – СПб.: Тип. А. М. Котомина, 1880. – 460 с. **14.** Поріцький А.Я. З сімейного побуту сільськогосподарських робітників доби капіталізму / Анатолій Поріцький // НТЕ. – 1959. – № 4. – С. 96-101. **15.** Руссов А.А. Описание Черниговской губернии / А. Руссов. – Т. 2. – Чернигов: Тип. губ. земства, 1899. – XI. – 327 с. **16.** Сельскохозяйственный обзор по Александрийскому уезду за 1890/91 сельскохозяйственный год. – Херсон: Типография О.Д. Ходушиной, 1893. – 143 с. **17.** Тиводар М.П. Традиційне скотарство українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: дис. ... доктора іст. наук.: 07.00.07 / Ужгородський державний університет. – Ужгород, 1993. – 293 с. **18.** Труды комиссии по преобразованию волостных судов. – Т. 4: Харьковская и Полтавская губернии. – СПб.: Тип. Второго Отделения Е. И. В. Канцелярии, 1873. – 568 с. **19.** Чубинский П. Краткий очерк народных юридических обычаев, составленный на основании прилагаемых гражданских решений // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Импер. Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским. – Т. 6. – СПб., 1872. – С. 29-80. **20.** Шаровкин И.С. Юридические обычаи крестьян Печенежской волости Волчанского уезда Харьковской губернии / И.С. Шаровкин. – Отдельный оттиск из «Харьковского сборника» за 1896 г. – Харьков, 1896. – 40 с.

Надійшла до редколегії 24.10.2012.

УДК [316.614:331+340.141:326+349.2](477)

Наймана праця у процесі соціалізації в українській культурі другої половини XIX – початку XX століть / Маліков В.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 82-89. Бібліогр.: 20 назв.

В статті розкривається значення обычно-правового інституту батрачества для соціалізації дітей і молоді в українській традиційній культурі. Исследується вплив даного інституту на усвоєння трудових навчальних, гендерних ролей і реалізацію життєвого сценарію в українському селі другої половини XIX – початку XX століть.

Ключевые слова: обычное право, наемный труд, социализация, ребенок, агент социализации, семья, пастух.

This study reveals the significance of customary law institute of hiring laborers for socialization of children and youth in Ukrainian traditional culture. The author analyzes its influence on the formation of work skills, gender roles and realization of life scenario in Ukrainian rural society of the 2nd half of the 19th – early 20th Centuries.

Keywords: customary law, wage labor, socialization, child, agent of socialization, family, pastoralist.

УДК 37.035.6

Н.В. ФРАДКІНА, канд. філос. наук, доц., НТУ «ХПІ»

КУЛЬТУРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НЕДІЛЬНОЇ ШКОЛИ Х.Д. АЛЧЕВСЬКОЇ

Досліджується історія виникнення та аналізуються методи та форми роботи Харківської приватної жіночої недільної школи Х.Д. Алчевської. Розкривається внесок учителів цієї недільної школи у досвід духовно-морального виховання особистості. Бібліогр.: 4 назв.

Ключові слова: духовне виховання, недільна школа, просвітництво, інтелігенція.

Вступ. Останнім часом актуалізувалася проблема духовно-морального виховання людей різного віку. Конструктивне рішення поставленої проблеми, по-перше, припускає сходження до витоків вітчизняних ідей у педагогічній науці та всебічне осмислення досвіду духовно-морального виховання. Загальновідомо, що увага до цієї проблеми надзвичайно посилилась в другій половині ХІХ століття в період «культурного вітчизняного ренесансу» з боку прогресивних діячів: педагогів, філософів, психологів, літераторів.

Мета статті. Довести що саме в другій половині ХІХ – початку ХХ століття працями та ідеями видатних мислителів сформувався той ідеал високо духовної і широко освіченої особистості, до якого слід було прагнути, спираючись на систему загальнолюдських пріоритетів. У другій половині ХІХ століття виникає і розвивається система недільних шкіл, яка, як відзначає ряд дослідників, дозволила ґрунтовно підійти до проблеми духовно-морального формування людини. У цих школах формувалося розуміння цінності освітньо-виховного процесу, усвідомлювалася його значимість для розкриття духовного і морального потенціалу окремої особистості. Одним з таких осередків духовного виховання стає школа Х.Д. Алчевської.

Результати досліджень. Видатний історик Слобожанщини Д.П. Міллер, професор Харківського університету, у статті присвяченій

© Н.В. Фрадкіна, 2013

п'ятдесятирічному ювілею педагогічної діяльності Х.Д. Алчевської, згадуючи її перші кроки на цьому полі у жіночій недільній школі, дав блискучу характеристику мотивів, якими керувалася передова інтелігенція та її прагнень, яка знаходила повне взаєморозуміння у аудиторіях та класах, переповнених дорослими учнями. «Піднесення духу, – писав він, – палке бажання просвітити народ та підняти його до власного рівня розвитку та розуміння навколишнього життя були такі великі, що ця натхненна школа творила чудеса. Вона не тільки дуже швидко навчала тямущій грамоті за звуковим методом, – вона вабила до себе з чаруючою силою, і величезні класи її були переповнені бажаними світла» [1, с. 10].

Незважаючи на заборону недільних шкіл, Христина Данилівна Алчевська відкрила приватну жіночу школу в себе вдома, і ця школа майже вісім років перебувала на нелегальному становищі. Нарешті 22 березня 1870 р. Харківська недільна школа Х.Д. Алчевської була відкрита офіційно.

З першого дня свого відкриття вона широко відчинила свої двері для тих, хто вболівав за справу поширення знань серед народних мас.

«Одним з перших (восени 1870 р. і восени 1871 р.) недільну школу Х.Д. Алчевської відвідав визначний російський педагог-методист М.О. Корф. Загальний висновок М.О. Корфа був такий: «...Харківська недільна школа зробила великий крок уперед: із школи грамотності... перетворилась у повну елементарну школу, яку варто відвідати кожному, хто хоче бачити на ділі застосування кращих методів навчання з усіх предметів елементарного курсу» [3, с. 76].

Просвітницька діяльність харківських вчительок наприкінці 1880-х років придбала широку відомість та визнання в колах міжнародної педагогічної громадськості, котрій у великому ступені сприяла публікація брошури Я.В. Абрамова «Приватна жіноча недільна школа в Харкові і недільні школи взагалі», присвячена недільній школі Х.Д. Алчевської та витримала два перевидання на французькій мові.

Представлені самою Х.Д. Алчевською на всесвітню виставку у Парижі у 1889 році два вагомих томи книги «Что читать народу?» – плід багатолітньої праці харківських вчительок: перший з томів, вийшовши у 1884 р. зробив, за словами М.В. Шелгунова, «легкое землетрясение» в умах російської інтелігенції [4, с. 370].

Рекомендуючи читачам «з народу» літературу багатьох країн і народів світу, автори критико-бібліографічного покажчика прийшли до висновку, що «яскраві образи, створені великими талантами, близькі й зрозумілі не лише його народові, а й всьому людству, тому що містять у собі загальнолюдські муки, радощі і страждання» [3, с. 79].

Високо оцінена міжнародним журі виставки праця харків'янок здобула дві золоті та дві срібні медалі, авторам найбільш змістовних розділів, та почесний диплом – редактору-видавцю.

Завдяки випуску покажчика «Що читати народу?» з початку 80-х років школа Х.Д.Алчевської стає методичним центром розповсюдження досвіду освіти дорослих і поширення навчальних закладів такого типу. З усіх кінців Росії до Харківської школи посилювався потік відвідувачів і листів – запитів про порядок відкриття недільних шкіл та ведення навчання в них. Відвідувачі безпосередньо в школі знайомилися з формами і методами навчання та ведення справ у ній.

Щодо бажаючих, отримати роз'яснення, і різні відомості про ведення недільної школи, у школі був вироблений такий порядок: їм надсилалась так звана «порція» матеріалів. До неї входили: «Програми з усіх предметів навчання в недільній школі», розроблені і апробовані протягом двох десятиріч вчителями школи, видання яких було здійснено вперше у 1885 році; два томи «Що читати народові?», форми звітів та бібліотечних карток, журнал для запису учнів і пройденого матеріалу за групами тощо. Також у «порцію» входила вище зазначена брошура Я. Абрамова, додатком до якої були різноманітні довідкові матеріали, підготовлені вчителькою школи М.М. Салтиковою.

Таким чином з року в рік у школи Х.Д. Алчевської ставало все більше послідовників, втілюючих просвітницькі ідеї серед народу. Той хто відвідував школу, запалювався ентузіазмом та енергією її вчителів твердо переконуючись в неоціненній користі недільних шкіл.

Зі свого боку педагогічний колектив школи, з кожним днем удосконалюючи форми та методи навчання і загострюючи їх на практиці, відчував потребу у нових посібниках для навчання дорослих у школах. Відповіддю на ці потреби стає 3 випуски класної книги з читання – «Книга дорослих», які були створені вчителями Харківської школи разом з учителями інших недільних шкіл, науковцями і фахівцями з різних галузей знань у кінці XIX ст.

У 1899-1900 р. було здійснено перше видання «Книги дорослих». У подальшому цей посібник перевидавався майже щорічно протягом двох десятиріч. Про універсальність цього посібника свідчить те, що ним користувались не тільки учні недільних шкіл і недільно-вечірніх класів робітників, для яких він створювався, а й учні всіх типів ремісничих училищ, читачі учительських бібліотек початкових училищ, народних бібліотек та читалень.

З розширенням мережі недільних шкіл, виникає потреба знаходження засобів їх об'єднання та поширення набутого ними педагогічного досвіду. Проведена у 1889 р. всесвітня виставка в Парижі, дає поштовх «недільникам», для влаштування таких же виставок на території Росії.

За ініціативою та участю і безпосереднім керівництвом Х.Д. Алчевської їх було влаштовано п'ять: дві виставки було проведено в Москві (1895 і 1895 – 1896), дві у Харкові (1896 – 1897, 1901 – 1902) та одна у Нижньому Новгороді (1896). Влаштування виставок безумовно впли-

нуло на кількість відкриття недільних шкіл, якщо у 1889р. на території Росії було відкрито усього 10 таких шкіл, то наприклад у 1897р. їх відкрито 50 [3, с. 83].

Поширенню ефективних форм і методів навчання та пропаганді цього типу навчальних закладів служила також «Хроніка недільних шкіл», яка протягом десяти років була постійною рубрикою журналу «Русская школа» (1897 – 1907). «Хроніку» було створено за ініціативою Х.Д. Алчевської, яка й була редактором всіх матеріалів, в яких висвітлювались питання постановки і ведення справи освіти дорослих.

«Заснована Х.Д. Алчевською 1862 р. Харківська недільна школа існувала 57 років. Понад півстоліття ... ця школа, в якій здобули освіту понад 17 тис. жінок, відігравала провідну роль у розвитку недільних шкіл всієї Росії. З школою Х.Д. Алчевської пов'язана не лише історія російської недільної школи. Саме в ній розроблено досить чітку методику навчання дорослих, вироблено програми з усіх предметів навчання, створено перші навчальні посібники» [3, с. 89].

Недільна школа Х.Д. Алчевської являла собою за відгуками сучасників виключне явище у світовій практиці позашкільної освіти робітників, що підтверджено її участю ще в чотирьох міжнародних та п'ятьох загальноросійських виставках та обранням її керівниці віце-президентом міжнародної ліги народної освіти.

Історія громадських недільних шкіл – це в першу чергу історія боротьби прогресивної інтелігенції за право існування однієї з найефективніших форм позашкільної освіти народу. Кількість цих шкіл була невелика за зрозумілими причинами: їх відкриття та нормальне функціонування вимагало не тільки значних матеріальних витрат та фізичних зусиль, але повсякчасно зустрічалось з реакційною політикою царського уряду.

Відмінною рисою істинних ентузіастів народної освіти, які безкоштовно працювали у недільних школах, була чітко визначена ідейна основа, виявлена у спільності просвітницьких цілей та задач. Безцінними документами, які характеризують роль і значення недільних шкіл у житті робітників, у формуванні їх громадсько-політичної свідомості є свідоцтва колишніх учнів. У спогадах, листах до вчителів, поздоровленнях з ювілейними датами, звучить не тільки глибока шана і подяка, але й дається висока оцінка їх безкорисливій, самовідданої праці.

У зв'язку з цим особливу важливість являє собою лист на адресу Харківського товариства грамотності з нагоди його сорокарічного ювілею від колишнього робітника харківської електростанції та учня недільної школи І.Я. Скрипника. У листі надісланому із Полтави він пише: «Прошу Вас прийміть це поздоровлення і від мене. І від тієї частини багатотисячної армії осіб, котрим Товариство надало можливість побачити більше світла та вийти на більш чистий та розумний шлях. Я вісімнадцять років згадую, і

до труни буду пам'ятати ті щасливі хвилини, які я провів у стінах недільної школи..., а також у 1-ій бібліотеці – читальні. Я переніс багато страждань та важких днів, але ці хвилини мною не забувались, а вели до світла та пізнання правди» [2, с. 53].

Висновки. Таким чином виникнення громадських недільних шкіл на Україні, і загалом в Росії, сповістило про початок у країні процесу соціалізації знань. Цей процес поставив велику кількість задач, пов'язаних з розробкою методики освіти дорослих, підготовкою та виданням підручників, науково-популярної та художньої літератури за доступними для народу цінами, а також влаштуванням народних читань, безкоштовних бібліотек та інших форм культурно-освітньої роботи, котрі були необхідні для закріплення одержаних знань та подальшого підвищення освітнього та культурного рівня народу.

У стінах недільних шкіл інтелігенція не тільки дбала про народну освіту та виховувала громадян України, але й формувала світогляд, на засадах новітніх демократичних ідей, сприяла відродженню національного духу та всебічному розвитку українського народу.

Список літератури: 1. *ДАХО*, ф. 200, оп. 1 ед. хр. 161, л. 10 об. Записка датируемая 1895 г. 2. *ДАХО*, ф. 200, оп. 1 ед. хр. 335, л. 53. 3. *Мухін М.І.* Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д. Алчевської / *М.І. Мухін*. – К., 1979. – 184 с. 4. *Шелгунов Н.В.* Избранные педагогические сочинения / *Н.В. Шелгунов*. – М., 1954. – 404 с.

Надійшла до редколегії 21.11.2012.

УДК 37.035.6

Культуротворча діяльність недільної школи Х.Д. Алчевської / Фрадкіна Н.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 89-93. Бібліогр.: 4 назв.

Исследуется история возникновения и анализируются методы и формы работы Харьковской частной женской воскресной школы Х.Д. Алчевской. Раскрывается вклад учителей этой воскресной школы в опыт духовно-нравственного воспитания личности.

Ключевые слова: духовное воспитание, воскресная школа, просвещение, интеллигенция.

We study and analyze the history of the methods and forms of Kharkov private girls Sunday school HD Alchevsk. Reveals the contribution of the Sunday school teachers in the experience of spiritual and moral upbringing.

Key words: spiritual education, Sunday school, education, intelligence.

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 159

О.В. КУЗЬМЕНКО, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХПІ»

Н.Б. РЕШЕТНЯК, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ НА СЕМІНАРСЬКОМУ ЗАНЯТТІ

В статті здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обґрунтовується доцільність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: семінарське заняття, навчальне спілкування, пізнавальна самостійність, комунікативні вміння.

Вступ. Важливою дидактичною умовою ефективності семінару, активної взаємодії на ньому студентів є формування в них комунікативних вмінь та навичок роботи з текстом як інформаційною системою. Визначимо спочатку основні аспекти педагогічно доцільної діяльності викладача в першому із зазначених напрямів.

Результати дослідження. Напередодні семінарського заняття створюється експертна група, яка буде виконувати роль журі і погоджувального органу з незалежною точкою зору. Під час семінару ведеться протокол, у якому зазначаються: номер групи, кількість спікерів, сума балів за поставлені питання та оцінювальні судження. У протоколі також є графа «штрафні бали». Важливим завданням викладача є підготовка простору для колективного спілкування. Для цього кілька парт в аудиторії вибудовуються в лінію вздовж стіни. Тут розташовуються експерти і викладач. За стіл останнього сяде студент-координатор. На просторі, що залишився, доцільно розташувати здвоєні парті, за якими обличчям одне до одного будуть працювати члени тимчасових навчальних груп. Зайві парті виносять з

© О.В. Кузьменко, Н.Б. Решетняк, 2013

аудиторії. На столах встановлюються прапорці з номерами груп. На дошці записується тема семінару, під нею – провідна проблема заняття. Основна частина семінару розподіляється на три етапи.

1. Конкурс концепцій. Координатор пропонує навчальним групам викласти своє бачення шляхів розв'язання провідної проблеми семінару. Вони висловлюються у порядку збільшення порядкового номера. Після виступу представника останньої групи експерти радяться й називають ту з них, чия концепція є найбільш цікавою, оригінальною й гідною колективного обговорення. Рішення експертів обґрунтовується.

2. Питання. Краща група (далі – КГ) з цього моменту й до закінчення семінару захищає свою концепцію. Всі інші навчальні групи (у порядку зменшення порядкового номера) ставлять КГ запитання. Два найбільш цікавих з них експерти оцінюють за дванадцятибальною системою. Зазвичай питання мають трояке призначення: вточнити певне положення в концепції КГ; стимулювати висування додаткових аргументів; з'ясувати компетентність КГ в проблематиці семінару. На підготовку запитань дається одна хвилина. Координатор уважно стежить, щоб не спалахнула стихійна дискусія, тому що мета цього етапу семінару – підготувати регламентовану загальну дискусію.

3. Критичний аналіз. Кожна група по чергову (у порядку збільшення порядкового номера) піддає критичному розгляду концепцію КГ. Всі члени «атакуючої» групи можуть виступити по одному разу. На кожен виступ дається не більше двох хвилин. Приблизний початок оцінювального судження: *«У концепції стверджується (заперечується)... Я думаю з цього приводу...»* Можливе й таке формулювання: *«Тезу, що лежить у основі концепції, вважаю слушною. Однак, на мій погляд, вона не є досить обґрунтованою. Спробую навести відповідні аргументи...»* Вислухавши оцінювальні судження чергової «атакуючої» групи, КГ бере слово-відповідь. Від її імені можуть виступити всі студенти.

Координатор просить експертів закінчити підрахунок балів, отриманих групами. Всі виступи, відповіді, репліки оцінюються за дванадцятибальною системою. За порушення регламенту навчального спілкування групи позбавляються одного бала в кожному випадку. Оскільки КГ через специфіку свого ігрового статусу виступає частіше, ніж інші групи, експерти не розглядають її як претендента на перемогу. «Змагальний інтерес» тут створюється порівнянням суми набраних нею балів з результатами роботи аналогічних груп-лідерів у попередніх семінарах. За кілька хвилин до закінчення семінару викладач підводить його підсумки.

Семінар з елементами групової навчальної діяльності та дискусії досить специфічний. Таке заняття – форма навчання, де продовжується пізнавальний процес, що розпочався в бібліотеці. Студенти працюють із різними джерелами знань, обмінюються результатами пошуку, вчать мислити, набувають навичок дискутування, розвивають мовлення. Подібні се-

мінари за доцільної їх організації подобаються студентам. Підготовка студентів до ефективного навчального спілкування на семінарському занятті включає в себе врахування ними деяких педагогічних рекомендацій. Викладемо їх у вигляді запитань та відповідей на них для практичного застосування в роботі зі студентами.

1. Чи треба робити записи під час читання? Так, вважають науковці. По-перше, вони сприяють кращому розумінню тексту. Записуючи, ви нібито заново осмислюєте прочитане. Особливо в тому випадку, коли викладаєте думки автора своїми словами. По-друге, записи забезпечують краще запам'ятовування прочитаного. Це пов'язано з тим, що записуючи ту або іншу думку, ви подовжуєте процес її сприймання, ніби повторюєте її. По-третє, запис тексту своїми словами розвиває мовлення та розумові здібності. По-четверте, записи допомагають зосередитися на змісті тексту. І нарешті вони дають змогу швидко поновлювати в пам'яті забуте, слугують джерелом інформації. Стародавні греки говорили: хто записує, той читає двічі.

2. Який конспект потрібен на семінарі? Як правило, тематичний. У процесі підготовки до заняття вам доводиться працювати щонайменше з кількома монографіями, присвяченими певній проблемі. Кожна з книг висвітлює її по-різному. Тематичний конспект починайте робити так. Серед досліджень визначте те, яке найдокладніше розкриває тему семінару і є особливо цінним в науковому відношенні. Для цього прочитайте анотацію книги. Багато про що вам скажуть її назва, зміст, передмова, післямова та рік видання. Далі зробіть складний план навчального матеріалу. Зміст основної монографії стане його базою, а назви менш важливих положень з інших джерел – підпунктами плану. Останні формулюйте вже після ґрунтовного знайомства зі змістом книги. Навпроти пунктів і підпунктів плану вказуйте сторінки, на яких викладається відповідний матеріал. Коли план готовий, розпочинайте читання наступної книги. Наприклад, у ній зустрічається матеріал, що стосується вже сформульованого пункту плану. Тоді навпроти останнього занотуйте назву та сторінки нової книги. Якщо трапиться матеріал з іншим баченням проблеми, доповнюйте план новим пунктом із зазначенням вихідних даних джерела інформації. Виконавши таку роботу зі всіма книгами, ви отримаєте остаточний варіант плану навчального матеріалу. Тепер, конкретизуючи його пункти, пишіть конспект.

3. Як зробити конспект зручним для роботи? Перш за все залишайте широкі береги. Запис у такому випадку легко читається, а вільне місце знадобиться. Тут можна буде поглибити викладену раніше думку. При цьому в кінці старого й на початку нового запису ставте один і той же умовний знак. На зворотному боці аркуша не пишіть, тому що буде важко орієнтуватися в конспекті. Тут, як і на полях, можна буде розташувати примітки. Об'ємний конспект забезпечте предметним покажчиком. Наприклад, якщо законспектована книга про економічну або правову реформу, на

окремому аркуші напишіть: 1) причини – с. 1-2; 2) зміст – с. 3 і т. ін. Записи поділяйте на абзаци. Це привчає осмислювати те, що ви пишете, виділяти в тексті головне. Абзаци нумеруйте. Номер «один» надавайте тому з них, який містить найголовніше положення тексту. Кольорові олівці (або маркери) – ваші помічники. Важливі положення, слова, словосполучення треба підкреслювати. Якщо ви пишете конспект для підготовки в подальшому доповіді або реферату, то треба систематизувати матеріал. Все, що належить до одного аспекту проблеми, яка вивчається, позначте червоним олівцем, до другого – синім тощо. Досвідчені читачі надають перевагу веденню конспектів не в зошитах, а на окремих пронумерованих аркушах. На семінар можна взяти лише потрібні з них. Якщо під час повторного читання книги виникає необхідність дещо дописати, можна вставити в такий конспект новий аркуш. Йому надається номер попереднього аркуша та відповідна літера (наприклад, 26а, 37б). Такі конспекти найчастіше зберігаються в папках. Придумайте для себе систему умовних позначень, яка полегшить роботу з конспектами. Зазвичай прямою лінією думка підкреслюється тоді, коли її хочуть підсилити. Хвилястою – коли в ній не досить впевнені. Знаки оклику та питання на полях «говорять»: у цьому місці тексту є дещо цікаве, однак це необхідно перевірити.

4. Що треба пам'ятати, скорочуючи слова? Процес цей здебільшого творчий. Загальноприйнятих правил не існує. Однак дотримуйтеся деяких порад. Не скорочуйте декілька слів поспіль: під час читання легко втратити узгодження слів у реченні. Із закінченням найчастіше пишуть іменники. У прикметників воно зазвичай випускається. Для збереження зв'язку слів повністю пишуть прийменники та дотримуйтеся розділових знаків. Зайва або відсутня кома здатна змінити смисл речення. Складіть індивідуальний словничок скорочень. Спочатку придивіться, які слова під час вивчення навчального предмета зустрічаються часто і є довгими. Відкиньте в них частину літер. Не поспішайте з укладанням словничка – справа ця іноді розтягується на місяці. Поступово виникнуть більш вдалі варіанти скорочень. Вперше скоротивши якесь слово, напишіть його в дужках повністю. Рядок, у якому «народилося» скорочення, підкресліть. З часом ви можете забути, що означає те або інше скорочення. Погортавши зошит у зворотному порядку, ви все згадаєте.

5. Що заважає зосереджено читати? Передусім втома, що має різні причини: голосна розмова, звуки з вулиці, працюючий телевізор. Деякі люди стверджують, наче їм все це не заважає. Така думка є помилковою. Якщо навіть свідомістю шум «не помічається», нервова система все одно сприймає подразнення, витрачаючи на неї свою енергію. Ступінь втоми залежить також від того, яких зусиль потребує читання. Втоплюються також від одноманітного читання, навіть у тому випадку, коли воно легке.

6. Як попереджувати забування? Основний засіб – повторення. Якщо не повторювати, то матеріал, як правило, доводиться вчити знову. Дове-

дено, що забування спочатку йде швидко, потім уповільнюється. Тому починати повторювати матеріал треба незабаром після вивчення, бажано в той же день. Повторення буває пасивним і активним. Перше – це повторне читання тексту. Активне передбачає переказування його. Швидше й міцніше текст запам'ятовується під час чергування цих видів повторення. Переказуючи, ви перевіряєте себе, що запам'яталося, а що – ні. Тому при повторному читанні слід більше уваги приділити тому, що погано запам'яталося. Як правило, йдучи таким шляхом, ви економите час. Повторення може здійснюватися з перервами та без них. Перше можна назвати концентрованим, друге – розподіленим повторенням. Останнє є значно продуктивнішим. Оптимальний проміжок часу в процесі повторення одного й того ж матеріалу – один або два дні. Іноді матеріал запам'ятовується цілком, інколи – частинами. Буває, що обидва способи поєднують. У першому випадку ви маєте справу з цілісним, у другому – з розподіленим, у третьому – з комбінованим повторенням. Останнє, в більшості випадків найефективніше, складається з трьох основних етапів. Спочатку читайте текст повністю, намагайтеся зрозуміти його головну ідею, те, заради чого він написаний. Прагніть з'ясувати, з яких частин він складається. На другому етапі кожен відокремлений частину запам'ятовуйте окремо. Третій етап: текст знову прочитуйте повністю, щоб закріпити зв'язки між частинами.

7. Що необхідно пам'ятати під час дискусії? Будьте терплячими, вмійте вислухати й зрозуміти опонента. Пам'ятайте, що мета суперечки розумних толерантних людей – знайти те, що є спільним для їхніх точок зору. Б. Шоу дотепно помітив, що якщо в двох людей є по яблуку, то, помінявшись ними, вони так і будуть мати по одному плоду. Коли ж у співрозмовників є по одній ідеї, то, обмінявшись, вони будуть володіти уже двома ідеями кожен. Ваші додаткові аргументи в суперечці – посмішка та доброзичливість. І. Кант підкреслював: «У диспутах спокійний стан духу, поєднаний із доброзичливістю, є ознакою наявності сили, внаслідок якої розум упевнений у своїй перемозі». Будьте самокритичними. Не соромтесь визнавати свої помилки. Цим ви завоюєте симпатії опонентів. Л. Фейєрбах сказав: «Мислитель лише остільки діалектик, оскільки він противник самого себе. Засумніватися в собі – найвище мистецтво й сила». Демокріт помітив, що справжній учений – той, для кого істина дорожча за перський престол. Не бійтеся сперечатися з сильнішим опонентом. Епікур говорив, що в суперечці більше виграє переможений, оскільки помножує свої знання. Уважно ставтеся до висловлювання найслабшого опонента. Він може несподівано для себе та оточуючих знайти оригінальне розв'язання проблеми. С. Поварнін помітив: «Повага до чужих переконань – не тільки ознака поваги до чужої особистості, а й ознака широкого та розвиненого розуму». Тон вашого виступу в дискусії повинен бути впевненим, але не задавакуватим. Не «спалюйте за собою мостів». Використовуйте ввічливі слова та

словосполучення на кшталт «очевидно», «не виключено», «якщо я не помиляюсь». Д. Вілкінс говорив: «...слова в суперечці повинні бути м'якими, а аргументи твердими».

Висновки. Педагогічні дослідження та досвід роботи доводять ефективність викладеної методики підготовки студентів до навчального спілкування на семінарських заняттях. Експериментальним шляхом встановлена необхідність дотримання зазначених в статті педагогічних умов організації ділової взаємодії суб'єктів пізнавальної діяльності у вищій школі.

Список літератури: 1. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с. 2. Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Копцевая О.А. Когда книга учит. – М.: Педагогика, 1991. – 256 с. 3. Кузьменко О. П'ять проблем уроку-семінару // Рідна школа, 1996. – № 5/6. – С. 72–75. 4. Паламарчук В.Ф. Як виростити інтелектуала. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 152 с. 5. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічна технологія. – Харків: Основа, 1995. – 105 с. 6. Форми навчання в школі / За ред. Ю.І. Мальованого. – К.: Освіта, 1992. – 160 с.

Надійшла до редколегії 09.11.2012.

УДК 159

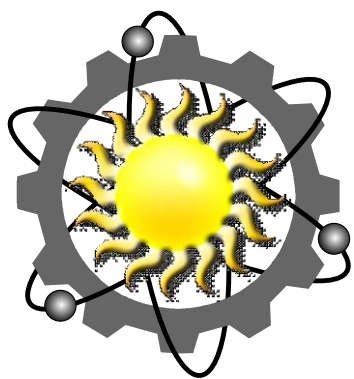
Підготовка студентів до навчального спілкування на семінарському занятті / Кузьменко О.В., Решетняк Н.Б. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 94-99. Бібліогр.: 6 назв.

В статье осуществляется анализ дидактической теории семинарского занятия. Обосновывается целесообразность дальнейшего исследования педагогической эффективности данной формы обучения.

Ключевые слова: семинарское занятие, учебное общение, познавательная самостоятельность, коммуникативные умения.

The didactic theory of student seminar is analyzed in the paper. The further research on efficiency of this pedagogic method is stipulated.

Keywords: seminar, academic communication, cognitive independence, communication skills.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 141.7

В.И. ШТАНЬКО, докт. филос. наук, проф., ХНУРЕ, Харьков

АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ РЕАЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА ЗНАНИЙ

Анализируется влияние современных информационных компьютерных технологий и глобального информационного пространства на понимание социокультурной реальности и особенностей существования человека в этой реальности. Особое внимание уделяется анализу проблемы формирования «клипового» сознания и конструирование идентичности «Я» в виртуальной реальности. Библиогр.: 6 назв.

Ключевые слова: общество знаний, социокультурная реальность, виртуальная реальность, клиповое сознание, идентичность

Информационная революция и, как следствие, возникновение информационного общества и его следующей фазы — общества знаний — начинают кардинально изменять не только мировую и национальные экономики, но и жизнь людей и способ обустройства современного мира, создают новое состояние социокультурной реальности бытия человека и человечества. Мощь сетевых технологий многократно умножается благодаря современным технологиям мультимедиа и виртуальной реальности, которые вовлекают человека в новые формы существования, обещая новые миры и переживания, что порождает немало новых и непростых проблем связанных с их влиянием на личность.

Перед философской антропологией встает задача изучения и адекватной интерпретации этих процессов, поиск адекватных ответов на вызовы информационной цивилизации и адаптации к ним человека. В решении этой проблемы вопросов больше, чем ответов. Часто психологами, культурологами, социологами, философами делается акцент на односторонней — позитивной или негативной — оценке наблюдаемых преобразований. Одна-

© В.И. Штанько, 2013

ко все больше осознается тот факт, что обусловленные современными информационными технологиями глобальные социально-антропологические трансформации имеют противоречивый амбивалентный характер и необходим взвешенный и детальный их анализ.

Влияние современных информационных компьютерных технологий и глобального информационного пространства на понимание социокультурной реальности и особенностей существования человека в этой реальности стало предметом исследования психологов, социологов, философов. Среди тех проблем, которые связаны с социально-антропологическими трансформациями, происходящими под влиянием современных информационно-компьютерных технологий и требуют серьезного комплексного исследования отметим три, с нашей точки зрения, наиболее важные: особенности новой символической среды существования человека, проблема осмысления механизмов адаптации в этой среде и проблема идентификации личности в процессе ее социализации в глобальном коммуникативном пространстве, созданном под влиянием современных информационно-компьютерных технологий.

Символическая среда и система коммуникаций, в которой существует человек, постоянно эволюционирует, испытывая на себе влияние различных факторов культурологического и технического характера. Компьютерная революция 80-х годов XX в., создание Всемирной сети стали основой формирования новой символической среды, которая радикально трансформирует жизненное пространство современного человека, то есть пространство его включенности в мир. Изменяет пространство, которое обеспечивает протекание повседневной жизни людей, их общение, уклад их непосредственного личностного бытия, т.е. фундаментальные измерения человеческой жизни. Территории утрачивают свое географическое, историческое, культурное значение и реинтегрируются в функциональные сети или образные коллажи, которые вызывают к жизни пространство потоков, которые изменяют пространство мест. Это дает основание известному испанскому социологу, исследователю проблем информационной цивилизации Мануэлю Кастельсу утверждать, что материальным фундаментом новой культуры становится пространство потоков и безвременное время, как доминантные формы социального пространства и времени в сетевом обществе [1].

Новая символическая реальность обладает рядом важных особенностей, отличающих ее от символического мира культуры, в котором жил человек раньше. Наиболее важные из них – глобальность, анонимность, неограниченная доступность контактов, отсутствие пространственных и временных границ, уравнивание статусов, слабая регламентированность поведения, свобода самовыражения, ограниченность сенсорных переживаний, текстовая и образная репрезентация личности в интернет-пространстве.

В виртуальной реальности теряет свое значение ряд барьеров общения, обусловленных такими характеристиками субъектов коммуникации как внешний вид, пол, возраст, социальный статус, то что психологи называют невербальной частью коммуникативной компетентности. Общение с анонимными «искусственными» партнерами имеет ряд дополнительных привлекательных особенностей, которые не всегда можно реализовать в offline-общении – возможность немедленно прервать неприятный контакт, отсутствие ответственности за те или иные высказывания и обязательства, новые острые переживания, возможность отойти от «нормативности» и социальных стереотипов offline-общения, что снижает психологический и социальный риск, присутствующий в online-общении. То есть общение в интернет-пространстве не только компенсирует дефицит общения в реальном социуме, а создает новый тип общения, при котором дефицит живого контакта дополняется контактом «Я-другой» с «анонимными другими», которые инсценируют себя в интернете, проникая в поле жизненного пространства личности. Это, с одной стороны, создает определенную комфортность общения благодаря возможности проявления личностной раскрепощенности и безграничной свободы, с другой – дискомфорта вследствие безнаказанности контрагентов.¹

В новой символической реальности время обратимо, любое действие можно отменить, вернуться на несколько шагов назад и начать все заново. Обратимость социального опыта, приобретаемого в виртуальной реальности, порождает раскрепощенность социального поведения, относительную легкость адаптации к новым условиям, способность к гибкому моделированию социальных ролей, творческому использованию окружающей реальности, и с другой стороны – к манипулированию людьми и информацией.

В терминах психоанализа, компьютеры и киберпространство можно рассматривать как тип «промежуточного пространства» (transitional space), расширяющего внутренний психический мир человека. Это состояние может настолько захватывать, что временами происходит растворение собственного «Я» и отождествление, к примеру, с личностью персонажа игры, проходящей на экране. У человека, которой пребывает в ВР, создается впечатление, что он непосредственно принимает участие в событиях, что между ним и событиями нет никаких промежуточных звеньев. Новые степени свободы и реалистичности получают игры и фантазии человека, при этом еще больше уменьшается грань, которая отделяет обычные реальности от воображаемых. Переживания в виртуальных ре-

¹ Интернет особенно важен для тех людей, для которых существуют трудности непосредственное межличностного общения. Опосредованное сетью интернет общение создает иллюзию дружеских отношений без требований дружбы. Ухудшение межличностных отношений в реальной жизни, по мнению психологов, приводит к Интернет-аддикции.

альностях по силе и реалистичности могут сравниться с психоделическими влияниями. Многие исследователи считают, что «виртуальная реальность становится главным наркотическим средством управления людьми, манипуляции социумом через производство символов, создание управляемой виртуальной толпы, состоящей из атомизированных извне ориентированных «одномерных» людей».

С другой стороны, ощущение «неполной реальности мира», характерное для существования в виртуальной реальности, – может породить определенный сдвиг в аксиологических установках индивида, в частности – снизить ценность человеческой жизни. Кроме того, постоянное пребывание в глобальном интернет-пространстве несет угрозу повышения социальной отчужденности и одиночества за счет вытеснения личных контактов, наблюдается парадокс «компьютерного одиночества», который выражается в том, что, общаясь со всем миром, в результате человек не общается «ни с кем». Социальные связи становятся все более безличностными и мимолетными. Профессор социологии и психологии Массачусетского технологического института Шерри Теркл написала книгу под названием «Alone Together» («Одинокие вместе»), в которой утверждает, что люди никогда еще не были связаны друг с другом такими прочными узами. И не были так разобщены. Причиной тому – новые технологии.

Исследование, проведенное специалистами в Станфордском университете и в университете Карнеги-Меллона в США, свидетельствуют о том, что интенсивное использование Интернета ведет к сужению социальных связей вплоть до одиночества, сокращению внутрисемейного общения, развитию депрессивных состояний [1].

Символы и образы современной культуры под колоссальным влиянием научно-технического прогресса формируются и изменяются столь стремительно, что человек не способен их «впитывать», соотнося с предшествующими ценностями. Постоянно соприкасаясь с «блипами» – информационными сообщениями, отрывками с песни или стихотворения, заглавием, коллажем и т.п., привыкая к языковым играм и скоростным потокам информации, человек разрушает способность рефлексии. В своей монографии «Третья волна» известный американский философ и социолог Ольвин Тоффлер подчеркивает: «консенсус распадается. На персональном уровне мы находимся в окружении образов, противоречивых и несоизмеримых. Старые идеи влияют на нас в форме бестелесного отображения. Мы живем в бестелесной отображенной (виртуальной) культуре» [2, с. 181], в мире блип-культуры, которая формирует так называемое «клиповое» сознание. Это может вызвать непоправимые деструкции в мышлении и сознании – породить хаотизм, разрушить способность сосредотачиваться и удерживать в сознании какой-то один идеальный объект [3, с. 16], благоприятные условия для манипулирования сознанием личности.

«Клиповое» сознание становится умонастроением эпохи, Ш. Теркл справедливо замечает, что «технология меняет нас как людей, меняет наши отношения и ощущение самих себя» [4, с. 232]. Символы и образы культуры под колоссальным влиянием научно-технического прогресса формируются и изменяются настолько стремительно, что человек не способен их «поглотить», соотнося с предыдущими ценностями. Именно это создает значительные проблемы социальной адаптации личности в современном обществе. В истории человечества не было подобных средств массового воздействия на сознание и психику человека и на общественное сознание, современные информационные технологии привнесли в коммуникативное пространство образы и звуки, которые влияют на людей, минуя стадию рефлексии. Многие исследователи обеспокоены тем, что намечается опасная тенденция шаблонизации человека, зомбирования, утраты индивидуальности, их пугает высокая степень иллюзорности, которая достигается в виртуальных реальностях, особенно в условиях массового увлечения новыми технологиями. Шерри Теркл, исследуя влияние компьютеров на детскую психику, еще в 1984 г. писала о том, что «компьютерная культура угрожает разрушить идею личного Я» [4, с. 309].

Перманентная изменчивость и клиповая фрагментарность современной культуры, утрата связи индивида с традиционной системой норм и ценностей, информационный прессинг вынуждает человека заново переосмысливать не только внешнюю реальность, но и постоянно выстраивать собственное «Я». На смену нормативной, предписывающей социализации человека приходит спонтанная самоорганизация социальных групп, возможность личности конструировать собственную идентичность, а не искать ее в сопричастности к тем или иным сообществам и культурным традициям, которые часто пересекаются и конкурируют между собой.

Выступая элементом социальности, Интернет и, шире, виртуальная реальность, созданная с помощью новых информационных технологий, становится мощным агентом вторичной социализации человека: социализации применительно не только к сетевым сообществам, но и к оффлайновой действительности – к тому реальному обществу, в котором человек живет. То, что происходит с людьми «внутри» виртуального пространства, несомненно, требует специальных исследований. Однако даже самые «зависшие» «не живут» внутри Сети (по крайней мере, до сих пор), а постоянно возвращаются в офф-лайновую действительность: прежде всего для поддержания своего физического и социального существования. Какими они возвращаются оттуда? Насколько нормы поведения, формируемые в сетевом сообществе, отвечают запросам реального общества? Как происходит «скрещивание» культурных образцов, полученных из разных источников, внутри самого человека? Какие модели поведения выступают для него образцовыми? Какие понятия и

ценности становятся наиболее значимыми? Наконец, как трансформируются нормы и образцы, заложенные благодаря процессам социализации в оффлайн-обществе, в обществе сетевом?

Эти вопросы становятся все более актуальными по мере возрастания зависимости человека от Интернета. При этом не следует противопоставлять «реальный» и «виртуальный» социум: их оба надо совершенствовать. Сейчас ситуация такова – общество в очередной раз оказалось в ситуации выбора, и, если в Новое время был столь популярным руссоистский лозунг «назад к природе», то в настоящее время все громче звучат голоса, требующие «вернуть» человека из мира виртуального в «реальный» социальный мир.

Альтернативность образцов мышления и паттернов поведения, представленных в виртуальном пространстве Интернета, ставит личность в ситуацию перманентного выбора. Многоконтантность, анонимность, подмена ориентации, медиа-персональность, «смягчение» времени и другие характеристики взаимодействия в виртуальном пространстве Интернета провоцируют личность на возможную смену уже привитых норм и образцов новыми. В результате в Интернете рождается новый вид социализации, несводимый ни к первичной, ни к вторичной, поскольку осуществляется внутри виртуального пространства, а его результаты сказываются на реальном социуме. Этот новый вид социализации может иметь разную направленность и, соответственно, двоякий результат: обеспечивать развитие как позитивной жизненной ориентации (привитой в результате первичной и вторичной социализации в реальном социуме), так и негативной (вести к десоциализации в реальном социуме).

Будучи особой формой бытия, виртуальная реальность формирует новые потребности, гедонистические ориентации, роли, фобии, игровые образы собственного Я [3, с. 13]. Пребывая в такой реальности человек по-новому ощущает бытие, находит новый телесный образ; может изменять пол, свой фенотип и выбирать имя-образ; наделенные виртуальными телами люди могут непосредственно взаимодействовать в киберпространстве². Чаще всего в виртуальной реальности проектируется то, что представляется неизменным обыденному сознанию, становятся актуальными наши скрытые желания, манифестируется бессознательное. Часто люди начинают воспринимать компьютеры как продолжение своей личности в «пространстве», отражающем их вкусы и интересы.

Находясь в виртуальном пространстве, человек по сути занимается

² Компьютерные технологии ВР позволяют реализовать самые фантастические желания человека, выполнение которых в реальной жизни было бы невозможным в силу действия физических или социальных законов. Речь идет не только о расширении возможностей творчества, но и о получении удовольствия от новых чувств (например, человек может виртуально испытать наслаждение от полета – чувство, которое было доступным ему только во сне).

самотворением своей идентичности³. Виртуальное «Я» участников неформальной интернет-коммуникации нередко отличается от реального «Я» – меняется возраст, пол, описание внешности, биографическая информация и т.п. В коммуникативном интернет-пространстве возможна полная замена личности человека, вплоть до того, что даже фотография собеседника (если она доступна) изображает не его, а знакомого или кого-либо другого. В результате происходит общение двух или более людей, которые ничего не знают друг о друге, кроме разве что стиля их общения. При этом замена реальных имен псевдонимами (никнеймами) затрудняет идентификацию личности собеседника, хотя выбранный псевдоним обычно не случаен. Он в определенной мере отражает внутренний психологический настрой собеседника, его представления о мире и о себе. То есть, выбранный ник является определенной ширмой, за которой скрывается реальный человек.

Чем обусловлено создание «виртуальных личностей» в online-коммуникации? Неудовольствием реальной социальной идентичностью, желанием получить новый опыт существования, новые впечатления, реализовать нереализованные в реальной жизни стороны своего многогранно «Я»? Мотивация конструирования «виртуальных личностей» становится предметом современных психологических исследований. Они отмечают разнообразие этих мотивов, среди которых, с одной стороны, самопрезентация в интернет-пространстве, конструирование «Я» является реализацией «идеального Я», выражением нереализованных желаний, неудовлетворенных потребностей. Необычные титулы, громкие имена, которыми награждают себя некоторые из посетителей интернет-пространства, скорее всего – претензия на самовыражения, попытка достичь определенного уровня претензий, который, возможно, недоступный им в повседневной жизни. С другой – выражением подавленных агрессивных тенденций, не реализуемых в реальном социальном окружении, поскольку это социально нежелательно или небезопасно.

При этом глобальное информационное пространство можно рассматривать как своего рода социальную лабораторию по созданию и перестройке личности: человек может использовать мир виртуальной реальности для экспериментирования над своей психикой, например, испытывать необычные чувства, погружаясь в измененное состояние сознания; безопасно экспериментировать со своей сексуальной ориентацией для лучшего понимания себя, меняя в виртуальной среде пол (с женского на мужской или наоборот), социальный статус, внешность. В виртуальном пространстве Всемирной сети люди способны творить себя, перемещаясь в несколь-

³ Серверы MUD или IRC (IRC (Internet Relay Chat)), ICQ делают возможным общение с другими такими же множественными идентичностями.

ких «Я». При этом формируется убеждение, что идентичности при необходимости можно надевать и снимать как одежду.

Это, с одной стороны, позволяет человеку лучше понять себя, найти эффективные формы адаптации в новой социокультурной реальности. С другой стороны, часто суетливое экспериментирование с идентичностью приводит к тому, что такие атрибуты личности, как стабильная самоидентификация, индивидуальный стиль исполнения социальных ролей утрачиваются – сознательно или неосознанно формируется размытая или изменчивая идентичность и «личность буквально разваливается на части», считает когнитивный психолог и социолог из Вирджинии Дж. Е. Девис, «идентичность множится и разлагается, оставляя привкус тревоги и беспокойства» [5, с. 7], возникает новый фундаментальный страх, явно имеющий отношение к Страху «не быть» у М. Хайдеггера – боязнь раствориться в искусственной, созданной самим человеком реальности.

Таким образом, информатизация всех сфер современного общества, формирование под ее влиянием нового коммуникативного пространства и социокультурной реальности, вовлекая человека в новые формы существования, оказывают на него влияние, имеющее противоречивый характер. Именно они приводят к изменению стереотипов мировосприятия и способа жизни, создавая, с одной стороны, принципиально новые возможности для самореализации личности, с другой – оказывая на нее деструктивное влияние, создавая возможность унификации личности, манипуляции ее сознанием, угрожая психическому здоровью человека.

Сможет ли человечество найти адекватный ответ на эти вызовы информационной цивилизации? Сможет личность развиваться, используя достижения технического прогресса для своей реализации и саморазвития, или они превратят ее в свой придаток? Как направить процесс информатизации в сторону гуманизации? Однозначных ответов на эти вопросы сегодня нет. Мы можем сегодня говорить лишь о том, что в культуру современного общества входят «новые технологические способы бытия в мире», требующие своего глубокого конкретно-социологического эмпирического исследования и философского осмысления.

Список литературы: 1. Кастельс М. Информационная эпоха. экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с. 2. Myron W. Krueger. Artificial reality: Past and future // Virtual reality: theory, practice and promise / Ed. Sandra K. Helsel and Judith Paris Roth.Meckler. Westport and London, 1991. – P. 19-26. 3. Тоффлер О. Третья волна. – М., 2000. – 764 с. 4. Новые информационные технологии и судьбы рационализма в современной культуре. Круглый стол // Вопросы философии. 2003. – № 12. – С. 3-24. 5. Turkle S. The Second Self. Computer and Human Spirit. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, 2005 – 373 p. 6. Davis J. E. Introduction: Social Change and the Problem of Identity // Identity and Social Change / Ed. by J.E. Davis. New Brunswick. L.: – 2000. – 217 p.

Поступила в редколлегию 06.12.2012.

УДК 141.7

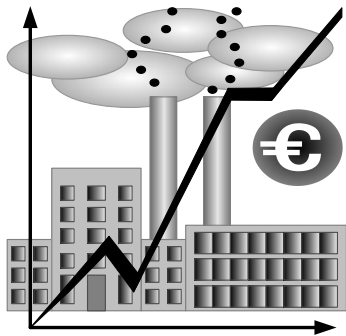
Антропологическое измерение социокультурной реальности общества знаний / Штанько В.И. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 100-108. Бібліогр.: 6 назв.

Аналізується вплив сучасних інформаційних комп'ютерних технологій і глобального інформаційного простору на розуміння соціокультурної реальності та на особливості існування людини в цій реальності. Особлива увага приділяється аналізу проблеми формування «кліпової» свідомості та конструювання ідентичності «Я» у віртуальній реальності.

Ключові слова: суспільство знань, соціокультурна реальність, віртуальна реальність, «кліпова» свідомість, ідентичність.

Influence of modern information computer technologies and global information space on understanding of socio-culture reality and feature of human being in this reality is considered in this article. The special attention is paid on analysis of the problem of forming of “clip” consciousness, features of communication and construction of identity “I” in virtual reality.

Keywords: knowledge society, socio-cultural reality, virtual reality, “clip” consciousness, identity.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 004.7

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПІ»
А.В. ПОЛЯК, студент, НТУ «ХПІ»

КОНЦЕПЦІЯ «ХМАРНИХ» ОБЧИСЛЕНЬ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ

У статті досліджена концепція «хмарних» обчислень, виявлена їх суть і перспективи застосування. Проаналізовані основні моделі надання послуг за допомогою «хмар» і типи комерційних пропозицій у сфері «хмарних» обчислень. Розглянуті особливості застосування «хмарних» технологій у сфері електронної торгівлі. Бібліогр.: 10 назв.

Ключові слова: «хмарні» обчислення, електронна торгівля, рітейл, бізнес-аналітика.

Вступ. Сьогодні світ, в якому ми живемо, дозволяє нам переміщуватися, взаємодіяти та вести бізнес значно швидше, ніж будь-коли раніше. Навколо нас розвивається новий інформаційний світ. У цьому світі, в якому до Інтернету можуть підключитися практично будь-яка людина та безліч пристроїв, спостерігається вибухове зростання кількості технічних та інформаційних ресурсів і підключених до мережі об'єктів. Це суттєво впливає на наше повсякденне життя. Інформаційний вибух зумовлює потребу в новій моделі надання доступу до комп'ютерних ресурсів.

Стан розвитку сучасних інформаційних технологій зумовлює розроблення та впровадження нових підходів до організації обчислювального процесу. Оскільки попит на постійно зростаючі об'єми інформації продовжує збільшуватися, компанії шукають шляхи легкого і прямого доступу до даних і додатків. Таку можливість може забезпечити технологія «хмарних» обчислень.

© В.А. Соколенко, А.В. Поляк 2013

Віртуалізація та використання «хмарних» сервісів є одним із найбільш актуальних і таким, що стрімко розвивається, підходів до побудови різних рівнів ІТ-інфраструктури, включаючи мережі, сервери, сховища даних і робочі станції.

Аналіз досліджень та літератури. Дослідженням проблем організації інформаційних потоків в економіці, особливостей використання інформаційних систем займалися Івін Л. М., Куклін В. М.; теоретичні й практичні аспекти «хмарних» технологій вивчали Різ Дж., Фінгар П., Леонов В. та інші.

Теоретичними розробками і практичними впровадженнями рішень в галузі «хмарних» обчислень займаються дослідні підрозділи компаній «VMware», «Amazon.com», «Google», «Microsoft», «Hewlett-Packard», «Intel», «IBM», «EMC²» та інші.

У нещодавно проведеному щорічному дослідженні міжнародної маркетингової дослідної компанії IDC (International Data Corporation) зазначається, що в країнах Центральної та Східної Європи ринок «хмарних» обчислень досить обмежений і складає всього 0,4 %.

Такий низький показник свідчить про недостатню інформованість потенційних користувачів про переваги та недоліки «хмарні» обчислення, а також занепокоєння з приводу безпеки і конфіденційності.

Концепція «хмарних» обчислень недостатньо відображена у вітчизняній літературі, відчувається брак системних та аналітичних матеріалів по цій тематиці.

Мета статті. Метою статті є аналіз концепції «хмарних» обчислень і перспектив їх подальшого впровадження. Розглядається особливість застосування «хмарних» технологій у ритейлі, зокрема, в електронній торгівлі.

Матеріали досліджень. За час існування інформаційних технологій (ІТ) змінилося вже декілька моделей побудови інформаційних систем. Сьогодні спостерігається уповільнення розвитку традиційних ринків ІТ, при цьому на перший план виходять нові моделі доставки інформації, що базуються на Інтернеті.

Лавиноподібне зростання обсягу переданих і оброблених даних, сервісів та послуг, що надаються із використанням Інтернету з досить специфічним і масштабним навантаженням, яке викликане додатками, що реалізують ці сервіси, сприяло появі технологій «хмарних обчислень» (Cloud Computing).

Поява «хмарних» обчислень пояснюється не тільки поступальним розвитком технології, але й економічними факторами. Вартість процесорів, пам'яті та дискових масивів на споживчому ринку знизилася настільки, що комп'ютерні обчислення стали відносно дешевими. «Хмарні» обчислення – це не стільки впровадження нових фундаментальних технологій, скільки зміна методів доставки інформації.

За даними аналітичного агентства IDC лідером світового ринку

«хмарних» послуг за підсумками 2011 року є США, на частку яких припадає 61,8 %, на другому місці – західноєвропейські країни із часткою 23,3 %. Третє місце займає Азійсько-Тихоокеанський регіон із часткою 9,3 %. «Хмарний» ринок Центральної та Східної Європи поки залишається аутсайдером – його частка складає 0,4 % [8].

Український ринок «хмарних» послуг знаходиться на початковій стадії розвитку, однак спостерігається зростаючий інтерес до «хмарної» моделі надання ІТ-послуг. На сьогодні впровадження таких технологій в Україні має точковий характер.

Інформаційна індустрія переживає сьогодні найсерйозніший в її історії переломний момент.

Із «хмарними» сервісами пов'язують надії на помітні зміни в економіці. Деякі експерти прогнозують створення якісно нової інформаційної економіки, яка здатна впоратися з викликами, що створюють інформаційний вибух і глобалізація, якщо будувати інформаційні технології, використовуючи «хмари».

У березні 2011 року старший віце-президент аналітичної компанії IDC Франк Генс схвилював ІТ-видавництва провокаційним прогнозом. На його думку, ті компанії, які не усвідомлять значимість «хмарних» обчислень, у недалекому майбутньому повинні будуть піти з ринку [2, с. 24]. «Хмарні» обчислення, поряд із мобільними технологіями і технологіями обробки великих масивів даних, представляють собою «третю платформу» ІТ-індустрії (першою були мейнфрейми (великі універсальні ЕОМ), другою – персональні комп'ютери).

Ринок «хмарних» технологій і сервісів зовсім молодий. Він почав формуватися зовсім недавно, десь 5-6 років тому, але за своїми показниками він вже випереджає багато традиційних сегментів комп'ютерного ринку.

Суть нової моделі комп'ютерних систем полягає у тому, що сервіси, які підтримують дані та архітектуру, розміщені на віддалених серверах. Дані знаходяться на цих серверах, на них же виконуються необхідні обчислення. Маючи у розпорядженні відповідний браузер (програма для перегляду Web-сторінок) і відповідні права, можна отримати доступ до цієї «хмари» незалежно від пристрою, що використовується.

«Хмарні» обчислення – це комп'ютерна модель, яка передбачає, що усі сервери, мережі, додатки та інші елементи, пов'язані з центрами обробки даних, доступні ІТ-службі та кінцевим користувачам через Інтернет. Модель «хмари» відрізняється від традиційного аутсорсінгу (передача компанією непрофільних функцій зовнішнім спеціалізованим компаніям) тим, що клієнти не передають в управління зовнішній організації свої власні ІТ-ресурси, а підключаються до «хмари» сервісів (інфраструктурних, платформ або програмних).

Тобто, під обчисленнями у «хмарі» розуміється динамічне надання

незалежними компаніями клієнтам різних ІТ-ресурсів (обладнання, програмного забезпечення або послуг) по мережі [6].

Існує три основні моделі надання послуг за допомогою «хмар».

Модель «інфраструктура як послуга» (Infrastructure as a Service – IaaS) забезпечує апаратні компоненти, такі як сервери, мережеве обладнання, пам'ять, центральні процесори і дисковий простір.

IaaS – найбільш зрілий сегмент «хмарних» обчислень. Саме в сегменті IaaS найбільш послідовно втілюються класичні переваги «хмарних» обчислень: економія за рахунок ефекту масштабу (чим більше користувачів використовують ресурс, тим менша експлуатаційна вартість у розрахунку на одного користувача), еластичність, модель оплати «за лічильником» тощо.

Модель «платформа як послуга» (Platform as a Service – PaaS) передбачає, що розробка додатків і платформа розгортання (як апаратне, так і програмне забезпечення) можуть бути поставлені в якості послуги, як правило, через Інтернет.

Рішення класу PaaS – напрям «хмарних» обчислень, що динамічно розвивається, орієнтований насамперед на веб-розробників. Рішення PaaS дозволяють спростити розробку Web-додатків і заощадити трудовитрати програмістів.

«Програмне забезпечення як послуга» (Software as a Service – SaaS) – розподілене розміщення програмного забезпечення на хостингу (фізичне розміщення інформації на сервері, що постійно знаходиться в мережі) провайдера, централізоване і віддалене, з доступом до мережі.

Рішення класу SaaS – найстаріший різновид «хмарних» послуг. З усіх «хмарних» рішень тільки SaaS-додатки безпосередньо доступні кінцевому користувачу, і цим вони принципово відрізняються від рішень класу IaaS і PaaS, які спрямовані не на користувачів, а на розробників і власників ІТ-систем.

Найбільш досконалі комерційні пропозиції сегменту SaaS сьогодні пов'язані з корпоративною електронною поштою, системами автоматизації бізнесу (CRM, ERP), торговельними майданчиками для організації електронних магазинів.

«Хмарні» обчислення використовуються, для наступних цілей:

- віртуалізація інфраструктури і сервісів;
- автоматизоване надання послуг;
- гнучке масштабування (збільшення або зменшення) обчислювальних потужностей – за вимогою;
- підвищення доступності з'єднання з кінцевим користувачем.

За визначенням дослідного центру компанії «Microsoft» основними характеристиками «хмарних» обчислень є [9]: масштабованість, еластичність, незалежне володіння, оплата за використання, самообслуговування.

Одна з фундаментальних особливостей «хмарних» обчислень полягає в тому, що ресурси доступні одночасно кільком користувачам і розподіляються між ними по мірі зміни навантаження. Це дозволяє оптимізувати ресурсні витрати і досягти суттєвої економії.

В умовах традиційних ІТ-систем такого економічного ефекту дуже складно досягти: у межах однієї компанії навантаження на ресурси протягом доби і року нерівномірне, що призводить до необхідності закупівлі та підтримання надлишкових обчислювальних потужностей. «Хмарний» варіант дозволяє вивільнити частину коштів, які інакше пішли б на вирішення непрофільних для основного бізнесу ІТ-задач.

«Хмарні» ІТ-сервіси дають компаніям гнучкість і адаптивність, дозволяючи уникнути проблеми наявності надлишкових потужностей у період спаду і нестачі ресурсів у час підйому ділової активності. Із появою «хмар» навіть малі компанії можуть дозволити собі ресурсоемні обчислювальні задачі, особливо, коли мова йде про системи бізнес-аналітики, які потребують обробки великих масивів даних.

Сьогодні компанії впроваджують «хмари» не тільки через значну економію, але й через суттєві зручності. «Хмарні» обчислення надають стандартизовані ІТ-послуги користувачам по мережі (Інтернет або Інтранет) на основі гнучкої моделі ціноутворення та доступу. Користувачів торкається тільки сама послуга, вони не повинні вникати у деталі ІТ-інфраструктури, її технологію і реалізацію.

Ще однією особливістю цієї моделі розгортання додатків є сплата за фактом використання устаткування та програмних ресурсів, які оренднуються.

Критично важлива для сучасного бізнесу безперервність роботи додатків вже сьогодні може бути досягнута при використанні «хмар».

Існують різні типи комерційних пропозицій у сфері «хмарних» обчислень: публічна, приватна, гібридна (змішана).

Інфраструктура публічної «хмари» є власністю продавця «хмарних» послуг і управляється ним. У цій моделі обчислювальні можливості і сервіси надаються безлічі абонентів на гнучкій основі з оплатою по факту використання.

Інфраструктура приватної «хмари» експлуатується виключно компанією-користувачем. Організація може володіти приватною «хмарою» або найняти третю сторону для хостингу. Приватна «хмара» передбачає розмежування доступу до обчислювальних ресурсів між внутрішніми підрозділами організації. Така інфраструктура сприяє підвищенню ефективності, стандартизації та поліпшенню практики надання ІТ-послуг, при збереженні більшої гнучкості і більшого обліку вимог користувачів, ніж при публічних «хмарних» обчисленнях.

Інфраструктура «хмари» змішаного типу (гібридної) складається із рис

приватної та публічної «хмари». У цій моделі обчислювальні можливості та ресурси належать і підтримуються як організацією-користувачем, так і тим, хто надає послуги. Задля забезпечення безпеки організація зберігає важливі дані, зокрема клієнтські, у приватній «хмарі», а для загальних обчислень використовує обчислювальні ресурси і сервіси публічної «хмари».

На думку експертів застосування «хмарних» технологій найбільш перспективне у таких галузях як ІТ, сфера послуг, роздрібна торгівля, розробка програмного забезпечення, телекомунікації.

Великі торговельні підприємства щодня обслуговують сотні й тисячі покупців. Це завдання з кожним днем стає все більш складним. Багато торгових мереж і великих магазинів вже дійшли висновку про те, що без «хмарних» обчислень їм не обійтися.

Проте, інформація про «хмару» ще недостатньо проникла у сектор роздрібної торгівлі Центральної та Східної Європи [7]. Ринок «хмарних» послуг серед рітейлерів цього регіону тільки починає формуватися. Необхідні статті про «хмарну» модель у спеціалізованих виданнях, а також чітко окреслені цінні пропозиції, для того щоб процес прийняття «хмар» реально пішов.

Роздрібна торгівля (рітейл) постійно прагне до підвищення ефективності та скорочення витрат. Однак по мірі того, як роздрібні компанії набувають нових можливостей і входять у незаймані сегменти ринку, управління їх об'ємними портфелями додатків стає все більш складним і дорогим, зростають складність та затрати на управління ІТ. Тому все більше компаній з метою зниження витрат, підвищення швидкості виходу на ринок і переваг в якості активно застосовують новітні ІТ-технології і нові обчислювальні моделі.

На перший план виходять нові моделі доставки інформації, що базуються на Інтернеті. «Хмарні» обчислення представляють собою фундаментальне зрушення в ІТ-технологіях, коли на зміну традиційній моделі надання ІТ-ресурсів приходить модель сервіс-провайдерів.

Відвідування сайту та інше навантаження на базу даних компанії варіюється від сезонності та навіть часу доби. При досить складній інфраструктурі, коли, наприклад, паралельно із самим Web-сайтом компанії як інформаційним ресурсом працює система замовлень із великою базою даних, внутрішні ресурси компанії (і апаратні, і людські) перестають справлятися, виникають часті збої в роботі, нарікання з боку керівництва і користувачів. У цьому випадку доцільним може бути використання такого сервісу, який надавав би можливість використання необхідної кількості ресурсів, дозволяв би оптимізувати витрати. «Хмарні» технології – віртуальні ресурси – надають такі можливості.

«Хмарні» обчислення та віртуалізація є дуже привабливими для роздрібної торгівлі (перш за все в секторі онлайн-торгівлі), особливо у зв'язку із сезонністю і значною динамікою змін, завдяки чому, в залежності від ча-

сового періоду, розрізняється кількість необхідних ресурсів.

Доставка і торгівля через Інтернет суттєво відрізняються від звичайного інформаційного сайту потребами необхідних ресурсів.

Електронна комерція є стратегічним каналом продажів для багатьох ритейлерів, які постійно борються за забезпечення безперебійного електронного каналу торгівлі з мінімальними витратами, при тому що вимоги цього каналу до обчислювальних потужностей можуть дуже різнитися у сезони піку і спаду.

Оскільки «хмарна» технологія може забезпечити обчислювальні потужності за вимогою і надання послуг повсюдного доступу, електронна торгівля природним чином пристосована для «хмарної» технології. До того ж, у «хмарному» середовищі легше впоратися із значною нерівномірністю потреб в обчислювальних потужностях у момент пікового навантаження та затишшя.

Підтримка власних Web-сайтів і електронних торгових каналів вимагає від ритейлерів витрат коштів на програмне й апаратне забезпечення і кадри, що необхідні для управління ними. Якщо канал торгівлі переміщується на спеціалізований сторонній «хмарний» хостінг, відпадає необхідність страхуватися від пікового навантаження. Замість цього компанії можуть оплачувати обчислювальні потужності на основі моделей тимчасового користування. Переміщення сайтів і електронних каналів торгівлі на «хмарну» платформу дозволяє отримати більше із базового обладнання, дискового простору та мережевої інфраструктури.

Ключовим елементом роздрібної торгівлі є бізнес-аналітика. Дослідження та вимірювання допомагають роздрібним торговцям приймати рішення у питаннях маркетингу, асортиментної політики та закупівель, які базуються на даних аналітики. До того ж, аналітика часто необхідна для угод між діловими партнерами (наприклад, виробниками і роздрібними торговцями).

Якщо бізнес-аналітика підтримується «хмарною» платформою, роздрібні торговці можуть сплачувати за використання або по мірі необхідності за ті види аналітики, які потрібні рідше. «Хмарні» обчислення також дуже зручний варіант у випадку, коли торговець хоче мати загальну аналітичну платформу для спільного з діловим партнером використання інформації.

Розміщення у «хмарі» та можливість швидкого нарощування обчислювальних потужностей без істотних вкладень є дуже зручним у період росту компанії.

Отже, можна відзначити, що «хмарні» обчислення можуть забезпечити компаніям роздрібної торгівлі ряд переваг, а саме скорочення операційних витрат, спрощення бізнес-процесів і операцій із партнерами і постачальниками.

«Хмарні» обчислення виглядають багатонадійними. Але поки цей

ринок ще знаходиться на початковій стадії розвитку.

Невпевненість у питаннях безпеки, продуктивності та доступності утримує значну частину потенційних користувачів від впровадження «хмарних» додатків.

«Хмарні» технології привертають до себе все більше уваги. Як очікується, в цьому році витрати на «хмарні» обчислення у світі зростуть на 20 %, і основною причиною переходу до «хмарної» моделі є ціна, скорочення витрат [3].

Експерти аналітичної компанії Gartner оцінюють у \$ 112 млрд. витрати на «хмари» у світовому масштабі на найближчі п'ять років [5].

Результати досліджень. Отже, можна зазначити, що «хмарні» обчислення є логічним шляхом розвитку ІТ сьогодні, наступним кроком в еволюції архітектур побудови інформаційних систем. Популярність «хмар» викликана потребами компаній і окремих користувачів у зниженні вартості й складності ІТ-послуг.

«Хмари» впливають на бізнес в цілому, а не тільки на оптимізацію ІТ-витрат. «Хмари» змінюють методи ведення бізнесу, допомагають швидше реагувати на потреби бізнесу.

В Україні ринок «хмарних» технологій поки що знаходиться у стадії зародження. Україна за темпами сприйняття «хмарних» обчислень суттєво відстає від США, країн Європи і навіть Азії. Основною причиною відставання є незрілість ринку постачальників послуг і неготовність замовників на існуючих умовах ставити себе в залежність від зовнішньої компанії. До того ж, в Україні проникнення широкосмтового Інтернету гірше, ніж у країнах Європи і США, і в середньому кваліфікація користувачів Інтернету нижча.

Висновки. Попит на «хмарні» послуги буде зростати по мірі глобалізації та уніфікації процесів використання інформаційних систем в Україні. Активний розвиток вони також можуть отримати в системі освіти, охорони здоров'я, державних органах, а також почнуть знаходити застосування серед фізичних осіб.

Список літератури: 1. *Ивин Л.Н., Куклин В.М.* Информационная экономика. – Харьков: изд-во Кроссруд, 2005. 2. *Облачные сервисы. Взгляд из России / Под ред. Е. Гребнева.* – М.: CNews, 2011. 3. *Орлов С.* Облака: низкий старт, быстрый рост // Журнал сетевых решений / LAN. – 2012. – № 6. 4. *Риз Дж.* Облачные вычисления. – СПб.: БХВ-Петербург, 2011. 5. *Черняк Л.* Эпоха великого переселения ИТ // Открытые системы. – 2012. – № 1. 6. *Фогарти Кевин.* Облачные вычисления: определения и решения // Директор информационной службы. – 2011. – № 3. 7. Дослідження IDC. – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.idc-cema.com/?showproduct=49361/>. 8. Сайт видавництва «Открытые системы». – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.osp.ru/news/2012/0621/13013771/> 9. Сайт компанії «Microsoft». – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.microsoft.com/ukraine/cloud/products/cloud.aspx/>. 10. Украинский деловой портал «Комп&ньон online». – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://companion.ua/Articles/Content?Id=156726/>.

Надійшла до редколегії 27.08.2012.

УДК 004.7

Концепція «хмарних» обчислень та її застосування в електронній торгівлі / Соколенко В.А., Поляк А.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 109-117. Бібліогр.: 10 назв.

В статье исследована концепция «облачных» вычислений, выявлена их суть и перспективы применения. Проанализированы модели предоставления услуг с помощью «облаков» и типы коммерческих предложений в сфере «облачных» вычислений. Рассмотрены особенности применения «облачных» технологий в сфере электронной торговли.

Ключевые слова: «облачные» вычисления, электронная торговля, ритейл, бизнес-аналитика.

The article examined the concept of «cloud» computing, identified them and their application prospects. The models of service delivery by «cloud» and the types of commercial offers in the area of «cloud» computing had been analyzed. The features of the «cloud» technologies in the field of electronic commerce had been examined.

Key words: «cloud» computing, e-commerce, retail, business analyst.

УДК 336.14:061.1

Н.Ю. ЄРШОВА, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»

Н.М. ОЛІЙНИК, магістрант НТУ «ХПІ»

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ДОХОДІВ АВТОМАТИЗОВАНОЮ СИСТЕМОЮ ДЕРЖАВНОГО КАЗНАЧЕЙСТВА УКРАЇНИ

У роботі розглядаються можливість покращення акумуляції доходів бюджету Державною казначейською службою. Основне завдання даної статті дослідити механізм зарахування загальнообов'язкових державних платежів та виявити шляхи удосконалення бухгалтерського обліку доходів бюджету. Іл.: 2. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: бюджет, доход, Державна казначейська служба, державні платежі, бухгалтерський облік.

Вступ. Основне завдання Державного казначейства України (ДКУ), заснованого в 1995 р., здійснення управління виконанням державного бюджету, моніторингу та контролю над оборотом державних фінансових ресурсів та активів. З часом функції Казначейства розширюються в напрямі обслуговування операцій місцевих бюджетів, позабюджетних фондів тощо. Сьогодні Державне казначейство України має подвійну функцію. З одного боку, воно є спеціалізованим банком, який обслуговує державні підп-

© Н.Ю. Єршова, Н.М. Олійник, 2013

приємства та організації, веде їхні рахунки та проводить платежі, з іншого – воно схоже на централізовану бухгалтерію, котра веде частину обліку бюджетних коштів в розрізі їх розпорядників.

На сьогоднішній день актуальна проблема в створенні ефективної системи управління Державного казначейства України в частині виконанням бюджетів. Це вимагає впровадження повноцінних функцій обліку, контролю, аналізу, прогнозування і звітності, які необхідно виконувати з урахуванням міжнародного досвіду і стандартів бухгалтерського обліку та їх обґрунтованого закріплення на районному, обласному і державному рівнях [2].

Результати дослідження. Для ефективного функціонування органів Державного казначейства, підвищення дисципліни виконання всіх бюджетів створено автоматизовану систему Казначейства (АСК). АСК побудовано як корпоративну інформаційну систему з територіально-розподіленою базою даних. У результаті її впровадження сформовано єдиний інформаційний простір у рамках системи Державного казначейства, що забезпечує прозорий доступ до розподілених даних і джерел інформації, включаючи обмін даними із зовнішніми інформаційними системами організацій, що взаємодіють із Казначейством. АСК масштабовано як по вертикалі, так і по горизонталі. По вертикалі структура АСК включає три рівні: районний, обласний і державний. Для передавання інформації між рівнями система забезпечена прикладними серверами передавання повідомлень. Ці сервери становлять основу всіх телекомунікацій в системі і використовуються не тільки для передавання електронних повідомлень, а й для інтеграції всієї інформаційної системи. Передавання електронних повідомлень має забезпечувати користувачам системи можливість одержувати інформацію з низки джерел, робити автоматичний обмін інформацією і зберігати, фільтрувати та обробляти інформацію локально або в мережі.

Виявлено, що процесі виконання державного бюджету за доходами органи Державного казначейства України здійснюють такі функції:

- установлюють порядок відкриття та відкривають рахунки в управліннях ДКУ для зарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів (надалі – платежі);
- ведуть бухгалтерський облік доходів бюджету відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку виконання державного та місцевих бюджетів, затвердженого наказом Державного казначейства України від 28.11.2000 р. № 119, у розрізі кодів бюджетної класифікації доходів і типів операцій;
- здійснюють розподіл платежів до державного бюджету відповідно до нормативів відрахувань, затверджених Законом України «Про Державний бюджет України на відповідний рік», і перераховують за належністю розподілені кошти;
- здійснюють розподіл у розмірах, визначених законодавством, інших платежів, що зараховуються до державного бюджету, та перерахову-

ють за належністю розподілені кошти;

– готують розрахункові документи і проводять повернення надмірно або помилково сплачених платежів до бюджету на підставі висновків органів державної податкової служби, рішень судових органів, інших органів, які здійснюють контроль за нарахуванням та сплатою платежів тощо;

– здійснюють відшкодування податку на додану вартість на підставі висновків органів державної податкової служби та рішень судових органів;

– складають щоденну, періодичну та річну звітність за доходами згідно із кодами бюджетної класифікації доходів і подають її відповідним органам, які здійснюють контроль за нарахуванням і сплатою платежів до бюджету та державних цільових фондів.

Встановлено, що у Державному казначействі система обліку включає бухгалтерський, бюджетний, управлінський облік, які ґрунтуються на єдиній теоретичній та інформаційній базі, відрізняючись за формою та періодичністю розрахунку даних (див. табл.).

Таблиця – Система обліку Державного казначейства України

Бухгалтерський облік	забезпечує своєчасне та повне відображення всіх операцій органів ДКУ та надання користувачам інформації про стан активів і зобов'язань, результати виконання бюджетів та їх змін; на його основі складається фінансова звітність
Бюджетний облік	ведеться з метою нагромадження даних про доходи, видатки, кредитування та фінансування бюджетів, а також підведення результатів виконання бюджетів
Управлінський облік	ведеться з метою забезпечення керівництва органів ДКУ оперативною фінансовою і не фінансовою інформацією для планування, управління бюджетними коштами, оцінювання і контролю використання бюджетних коштів

Вважаємо, що бухгалтерський облік в органах Державного казначейства – це складова системи обліку, яка включає сукупність правил, методик і процедур обліку для виявлення, вимірювання, реєстрації, нагромадження, узагальнення, зберігання та обміну інформацією про операції в органах Державного казначейства та передавання її зовнішнім користувачам, а також внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень. На основі даних бухгалтерського обліку складається фінансова звітність про виконання бюджетів. Бухгалтерський облік виконання бюджетів є основою інформаційної системи органів Державного казначейства, за його допомогою здійснені операції відображаються за відповідними рахунками в автоматизованому режимі.

Рахунки для зарахування платежів відкриваються в обласних управліннях Державного казначейства відповідно до Плану рахунків бухгалтер-

ського обліку виконання державного та місцевих бюджетів та Інструкції про відкриття аналітичних рахунків для обліку операцій по виконанню бюджетів в системі Державного казначейства України, затверджених наказом Державного казначейства України від 28.11.2000 р № 119 [1].

Платники податків сплачують платежі до бюджету через установи банків, у яких вони обслуговуються. Банк платника перераховує грошові кошти через СЕП НБУ на рахунки, відкриті в обласному управлінні Державного казначейства України в розрізі районів та кодів бюджетної класифікації доходів.

Перерахування коштів до ДКУ (центральный рівень) і складання щоденної форми «Звіт про виконання державного бюджету за доходами» здійснюються за регламентом, установленим ДКУ за погодженням з Національним банком України. Регламент оброблення платежів до бюджету, а саме термін перерахування коштів з обласного рівня на центральний, може змінюватися за рішенням Державного казначейства України.

Відповідно до схеми надходження бюджетних коштів, наведеної на рис. 1, на нашу думку, визначено функціональні вимоги до підсистеми управління доходами.

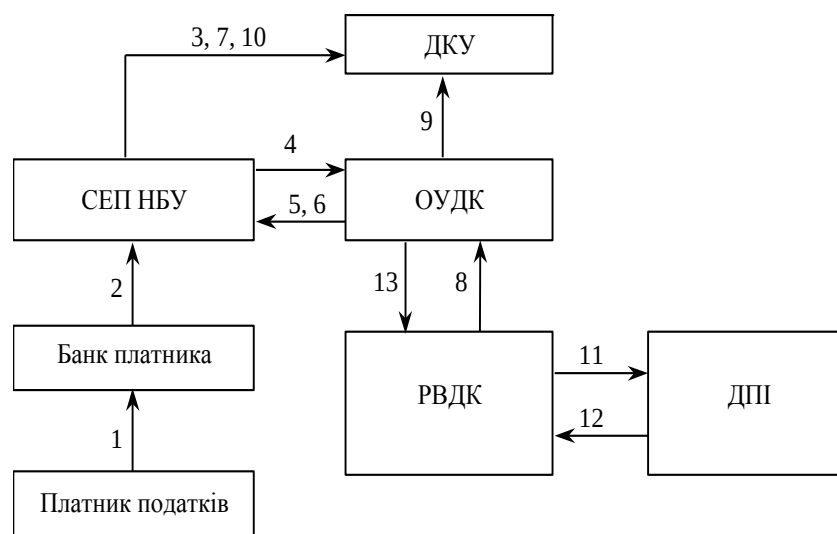

Рис. 1 – Інформаційна модель казначейської системи виконання дохідної частини державного бюджету. Етапи документообігу:

1 – платіжний документ про оплату податку; 2 – перерахування коштів на рахунки обласного управління Державного казначейства (ОУДК) за видами доходів; 3 – перерахування доходів, що не розподіляються, на рахунки ДКУ в автоматичному режимі; 4 – виписка про рух коштів на рахунках ОУДК; 5 – розподіл податків і формування платіжних доручень; 6 – зарахування коштів на рахунки обласного фінансового управління (ОФУ) згідно з розподілом; 7 – зарахування коштів до державного бюджету згідно з розподілом; 8 – реєстр податків у розрізі РВДК, РДПІ та платників податків; 9 – щоденний звіт про доходи; 10 – виписка про рух коштів на рахунках ЦОДКУ; 11 – реєстр податків у розрізі платників податків; 12 – висновки про повернення податків і зміни; 13 – щоденний звіт про доходи

Ці вимоги зводяться до підтримки комп'ютерних технологій збирання та оброблення інформації про надходження коштів на єдиний рахунок в обласному управлінні ДКУ, концентрації їх на державному рівні і, головне, доведення до відповідних структурних підрозділів даних про надходження коштів до бюджету чи спеціальних фондів за день, за певний період, а також визначення прогнозів щодо доходів [3]. Дані про доходи заносяться в базу даних відповідно до плану рахунків. При цьому вхідні повідомлення включають: код бюджетної класифікації доходів; період часу; код території згідно із КОАТУУ; код органів ДПА; номер і дату документа, що підтверджує надходження доходів; дату надходження коштів (див. рис. 1).

Звітність про касове виконання бюджету районне відділення Казначейства формує і передає за встановленою формою в районний фінансовий відділ і в обласне управління Державного казначейства, які узагальнюють показники і передають зведення в ДКУ. На кожному рівні проводиться аналіз цих зведених показників, виявляється динаміка їхніх змін і готуються пропозиції щодо зміни регламентів платежів (рис. 2).

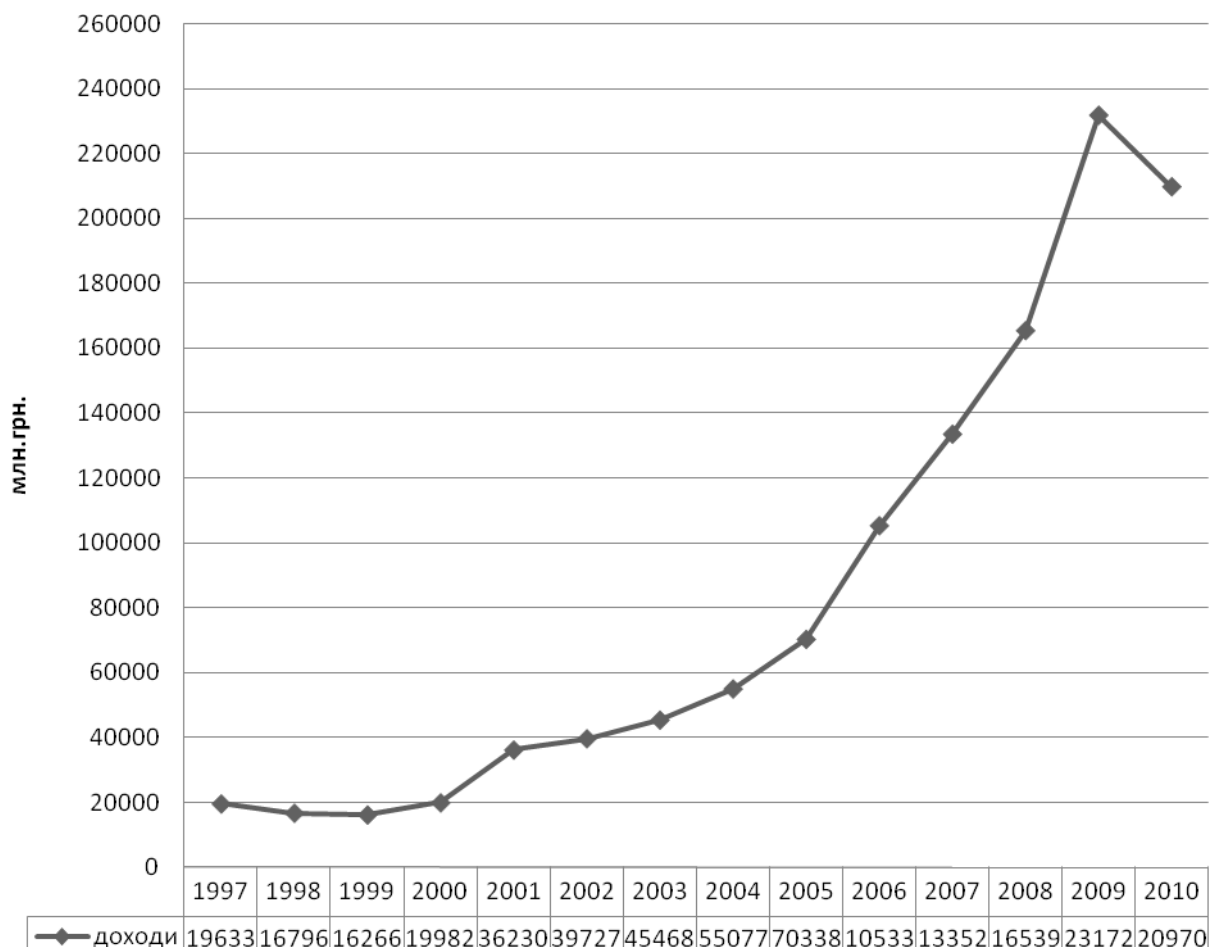

Рис. 2 – Показники виконання Держбюджету України за доходами 1997-2010рр.

Отже, можна зробити висновок, що у процесі функціонування Казначейська платіжна система, повинна забезпечити обласне управління Державного казначейства оперативною, обліковою і статистичною інформацією про стан надходжень в регіоні в цілому.

Висновки. Провівши дослідження, ми вважаємо, що в Україні мають бути розроблені нові національні стандарти (положення) бухгалтерського обліку з урахуванням норми фінансового законодавства Європейського союзу щодо введення бухгалтерського обліку виконання за бюджету методом нарахування. Перехід до введення бухгалтерського обліку за методом нарахування може бути наслідком тільки бюджетної та бухгалтерської реформи у частині здійснення обліку нарахованих сум органами стягнення.

Список літератури: 1. *Алієва В.* Аналіз казначейської системи виконання державного бюджету України: переваги та недоліки // Економіст. – 2000. – № 12. – с. 51-53. 2. *Василик О.Д.* Державні фінанси України: Навч. пос. – К.: Вища школа, 1997. – 383 с. 3. *Василик О.Д.* Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, 2000. – 416 с. 4. *Єніфанов А.* Останній бюджет і фінансова політика України: Навч. пос. – К.: «Наукова думка» – 304 с. 5. *Жибер Т.В.* Державне казначейство України: становлення, проблеми, перспективи // Фінанси України. – 2001. – № 1. – С. 40-46. 6. *Кіреєв О.І.* Казначейське обслуговування місцевих бюджетів: проблеми та шляхи розв'язання // Фінанси України. – 2001. – № 5. – с. 34.

Надійшла до редколегії 10.04.2012.

УДК 336.14:061.1

Особливості обліку доходів автоматизованою системою державного казначейства України / Єршова Н.Ю., Олійник Н.М. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 117-122. Іл.: 2. Бібліогр.: 6 назв.

В работе рассматриваются возможность улучшения аккумуляции доходов бюджета Государственной казначейской службой. Главная задача данной статьи исследовать механизм зачисления общегосударственных платежей та выявить пути усовершенствования бухгалтерского учета доходов бюджета.

Ключевые слова: бюджет, доход, Государственная казначейская служба, государственные платежи, бухгалтерский учет.

This work observes possibility of improving of accumulation of budget income by the State Treasury. The main purpose of this article is to research the process of charging state payments and to find ways to improve accounting of budget income.

Keywords: Budget, income, government treasury office, state payments, accounting.

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПІ»
А.Г. СТРУКОВА, магістрант, НТУ «ХПІ»

РОЛЬ МАЛОГО БІЗНЕСУ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Сформульовано переваги малого підприємництва порівняно з великим бізнесом, охарактеризовано сучасний стан малого сектору підприємництва в регіонах України, досліджено зарубіжний досвід його становлення і функціонування, охарактеризовано неоднорідність України в економічному й соціально-політичному відношенні як причину неефективної державної підтримки малого бізнесу. Бібліогр.: 5 назв.

Ключові слова: малий бізнес, регіональна економіка.

Вступ. Малий бізнес є важливим сектором економіки не лише нашої держави, але і всіх розвинутих країн. Малий бізнес і ринкова економіка взаємозалежні: від динаміки розвитку кожного з цих елементів залежить наступний. Гнучкість малих підприємств, що проявляється у простоті управління, здатності швидкими темпами впроваджувати наукові технології (що, як, правило не потребує значних вкладень коштів), здатності мобілізувати значні фінансові і виробничі ресурси надають їм неабияких переваг серед інших форм господарювання. Світовий досвід показав, що при складному кризовому стані економіки саме активізація підприємницької діяльності у сфері малого бізнесу стає одним із шляхів виходу з критичної ситуації (це стосується і теперішньої кризи, в якій опинилась економіка України). Тому дослідження можливостей стимулювання розвитку цієї сфери економіки, уникнення проблем, що стають цьому на заваді, є актуальним.

Постановка завдання. Метою дослідження є ідентифікація місця і ролі малого підприємництва в регіональній економіці та розробка шляхів його стимулювання в Україні.

Методологія. Дослідження теоретичних і методологічних положень роботи ґрунтується на загальнонаукових принципах проведення комплексних досліджень, основах економічної теорії, роботах провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, економістів з питань розвитку національної економіки. Зокрема, при встановленні закономірностей розвитку національної економіки використовувалися методи логіки, діалектики, системного підходу; при оцінці малого підприємництва – кластерний аналіз та анкетні опитування, комбіновані методи; при аналізі стану малого підприємництва – методи статистичного та техніко-економічного аналізу; при дослідженні особливостей розвитку малого підприємництва України – системно-структурний аналіз; у дослідженні світового досвіду та особливостей розвитку малого підприємництва регіонів – метод порівняльного аналізу.

© В.А. Соколенко, А.Г. Струкова, 2013

Результати дослідження. Розвиток малого бізнесу в наш час є одним з найбільш важливих складових елементів державної політики, спрямованої на модернізацію української економіки й інноваційне самовідновлення регіональних виробничих систем. Державне регулювання економічних процесів у регіонах, обумовлене потребами стабільного розвитку регіональної економіки, вимагає забезпечення необхідної глибини перетворень із урахуванням індивідуальних особливостей територій. Ця проблема не може бути вирішена без всебічного використання відтворювального потенціалу й конкурентних переваг малого бізнесу, що найкраще відображає специфіку регіональної економіки і являється одним із джерел її перспективного розвитку.

Колосальний ефект від використання малого бізнесу в модернізації регіональної економіки за кордоном відзначений вже давно. Феномену його впливу на економічні, політичні, соціальні й технологічні перетворення в регіонах, а також здатності стабілізувати процеси регіонального розвитку, що відбуваються в цих сферах, постійно приділяється пильна увага. Це обумовлено тим, що малий бізнес пом'якшує наслідки структурних змін в економіці, швидко адаптується до вимог ринку, здійснює істотний внесок у територіально-виробничий розвиток, має здатність до генерації й використання технічних і організаційних нововведень. Органічно пов'язаний з великим бізнесом, він є основою стійкого розвитку регіону й підвищення конкурентоспроможності його економіки.

Сутнісна специфіка малого бізнесу диктує необхідність його ефективною загальнодержавної й регіональної підтримки, здатної елімінувати негативний вплив факторів зовнішнього середовища. В тих країнах, де підтримці малого бізнесу приділяється пильна увага, вона зіграла свою значиму роль. Так, у Франції, Великобританії, Бельгії, Німеччині, Канаді, Іспанії він сприяв створенню середнього класу, в Ізраїлі й США – подоланню рецесії, у Мексиці, Канаді, Сінгапурі, Японії – створенню нових ринків, у Китаї, Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині – послідовному проведенню реформ [1, с. 57].

Протягом останньої чверті минулого століття світова практика довела, що малий бізнес відіграє важливу, а в деяких розвинених країнах навіть домінуючу роль у функціонуванні економіки. За даними Організації об'єднаних націй (ООН) у світі налічується 53-55 млн малих підприємств, а малим бізнесом зайняте близько 50 % населення. В останні десятиліття в рамках стратегічних програм модернізації господарських систем різних держав, що відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку, незмінно визнавалася необхідність активізації малого бізнесу, оскільки малі й середні підприємства є важливою частиною господарської структури, що підвищує її гнучкість, адаптивність, зміцнює соціальну стабільність [2].

Розвиток процесів глобалізації й інтернаціоналізації світового господарства сприяє підвищенню ролі малого бізнесу не тільки на внутрішніх ринках країн, а й у міжнародному масштабі. Це пояснюється суттєвими перевагами малого бізнесу. У доповіді Міжнародного бюро праці підкреслюється, що малі й середні підприємства мають у своєму розпорядженні значні конкурентні переваги, часто вимагають менше капіталовкладень, у розрахунку на одного працівника в порівнянні з великими підприємствами, широко використовують місцеві матеріальні й трудові ресурси. Крім того, власники малих підприємств більше схильні до заощадження й інвестування у виробництво, вони відрізняються високим рівнем особистої мотивації в досягненні результату тощо [2, с. 179].

Досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що жодна держава не може розвивати свою економічну систему без становлення сфери приватного бізнесу, і роль малого бізнесу тут є визначальною. Але все-таки рівень розвитку малого бізнесу в Україні кардинально відстає від багатьох провідних країн світу.

Статистичні спостереження свідчать про те, що роль малого бізнесу за основними параметрами розвитку регіонів нашої країни значно нижче, ніж за кордоном. Так, за кількістю малих підприємств українські регіони в середньому відстають від США – в 93 рази, від Японії – в 7,7 рази, від Італії – в 4,7 рази; часткою внеску малих підприємств у ВВП Франції – в 5,6 рази, від США – в 1,7 рази; часткою зайнятих у малому бізнесі відрізняються в меншу сторону від Японії – в 8,1 рази, від Італії – в 7,6 рази, від США й Франції – в 5,6 рази [1, с. 63].

Відповідно до результатів оцінки малого бізнесу за кордоном видно, що в економічно розвинених країнах малі й середні підприємства перевищують 80 % загального числа підприємств.

В Україні загальнодержавна й регіональна підтримка малого бізнесу здійснюється не завжди цілеспрямовано й тому недостатньо ефективна. Одна із причин такого стану – значна неоднорідність України в економічному й соціально-політичному відношенні.

Українська економіка представляє складну систему господарювання, що сформувалася під впливом спеціалізації, кооперації й інтеграції. Розвиток регіональної економіки в Україні здійснюється під впливом збережених та поступово трансформуючих галузевих і територіально-виробничих зв'язків, що склалися в період планової економіки СРСР. Тому для підвищення ролі малого бізнесу в економіці українських регіонів потрібна розробка механізмів регулювання, спрямованих на розширення кооперації й поглиблення інтеграції не тільки серед малих і середніх підприємств, але й шляхом залучення в цей процес великого бізнесу, що функціонує в регіоні.

На сучасному етапі в умовах удосконалення системи інституціональ-

ного забезпечення державноприватного партнерства сформувалися необхідні передумови для структурної диверсифікованості регіональної економіки, однак даний процес все ще стримує тенденції нарощування обсягів виробництва добувних галузей і збільшення їхньої частки. З метою забезпечення збалансованості економічного розвитку одним з основних стратегічних пріоритетів повинне стати інноваційне самовідновлення регіональних виробничих комплексів на основі їхньої модернізації, більш глибокої переробки місцевої сировини, створення нових продуктів з більшою часткою доданої вартості, а також розширення внутрішнього регіонального ринку.

Надмірна детермінованість розвитку українських регіонів за економічним станом підприємств сировинного сектора, діяльність яких контролюється державою, стримує темпи розвитку малого бізнесу, переносючи цю проблему на другий план. За умови стабільно високих цін на природну сировину така схема функціонування української економіки можлива, оскільки аналогічні моделі розвитку у світовій практиці існують. Перерозподіл значної частини сировинних доходів у сферу дії пріоритетних національних проектів розумний й перспективний, але у зв'язку з високим рівнем корупції й реальною неефективністю бюрократичного апарата, механізм перерозподілу сировинних доходів буде відбуватися досить повільно.

Тому посилення ролі малого бізнесу на регіональному рівні може здійснити демпінгуючий вплив в масштабі економічної системи нашої держави у випадку коливань цін на природні ресурси й допомагає уникнути залежності бюджету від сировинного комплексу.

Очевидно, що в епоху відновлюваного зростання економіки країни в цілому, нова якість регіонального розвитку повинна опиратися на нові структури, такі як агентства інноваційного й інвестиційного розвитку, у тому числі і на кластеризацію підприємств у межах адміністративних територій.

Їхня підтримка стає головним напрямом регіонального розвитку малого бізнесу на сучасному етапі, хоча реально в українських регіонах явно відчувається брак компетенції, що забезпечує формування вищезгаданих структур.

Економічна міць держави сьогодні залежить не стільки від валових обсягів виробництва й природних запасів, схованих у надрах землі, скільки від уміння регулювати потоки матеріалів, готових продуктів, засобів, сировини, трудових й інших ресурсів. Щоб розкрити потенціал нового підходу до завдань регіонального розвитку необхідно науково й практично осмислити умови, фактори й механізми, що забезпечують підвищення частки доданої вартості в обсязі валового регіонального продукту. Але пошук необхідного рішення не можна здійснювати у відриві від проблеми інфраструктурної забезпеченості.

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розробки теоретико-методологічних засад удосконалення досліджень і формування системи оцінки впливу малого підприємництва на розвиток регіональної економіки.

Отже, жодна держава не може розвивати свою економічну систему без становлення сфери приватного бізнесу, при цьому роль малого бізнесу тут є визначальною. Однак рівень розвитку малого підприємництва в Україні кардинально відстає від багатьох провідних країн світу (згідно статистичного спостереження кількість малих підприємств бізнесу нашої держави значно менша ніж за кордоном). Однією із причин недостатнього ефективного проведення загальнодержавної й регіональної підтримки малого бізнесу є крайня неоднорідність України в економічному й соціально-політичному відношенні.

Список літератури: 1. Питання розвитку малого бізнесу в Україні: Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – К.: Українська Академія державного управління при Президенті України, 2006. – № 2. – 162 с. 2. Микитюк О.І. Фінансове забезпечення розвитку малих підприємств / О.І. Микитюк // Фінанси України. – 2007. – №6. – С. 55-61. 3. Ларіна Р.Р. Малий бізнес в Україні: роль та особливості розвитку в національній економіці: монографія / Р.Р. Ларіна, О.В. Азаров. – Донецьк: Вебер, 2007. – 300 с. 4. Лысенко Ю.Г. Специфика формирования концепции поддержки малого и среднего предпринимательства: Сб. науч. тр. ДонНУ «Модели управления в рыночной экономике». – Донецк: ДонНУ, 2003. – 261 с. 5. Білоус Г. Розвиток малого підприємництва в Україні / Г. Білоус // Економіка України. – 2008. – С. 34–46.

Надійшла до редколегії 14.12.2012.

УДК 336.458

Роль малого бізнесу в регіональній економіці / Соколенко В.А., Струкова А.Г // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 123-127. Бібліогр.: 5 назв.

Сформулировані переваги малого підприємництва по порівнянню з великим бізнесом, охарактеризовано сучасний стан малого сектора підприємництва в регіонах України, досліджено зарубіжний досвід його становлення і функціонування, охарактеризовано неоднорідність України в економічному і соціально-політичному відношенні як причину неефективної державної підтримки малого бізнесу.

Ключевые слова: малый бизнес, региональная экономика.

Formulated advantages of small business versus big business, the present condition of small business sector in the regions of Ukraine, studied international experience of its establishment and operation, describes the heterogeneity of Ukraine in the economic and socio-political terms as the cause of inefficient state support of small business.

Keywords: small business, regional economy.

Н.Д. МАКСИМЕНКО, магістрант, НТУ «ХП»

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто основні проблеми діяльності малих форм господарювання в Україні. Особливу увагу приділено виявленню факторів негативного впливу на розвиток діяльності малого бізнесу та розглянуто основні завдання розвитку малого підприємництва з урахуванням його ролі в функціонуванні економіки. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: ринок, малий бізнес, підприємництво, економіка, господарська система, товари та послуги.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. На сьогоднішньому етапі формування економічних відносин, важливу роль, як в Україні так і в світі відіграє. Особливу увагу потребують малі форми господарювання – малий бізнес. Саме мале та середнє підприємство дає змогу в найкоротший термін здійснити структурну перебудову економіки, сприяє насиченню ринка товарами та послугами і формуванню середнього класу. Проте, в сучасних умовах господарювання за нестійкої економічної, політичної ситуації, фінансової кризи діяльність малих підприємств гальмується наявністю суттєвих проблем і перешкод у даній сфері, що призводить до уповільненості та диспропорційності їх розвитку. Метою даного дослідження є визначення сучасних проблем та основних чинників, що впливають на розвиток малого бізнесу в Україні.

Викладення основного матеріалу. Розвиток малого бізнесу, який у всьому світі є основним з двигунів економіки, в Україні не має суттєвих змін. Наприклад, в Данії малий бізнес створює 80% ВВП, в Італії – 60 %, а в середньому в країнах ЄС близько 55-60 %. У той же час в Україні, незважаючи на те, що малими вважаються 90 % всіх зареєстрованих приватних підприємств, їх питома вага у ВВП не перевищує 12-14 % [6].

За останній час в Україні відбулись суттєві зрушення у розвитку малого сектора економіки. Разом з тим залишаються чинники які гальмують потенційний розвиток малого бізнесу торгівельної діяльності, зокрема:

- обмеженість внутрішнього попиту та наявність кризи збуту на внутрішньому ринку у зв'язку з браком вільних фінансових коштів підприємств та зниженням реальних доходів населення;
- вкрай незначну інвестиційну активність, відсутність переливу коштів з фінансового в реальний сектор економіки, обмеженість (або відсутність) кредитів;

- низький рівень технічної озброєності при значному інноваційному потенціалі;

© Н.Д. Максименко, 2013

– низький управлінський рівень, бракує знань, досвіду та культури ринкових відносин;

– відсутність повної і вірогідної інформації про стан та кон'юнктуру ринку, низький рівень консультаційних послуг та спеціальних освітніх програм, тощо.

Однією із необхідних умов для розвитку малого підприємництва є кредитування [4]. Внаслідок кризи в банків виникла проблема ліквідності, що спричинила зростання відсоткових ставок. Високі відсоткові ставки за кредит, обов'язкова вимога застави, вартість якої значно перевищує суму кредиту, практично унеможливають доступність кредитних ресурсів для тих суб'єктів малого підприємництва, які започатковують свою справу. Більшість вітчизняних комерційних банків надають малим підприємствам лише короткострокові кредити, які не можна вважати джерелом розвитку для малого бізнесу. Загалом на 2012 рік Державним бюджетом визначено 10 мільйонів гривень на кредитування малого та середнього бізнесу [3].

Позитивним зрушенням у сфері розвитку малого бізнесу стало прийняття Кабінетом міністрів України постанови щодо умов його кредитування [1]. Згідно з її положеннями, Український фонд підприємництва на конкурсній основі надає кредити малому бізнесу за умови їх повернення та сплати 1,5 % облікової ставки Національного банку України на момент підписання договору. Залежно від терміну, кредити можуть надаватися у розмірі від 50-100 тис. грн. (до 1-го року) до 100- 250 тис. грн. (до 3-х років) [6]. Ці кошти надаються суб'єктам малого підприємництва для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, здійснення виробничої діяльності, будівництва та реконструкції виробничих приміщень. Разом з тим, украї несприятливим для малого бізнесу є новий Податковий кодекс України, позначений посиленням податкового тягаря [2]. Малий бізнес, і без того позбавлений особливих стимулів та підтримки з боку держави, отримав вкрай обмежені можливості для здійснення економічної діяльності. Неспроможність сплачувати загальний податок, на який має бути переведений малий бізнес, призведе до його подальшого переходу «у тінь», а в окремих випадках, і до згорання діяльності.

Також можна зазначити такі фактори які впливають на малі підприємства.

Законодавчі та адміністративні фактори – це фактори, пов'язані із законодавством України та податковою системою, або, іншими словами, перешкоди, створені державою, які включають:

- високі податки;
- велика кількість різних податків;
- часті зміни до вимог податкової звітності;
- заскладна процедура реєстрації підприємства;

- часті перевірки державними органами ;
- підвищення податку на землю.

Ринкові умови – фактори, пов’язані з підприємницькою діяльністю взагалі:

- низький попит на продукцію;
- неплатежі з боку клієнтів;
- труднощі з отриманням кредиту;
- тиск з боку середнього та великого бізнесу;
- труднощі з конвертацією валюти ;
- нестача ділової інформації та брак управлінських знань.

Одним із головних завдань розвитку малого підприємництва є вирішення питань зайнятості населення. На сьогодні за даними Держкомстату зареєстровано на лютий 2012 безробітних 546,6 тис.чол. В цілому по Україні кількість економічно активного населення працездатного віку зменшилась на 0,1 %. Рівень економічної активності населення віком 15-70 років у 2012 р., порівняно з відповідним періодом 2011 р., збільшився з 64,2 % до 65,2 %, а для населення працездатного віку – з 73,4 % до 74,5 %. Загалом станом на 1 січня 2012 року чисельність робочого населення зайнятого в сфері малого бізнесу в Україні становить 58 % [4].

Однак аналіз стану розвитку малого підприємництва свідчить про наявність проблем, що стримують розвиток даного сектору економіки та не дозволяють в повній мірі розкрити його потенціал підприємництва, серед таких слід зазначити такі:

- складна процедура отримання дозволів і погоджень;
- складність доступу до фінансово-кредитних ресурсів;
- недостатня інформаційна та правова обізнаність суб’єктів підприємництва;
- недостатня розвиненість інфраструктури підтримки малого підприємства.

Висновки. Мале підприємництво як самостійний і незамінний елемент ринкової економіки істотно впливає на структурну перебудову в економіці країни, робить певний внесок у збільшення загальних обсягів роздрібного товарообороту, та створює сприятливе середовище для розвитку конкуренції та усунення монополізму в здійсненні підприємницької діяльності, забезпечує сильнодіючі стимули до інноваційних процесів та високоєфективної праці.

Загальновизнані переваги малого бізнесу, – це мобільність, гнучкість, раціональна організаційна структура підприємства, здатність швидкого пристосування до змін споживчого попиту, оперативність освоєння попиту ринку. Відсутність сучасного досвіду цивілізованої підприємницької діяльності у підприємців – одна з основних причин фінансового краху більшості малих підприємств. Створення малого підприємства завжди

пов'язане з величезним ризиком та переборенням опору, що неминуче виникає при народженні нового.

Для ефективного розвитку малого підприємництва в Україні необхідно створити механізм ефективної взаємодії між державою та підприємницьким сектором. Його відсутність засвідчується тим, що малі підприємства ще не відіграють вагомої ролі в економіці України. Це проявляється й у тому, що вони не стали одним із важливих засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення нових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами й послугами. Становлення малого бізнесу в Україні — це тривалий процес, який повинен мати певну етапність, виходячи з економічного стану країни, існуючих проблем на макро- та мікрорівнях.

Список літератури: 1. Журнал «Бізнес» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://journal-plaza.at.ua>. 2. Щорічний статистичний збірник / Державна служба статистики України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 3. Проект Закону України «Про Державний бюджет України 2012». [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://news.ligazakon.ua>. 4. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. 5. Податковий кодекс України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. 6. Матеріали з порталу виконавчої влади «Урядовий портал» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

Стаття рекомендована до друку канд. фіз.-мат. наук, доц. О.М. Нащекіною.

Надійшла до редколегії 23.03.2012.

УДК 334.012.64(477)

Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / Максименко Н.Д. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. — Харків: НТУ «ХПІ», 2013. — № 6(980). — С. 128-131. Біліогр. 6 назв.

В статье рассмотрены основные проблемы деятельности малых форм ведения хозяйства в Украине. Особенное внимание уделено выявлению факторов негативно-го влияния на развитие деятельности малого бизнеса и рассмотрены основные задания развитию малого предпринимательства с учетом его роли в функционировании экономики.

Ключевые слова: рынок, малый бизнес, предпринимательство, экономика, хозяйственная система, товары и услуги.

In the article the basic problems of activity of small forms of menage are considered in Ukraine. The special attention is spared the exposure of factors of negative influence on development of activity of small business and basic tasks development of small enterprise are considered taking into account his role in functioning of economy.

Keywords: market, small business, business, economy, economic system, goods and services.

О.В. ШЕСТАК, студентка, «НТУ ХП»

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОНДИТЕРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

У статті надано аналіз стану та тенденцій розвитку ринку кондитерських виробів в Україні. Показана структура кондитерської галузі та особливості конкуренції між виробниками кондитерської продукції. Бібліогр.: 15 назв.

Ключові слова: економіка, харчова промисловість, виробництво, кондитерські вироби, ринок.

Вступ. Кондитерські вироби є групою харчових продуктів широкого асортименту, які споживаються майже усім населенням. Кондитерські вироби значно відрізняються між собою за складом і споживчими властивостями. Вони є значною частиною раціону харчування людини та користуються сталим попитом, насамперед, завдяки вишуканим смаковим властивостям.

Кондитерська галузь є однією з тих складових вітчизняної економіки, які навіть в умовах кризи демонструють позитивну загальну динаміку. На сьогоднішній день виробництво кондитерських виробів є однією з найбільш розвинутих галузей харчової промисловості України. Загальний обсяг виробництва складає близько 3 % ВВП країни. Частка України на світовому ринку близько 1 %, що у вартісному виразі складає понад 90 млрд. дол.США [10]. Це пояснюється багатим потенціалом галузі, а також стратегіями розвитку підприємств цієї галузі. У зв'язку з цим дослідження особливостей функціонування кондитерської галузі представляє значний інтерес. Ринок кондитерських виробів України відрізняється стрімкою динамікою змін у перевагах споживачів і його дослідження є важливим для визначення перспектив його подальшого розвитку.

Актуальність та мета дослідження. Проблемам розвитку кондитерської галузі присвячені роботи багатьох вітчизняних фахівців, зокрема А. О. Заїчковського, Л. М. Закревської, О. М. Ткаченко, Т. В. Лагоди, Е. М. Азаріна, Л. А. Радкевич, Я. І. Юрик та інших. У цих роботах розглядалися проблеми оцінки конкурентоспроможності підприємств кондитерської галузі, проводився аналіз стану монополізації ринку кондитерських виробів у 1995-2010 роках, визначалися напрямки та резерви розвитку підприємств галузі. Але протягом останніх років такі дослідження не проводились, хоча ситуація на ринку кондитерських виробів продовжує змінюватись. Це обумовило мету даного дослідження, яка полягає в аналізі сучасного стану та визначенні тенденцій розвитку кондитерської галузі в Україні.

Інформаційну основу дослідження склали публікації у спеціальних професійних виданнях, де розглядаються характеристики внутрішнього ринку кондитерських виробів: організацію та структуру виробництва, сировину та ресурси, рівень технічного оснащення кондитерських підприємств, динаміку виробництва за окремими сегментами, напрямки в асортиментній політиці та ін., а також статистичні дані Держкомстату щодо розвитку харчової галузі [11].

Результати дослідження. Кондитерський ринок характеризується широким номенклатурним рядом товарів, які традиційно об'єднують у три групи: шоколадні вироби, що містять какао, цукристі вироби без какао і вироби борошняні. Частка цих груп у загальному обсязі виробництва нерівнозначна і нестабільна, але частка групи борошняних виробів завжди більша ніж інші. Кондитерські вироби і в межах окремих груп значно відрізняються між собою за складом і споживчими властивостями, але безперечною їхньою перевагою є високий ступінь механізації та автоматизації технологічних процесів, що дозволяє організувати їхнє поточно-механізоване виробництво й отримувати готові вироби окремо загорнутими, що забезпечує зберігання заданих споживчих, медично-біологічних та санітарно-гігієнічних показників. Крім того, штучна упаковка надає виробам особливої привабливості [3].

Аналіз стану і перспектив розвитку кондитерського ринку в Україні свідчить, що основним джерелом формування пропозиції на ринку є вітчизняне виробництво, його продукція становить близько 95% в загальному обсязі. Ринок кондитерських виробів України є висококонцентрованим, на ньому працює близько 800 компаній. Сьогодні певну частину українського виробництва і, як наслідок, кондитерського ринку, контролюють зарубіжні кондитерські компанії, які вкладають значні кошти в розвиток місцевих підприємств, що показано в табл. 1.

Таблиця 1 – Наявність іноземного капіталу на Українському кондитерському ринку

Українська компанія	Іноземний інвестор	Тип інвестора	Частка в капіталі
«Крафт Фудз Україна»	Kraft Foods (США)	стратегічний	100 %
ПРАТ «Світоч»	Nestle S.A (Швейцарія)	стратегічний	96,89 %
ПРАТ «Житомирські ласощі»	Cobiso Union Inc (США)	н/д	87,37 %
АТ «Полтавакондитер»	Sigma Bleyzer (США)	портфельний	76,27 %
АТ «АВК»	Western NIS Enterprise Fund (США)	портфельний	25 %

На ринку присутні кілька великих світових концернів – це Nestle (АТ «Львівська кондитерська фірма Світоч»), Kraft foods (АТ «Крафт Фудз Україна»), Western NIS Enterprise Fund (АТ «АВК»), Sigma Bleyzer (АТ «Полтавакондитер»), Trilini International (АТ КФ «Харків'янка»). Деякі зарубіжні інвестори будують на території України свої виробництва, наприклад, німецька шоколадна фабрика Rainford у Дніпропетровську. Безпосереднє виробництво в Україні є більш вигідним, ніж експорт кондитерських виробів [2]. Решта фабрик в більшості своїй належать колективу підприємства і українським інвесторам.

Незважаючи на те, що різного роду кондитерські вироби – продукти не першої необхідності, кондитерська галузь однією з перших подолати негативну динаміку виробництва під час кризи. За даними Держкомстату, обсяги виробництва на кондитерському ринку України за підсумками 2010 року збільшилися на 3,7 % в натуральному вираженні в порівнянні з минулим роком (табл. 2) [11].

Таблиця 2 – Виробництво основних кондитерських виробів в Україні (2004-2010 рр.) тис т.

Вид продукції	Роки						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Печиво солодке і вафлі	285	314	337	358	373	333	361,5
Шоколад та інші продукти з вмістом какао	244	283	303	329	346	329	349,5
Вироби кондитерські з цукру	310	285	241	256	250	264	249,2
Всього	839	882	881	943	969	926	960,2

Зростання обумовлене як зміною споживчих переваг в сторону більш дешевої продукції, так і низкою сприятливих факторів для виробників (відсутністю масових скорочень робітників і банкрутств підприємств, коливанням курсу національної валюти, від чого кондитерська галузь отримала перевагу, тому що більша частина виробленої кондитерської продукції орієнтована на експорт). За оцінками експертів, у наступні два-три роки варто очікувати щорічний приріст ринку на 3-5 % в натуральному вираженні [12].

Більше 65 % ринку поділено між 5 компаніями: АТ «Кондитерська корпорація Roshen», АТ ВО «КОНТИ», АТ «АВК», АТ «Харківська БФ» і АТ «Житомирські ласощі». Невеликі підприємства не схильні до конкуренції з великими компаніями і намагаються займати вільні сегменти в регіонах.

Відомо, що великі кондитерські компанії і особливо транснаціональні не можуть успішно розвиватися без експортної діяльності. Українська кондитерська промисловість вже довела свою конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках: продукція цієї галузі відповідає європейським показникам якості. Оскільки частка експорту в загальному обсязі виробництва окремих підприємств становить від 30 до 70 %, це суттєво впливає на їхню стратегічну політику і обумовлює подальше нарощування виробничого потенціалу [9, 15].

Щороку Україна близько третини кондитерської продукції направляє за кордон. У структурі експорту 96 % припадає на країни колишнього Радянського Союзу: 57 % – Росія, 12,5 % – Казахстан, від 5,5 % до 3 % Азербайджан, Грузія, Туркменістан, Киргизія, Білорусія, Молдова, Таджикистан, Узбекистан (країни указані у порядку зменшення частки експорту).

Найбільшу частку експортерів становлять великі підприємства (15 підприємств). Серед середніх підприємств лише – 5, а серед малих – лише одне підприємство експортує свою продукцію за кордон. Частка продукції, що експортується, дуже різна. Так, більше 50 % підприємств експортують до 30 % виробленої продукції, близько 40 % підприємств – експортують від 30 до 70 % виробленої продукції. Є невеличка кількість підприємств, в яких за кордон йде більше 71 % виробленої продукції.

Головною перевагою українських виробників на зовнішньому ринку найчастіше є ціна на вироби. Наприклад, досвідом підтверджується, що українська карамель на російському ринку виграє порівняно з російською за рахунок вартості навіть за введення Росією мита на ввезення цукристих кондитерських виробів з України.

Крім того, перевагами українських виробників є також якість продукції, увага до оновлення асортименту, вивчення попиту на зовнішніх ринках та вдосконалення дизайну [13].

На шляху нарощування експортного потенціалу українські виробники стикаються з певними бар'єрами. Найбільшою перешкодою для експорту є високий рівень конкуренції на ринках імпортерів. Найбільшою конкуренцією характеризується ринок СНД. Ринок Європи, порівняно з ринком СНД і Канади, оцінюється як менш конкурентний. Крім того, перешкодою можуть бути складність проходження експортних процедур і висока їхня вартість, відсутність попиту на продукцію, яку виробляє підприємство, відсутність міжнародного сертифікату якості, неконкурентоспроможність продукції за ціною або за якістю, а також складність пошуку партнерів.

Шляхами пошуку партнерів на зовнішніх ринках є участь у семіна-

рах, виставках тощо, через Інтернет, через іноземні представництва, торгові палати, посольства. На ринки США та Канади вихід на ринок йде також через бізнес-асоціації. Досить часто партнери самостійно шукають підприємства на українському ринку, що свідчить про привабливість української кондитерської продукції.

В теперішній час не очікується виходу на ринки кондитерських виробів в Україні нових компаній, тому що повторити проекти великих компаній складно. У нинішніх умовах є сумнів у стабільності п'ятірки лідерів («Рошен», «АВК», «Конті», «Нестле» і «Крафт Фудз Україна»), тобто є можливим «перестроювання» в їхньому ряду, яке провокує компанія «Конті» агресивним нарощуванням своєї частки. У такій ситуації інші виробники будуть змушені різко збільшити витрати на новинки і їхнє просування на ринку. Очевидно, із цієї причини компанія «АВК» придбала пілотну лабораторію з випуску нових продуктів, яка дозволяє у скорочений термін більш ефективно і економічно проводити дослідження. Така лабораторія має суттєве значення для виробника в умовах наближення українського ринку до насичення.

Сьогодні для стабільного утримування своїх позицій на ринку виробникам кондитерської галузі потрібні довгострокові інвестиції в обладнання та великі оборотні фонди. Зі зростанням торговельних мереж більш жорстокими стають їхні вимоги до постачальників – безперервним має бути постачання і постійною реклама своєї продукції, що для невеликих фабрик не є можливим [14].

Висновки. Український кондитерський ринок пройшов етап формування та активного розвитку і на даному етапі знаходиться на стадії жорсткої конкурентної боротьби за споживача. На основі проведеного дослідження було визначено основні характеристики та тенденції розвитку кондитерського ринку України.

Так, було показано, що незважаючи на тимчасове зменшення обсягів виробництва внаслідок фінансово економічної кризи, в 2010 році спостерігалось пожвавлення виробництва, особливо в середньому і низькому ціновому сегменті.

Крім того слід очікувати посилення конкуренції між крупними виробниками і зменшення частки дрібних виробників на ринку. Цьому буде сприяти активна збутова і маркетингова політика з боку великих виробників, тому іншим гравцям, для того щоб зберегти і збільшити свою частку на ринку необхідно оновлювати асортимент, проводити правильну маркетингову та рекламну політику та шукати нові ринки збуту в основному за рахунок експорту. Конкурентоспроможність продукції українських кондитерів на міжнародному ринку обумовлює активну експор-

тну діяльність українських підприємств та стимулює нарощування ними виробничого потенціалу.

Список літератури: 1. Бут О. Сладкий бастион / О. Бут // Мир продуктов. – 2009. – № 3. – С. 16-20. 2. На сладкое... // Мир продуктов. – 2009. – № 5. – С. 18-20. 3. Повышение качества шоколада // Кондитерское и хлебопекарное производство. – 2009. – № 2. – С. 43-44. 4. Порецкая И. Барбарисовое возрождение / И. Порецкая // FOOD UA. – № 1-2. – 2010. – С. 48-52. 5. Порецкая И. Подсели на мучное / И. Порецкая // FOOD UA. – № 8. – С. 13-21. 6. Порецкая И. Спрос на фантазию / И. Порецкая // FOOD UA. – № 4. – С. 22-28. 7. Стрельникова Д. Сегментация украинского рынка кондитерских изделий / Д. Стрельникова // Економіка та держава. – 2010. – № 3. – С. 69-71. 8. Складчиков В. Шоколадный спрос / В. Складчиков // Мир продуктов. – 2010 – С. 8-10. 9. Украинские кондитеры осели в ЕС // Food and drinks. – 2006. – № 8. – С. 40-48. 10. Перспектив развития пищевой отрасли в Украине [Электронный ресурс] / В. Заяц. – / Электрон. журнал. 2011. Режим доступа: http://ibcontacts.com.ua/ru/perspektivy_food_in_ukraine. 11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступа: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html. 12. Обзор рынка кондитерских изделий [Электронный ресурс] / Кучерявая Е. – / Рейтинговое агентство «Кредит-Рейтинг». – Режим доступа: <http://www.credit-rating.ua/ru/analytics/analytical-articles/12579/>. 13. Сладкий привкус // Инвестгазета. – 30.11-06.12.2009. – С. 36-37. 14. Конд-удар // Бизнес. – 31/02.08.10. – С. 72-75. 15. Порецкая И. Шокотерапия / И. Порецкая // FOOD UA. – № 11-12. 2009. – С. 24-36.

Стаття рекомендована до друку канд. економ. наук, доц. О.Ю. Лінковою.

Надійшла до редколегії 27.03.2012.

УДК 640.435

Сучасний стан та тенденції розвитку кондитерської галузі / Шестак О.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980). – С. 132-137. Бібліогр.: 15 назв.

В статті представлено аналіз стану і тенденцій розвитку ринку кондитерських виробів в Україні. Показано структуру кондитерської галузі і особливості конкуренції між виробниками кондитерської продукції.

Ключевые слова: економіка, харчова промисловість, виробництво, кондитерські вироби, ринок.

The paper presents the analysis of the state and tendencies of the development of the confectionery market in Ukraine. It shows the structure of the confectionery industry and competition peculiarities between manufacturers of confectionery.

Keywords: economy, food processing, manufacturing, confectionery market.

М.М. ПОЛЯЦЬКОВИЙ, магістрант, НТУ «ХПІ»

РИНОК ТОРГІВЕЛЬНОГО ОБЛАДНАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ

У статті проведено дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку ринку торговельного обладнання, а також визначення чинників конкурентоспроможності підприємств-виробників такого обладнання. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: торгівля, зберігання товарів, реклама, торговельне обладнання, конкурентоспроможність.

Вступ. Сучасний підхід до торгівлі суттєво відрізняється від того, що був ще десять років тому. Сьогодні обладнання для торгівлі має бути не тільки зручним для розміщення та зберігання товарів, а також воно повинно виконувати функції носія реклами в середині магазину, супермаркету та інших місцях торгівлі. Ефект від наявності логотипу бренду, торгової марки, лейблу чи навіть витримки корпоративного дизайну, кольору тощо на торговельному обладнанні, що розташоване у торговому залі, може бути досить значним, що було доведено раніше в США та країнах Європи і знаходить підтвердження й в Україні.

У післякризовий період розвиток ринку торговельного обладнання отримав значний поштовх та демонструє тенденції до зростання. На сьогодні приріст даного ринку становить від 10 до 20 % на рік [8]. Ці показники стали стабільними після того, як в Україні сформувалися та зміцніли роздрібні торгові мережі. Ринок торговельного обладнання динамічно розвивається з тієї причини, що усім без винятку магазинам потрібне обладнання, де буде викладуватися та зберігатися товар. Навіть якщо магазин існує вже не один десяток років, йому з часом все одно потрібно замінювати торговельне обладнання, яке приходить в непридатність, на більш сучасне та технологічне.

Вітчизняний ринок торговельного обладнання є привабливим для багатьох підприємств, тому цей ринок характеризується інтенсивною конкуренцією між підприємствами, що виготовляють торговельне обладнання. Виходячи з цього, для того щоб успішно конкурувати на ринку торговельного обладнання у довгостроковій та короткостроковій перспективі підприємствам-виробникам необхідно постійно аналізувати цей ринок та чинники своєї конкурентоспроможності.

Мета статті. Дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку ринку торговельного обладнання, а також визначення чинників конкурентоспроможності підприємств-виробників такого обладнання є метою даної статті.

Результати дослідження. Якщо виміряти ємність ринку торгівельного обладнання, то по приблизним підрахункам його оцінка відповідатиме показникам від 800 мільйонів доларів США до 1 мільярда [1]. За даними аналітичного сайту «airweek.ua/analit» на 2012 рік, підприємств, які виробляють різне за призначенням торгівельне обладнання, нараховується близько 150, з яких 90 % складають вітчизняні виробники. До 2009 року вітчизняні виробники займали лише 60 % ринку торгівельного обладнання [1].

В Україні поліпшуються умови для ведення бізнесу у сфері торгівлі, спостерігається стрімке зростання кількості супермаркетів, гіпермаркетів крупних торгово-розважальних центрів. Це, безумовно, стимулює розвиток ринку торгівельного обладнання [2, с. 5]. Характеризуючи основні рушійні сили розвитку цього ринку, різні джерела [3, с. 9, 4.] вказують на розширення роздрібних торгівельних мереж шляхом збільшення кількості магазинів та збільшенням інвестицій у реалізацію кожного проекту. Експансія міжнародних торгівельних мереж на ринок України посилює конкуренцію у сфері торгівлі і водночас підвищує вимоги до виробників торгівельного устаткування [5].

Проаналізуємо показники, що характеризують галузь виробництва торгівельного обладнання та чинники конкурентоспроможності підприємств, що виготовляють таке обладнання в Україні.

За даними, отриманими з різних джерел інформації [3, 4, 5, 8], річні доходи підприємств-виробників торгівельного устаткування в Україні, в середньому на одного виробника складають 36 млн. грн., валовий обсяг виготовленої продукції 20 тисяч одиниць на рік. В галузі працює 150 компаній із валовою потужністю приблизно 20 тисяч одиниць на рік (валова потужність одного окремо взятого підприємства-виробника). Характер конкуренції на ринку торгівельного обладнання визначається тим, що продукція різних виробників є достатньо однорідною. У зв'язку з цим одними з найважливіших чинників конкурентоспроможності виробників є ціна та швидкість виконання замовлення. Різниця в цінах на торгівельне устаткування обумовлюється різницею в цінах на сировину та матеріали, різницею в ступені технологічності обладнання, яке використовується для виготовлення продукції, та іншими факторами. При середній вартості одиниці продукції 2 тис. грн. різниця в цінах складає від 300 до 500 грн.

Обсяги виробництва підприємства впливають на умовно постійні витрати, що припадають на одиницю продукції, на ціну і внаслідок цього на конкурентоспроможність підприємства. Найбільшими виробниками торгівельного обладнання в Україні є компанія «Модерн», яка має 18 філій та займає 35% ринку, компанія «Торпал» – 20 % ринку, компанія «Алюр Плюс» – 15 % ринку. Останні 30 % ринку займають інші компанії виробники. За даними держкомстату України завантаженість підприємств в галузі становить 80-90 % від максимальної. При завантаженні менш ніж 80 %

граничні витрати в галузі стрімко зростають. Таким чином, прибутковість галузі залежить від рівня попиту на торгівельне устаткування.

За переконанням фахівців [9] у найближчі два-три роки ринок торгового обладнання очікує черговий бум попиту. Цьому сприяє динаміка обігу роздрібної торгівлі. За даними сайту «news.ub.ua» обсяги роздрібної торгівлі в Україні зросли на 15,2 % наприкінці 2011 року та оцінюються у 125 млрд. грн. [11]. За даними Economist Corporate Network [10] обсяги роздрібної торгівлі зростають приблизно на 15-20 % на рік, а темпи росту ринку торгівельного обладнання 10-20 % на рік.

Висновки. Виходячи з вище викладеного, можна сказати, що ринок торгівельного обладнання в Україні має тенденції до збільшення обсягів реалізації, але й до більш жорсткої конкурентної боротьби.

Основними чинниками конкурентоспроможності підприємств, що виготовляють торгівельне обладнання в Україні, є технічний стан виробничого обладнання, його технологічність, ціна на продукцію, наявність постійних постачальників сировини, ступінь інтегрованості підприємства тощо. Отже можливість успішного конкурування у довгостроковій та короткостроковій перспективі залежить від конкурентоспроможності підприємства, розвитку ринку роздрібної торгівлі та інших вищевказаних чинників.

Список літератури 1. <http://www.airweek.ru/analitl>. 2. Торговое Дело. – 2012. – № 2. 3. Продукти і Торгівля. – № 3-4(25). 4. <http://www.companion.ua>. 5. Корреспондент.net. – 17.12.2011. 6. Крикавські Є.В., Чухрай Н.І. Промисловий маркетинг: Підручник. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2001. – 336 с. 7. Чухрай Н.І., Криворучко Я.Ю. Оцінювання і розвиток відносин між бізнес-партнерами: Монографія / За наук. ред. Н. Чухрай. – Львів: Вид-во «Растр-7», 2008. – 360 с. 8. <http://www.marketing>. 9. <http://www.modern-expo.com>. 10. <http://www.corporatenetwork.com/>. 11. <http://news.ub.ua>.

Стаття рекомендована до друку канд. фіз.-мат. наук, доц. О.М. Нащекіною

Надійшла до редколегії 27.03.2012.

УДК 339.137.2(477)

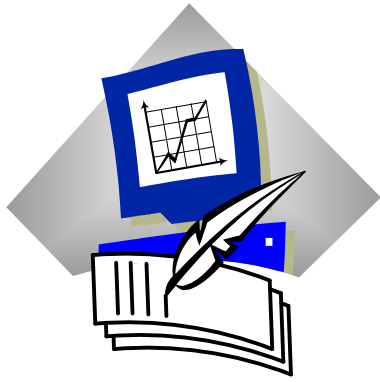
Ринок торгівельного обладнання в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку та особливості конкуренції / Поляцковий М.М. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 6(980) – С. 138-140. Бібліогр.: 11 назв.

В статті проведено дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку ринку торгового обладнання, а також визначення факторів конкурентоспроможності підприємств-виробників такого обладнання.

Ключові слова: торгівля, зберігання товарів, реклама, торгове обладнання, конкурентоспроможність.

In the article conducted research of the modern state and progress of market of trade equipment trends, and also determination of factors of competitiveness of enterprises-producers of such equipment.

Keywords: sale, storage of goods, advertising, business equipment, competitiveness.

ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ

Статьи и материалы в сборник научных трудов серии «**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**», который выпускается как Вестник НТУ «ХПИ», принимаются по следующим рубрикам:

- Летопись: даты, события, личности;
- Право. Государство. Гражданское общество;
- Социально-политические грани украинского общества;
- Духовная культура украинского общества;
- Проблемы воспитания и образования молодежи;
- Философские проблемы науки и техники;
- Интеграция филологии и технических наук;
- Научно-технический прогресс: история и современность;
- Экономические аспекты развития предприятий.

В сборнике также могут быть опубликованы **открытые письма**, адресованные широкому кругу читателей, авторам опубликованных и будущих статей, редакционной коллегии или ее отдельным членам. Кроме того, редакционной коллегией сборника предусмотрена рубрика «**Дискуссия**» для обсуждения наиболее острых вопросов развития украинского общества. На страницах сборника могут быть опубликованы **поздравления** с юбилеями и другими значительными событиями.

Для опубликования статьи в сборнике необходимо подать в редколлегию следующие документы:

1 заявку на публикацию статьи, подписанную всеми авторами, с указанием количества страниц, сведений об авторах, контактного телефона, адреса электронной почты;

2 текст статьи на листах белой бумаги формата А4 плотностью 80-90 г/м², напечатанный на лазерном принтере в 1 экземпляре и подписанный всеми авторами;

3 рецензию на статью, подписанную доктором или кандидатом наук (не ниже ученой степени авторов статьи);

4 дискету 3,5" или CD-R диск с текстом статьи.

Адрес редколлегии: 61024, г. Харьков, ул. Пушкинская, 79/2, учебный корпус № 5, Факультет интегральной подготовки, к. 409 в, тел. (057)7076396, 7076296.

Правила оформления статей смотри на сайте Вестника НТУ «ХПИ» <http://vestnik.kpi.kharkov.ua/page/авторам.aspx>.

Статьи, оформленные без соблюдения правил, рассматриваться редакционной коллегией не будут!

НИЖЕ ПРИВЕДЕН ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ.

УДК [316.614:331+340.141:326+349.2](477)

В.В. МАЛИКОВ, аспірант, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Київ

НАЙМАНА ПРАЦЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті розкривається значення звичаєво-правового інституту наймитування для соціалізації дітей і молоді в українській традиційній культурі. Досліджується вплив даного інституту на засвоєння трудових навичок, гендерних ролей та реалізацію життєвого сценарію в українському селі другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Бібліогр.: 20 назв.

Ключові слова: звичаєве право, наймана праця, соціалізація, дитина, агент соціалізації, сім'я, пастух.

Актуальність звернення до проблеми соціалізації у традиційній народній культурі пов'язана із вагомою участю дітей та молоді в найманні на сільськогосподарські роботи у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. Найману працю дитини/підлітка варто розуміти як працю поза межами власної сім'ї на користь іншої особи або групи людей за умови надання ними певних благ за цю працю ...

Метою даної статті є виявлення сутності найманої праці дитини, її оцінки в тогочасному суспільстві, сфер застосування цієї праці та значення наймитування дітей та молоді в процесі соціалізації.

Основні результати дослідження. Перші роки свого життя селянська дитина проводила у власній родині, власному селі між своїми родичами, іншими дітьми, її життя було унаочнене для сільської громади. Відправлення в найми дитини, якій не виповнилося 8-9 років, передчасне залучення до заробітчанства вважалося небажаним і засуджувалося. Так, М. Грушевський називає егоїстами тих батьків, які віддавали своїх дітей на заробітчанство.

бітки, коли тим виповнилося лише п'ять років, а також вказує, що дитину відправляли в найми з рідної хати до інших людей мачуха чи вітчим або таке вчиняли в сім'ях п'яниць. Негативною характеристикою наділялися і самі діти, які з чужої чи власної волі йдуть у найми [5, с. 148, 194-195]. ...

Висновки. Існування в середовищі українського селянства найманої праці дітей і підлітків може розглядатися як частина їх трудової соціалізації, враховуючи статевовікові аспекти селянської праці, прилучення дітей ...

Список літератури: 1. Білокінь Ф. Села Полтавщини за Генеральним описом Лівобережної України 1765-1769 рр. / Ф. Білокінь // Сіверянський Літопис. – 2003. – № 1. – С. 40-55. 2. Бржеский Н. Очерки юридического быта крестьян / Н. Бржеский. – СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1902. – 194 с. 3. Бюллетень сельского хозяйства за 1886/87 сельскохозяйственный год по Одесскому уезду / Сост. А. Бориневич. – Херсон: Типография Горбунова и Чулакова, 1887. – 30 с. ...

УДК [316.614:331+340.141:326+349.2](477)

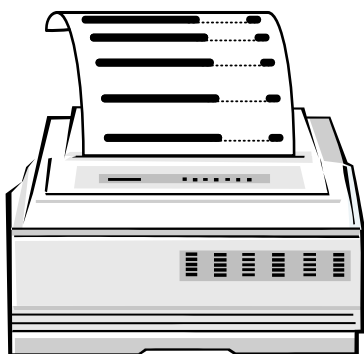
Наймана праця у процесі соціалізації в українській культурі другої половини ХІХ – початку ХХ століть / Маліков В.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 00(000). – С. 00-00. Бібліогр.: 20 назв.

В статті розкривається значення обычного-правового інституту батрачества для соціалізації дітей і молоді в українській традиційній культурі. Исследується вплив даного інституту на усвоєння трудових навчків, гендерних ролей і реалізацію життєвого сценарія в українському селі другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Ключевые слова: обычное право, наемный труд, социализация, ребенок, агент социализации, семья, пастух.

This study reveals the significance of customary law institute of hiring laborers for socialization of children and youth in Ukrainian traditional culture. The author analyzes its influence on the formation of work skills, gender roles and realization of life scenario in Ukrainian rural society of the 2nd half of the 19th – early 20th Centuries.

Keywords: customary law, wage labor, socialization, child, agent of socialization, family, pastoralist.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ	4
<i>Петутина Е.</i> Остров культури в НТУ «ХПИ»	4
<i>Красіков М.</i> 15 років Етнографічному музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПИ»	10
ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	16
<i>Аврамова О.Є., Марченко Т.М.</i> Правовий режим комерційної таємниці на підприємстві	16
<i>Аврамова О.Є., Зайцева А.А.</i> Правовые взаимоотношения автора и издательства	19
<i>Аврамова О.Є., Пономарева Е.Е.</i> Особенности учета объектов интеллектуальной собственности, как нематериальных активов	23
<i>Аврамова О.Є., Разіна О.І.</i> Проблеми захисту авторських прав в інтернеті	26
<i>Аврамова О.Є., Ревелюк І.С.</i> Система суб'єктів інтелектуальної власності	30
<i>Аврамова О.Є., Козакова С.В.</i> До проблеми правової охорони прав іноземців на об'єкти інтелектуальної власності.....	34
<i>Аврамова О.Є., Курінна Д.М.</i> Порядок проходження атестації патентних повірених.....	37
<i>Аврамова О.Є., Михайлова К.О.</i> Умови сценарного договору	40
<i>Гаряєва Г.М., Тимців М.М., Білоконь І.А.</i> Інтернет-сайт як об'єкт авторського права	43
<i>Гаряєва А.М., Примшиц Ю. И., Мелешкова Ю. С.</i> Электронная коммерция в Украине: проблемы правового регулирования	47
<i>Гаряєва А.М., Цебро О.К., Сачок П.В.</i> Сложности защиты прав интеллектуальной собственности в глобальной сети интернет.....	51
<i>Гаряєва Г.М., Шевердін Д.О.</i> Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж	55
<i>Гаряєва Г.М., Селегей Р.С.</i> Плагіат, як порушення авторського права.....	60
<i>Блошко В.В.</i> Особливості здійснення права власності на квартиру.....	64
<i>Аврамова О.Є.</i> Система договорів у житловому праві.....	67

<i>Гаряева А.М., Муренко Е.Л.</i> «Гражданское общество» на примере Норвегии и его теоретическое наложение на украинские реалии	70
<i>Рогоза О.М.</i> До питання буденної правової свідомості українського селянина на межі ХІХ-ХХ ст. (За матеріалами земств України)	74
ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	82
<i>Маліков В.В.</i> Наймана праця у процесі соціалізації в українській культурі другої половини ХІХ – початку ХХ століть	82
<i>Фрадкіна Н.В.</i> Культуротворча діяльність недільної школи Х.Д. Алчевської	89
ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ	94
<i>Кузьменко О.В., Решетняк Н.Б.</i> Підготовка студентів до навчального спілкування на семінарському занятті	94
ФІЛОСОФСЬКИ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ	100
<i>Штанько В.И.</i> Антропологическое измерение социокультурной реальности общества знаний	100
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ	109
<i>Соколенко В.А., Поляк А.В.</i> Концепція «хмарних» обчислень та її застосування в електронній торгівлі	109
<i>Єршова Н.Ю., Олійник Н.М.</i> Особливості обліку доходів автоматизованою системою державного казначейства України	117
<i>Соколенко В.А., Струкова А.Г.</i> Роль малого бізнесу в регіональній економіці	123
<i>Максименко Н.Д.</i> Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні	128
<i>Шестак О.В.</i> Сучасний стан та тенденції розвитку кондитерської галузі	132
<i>Поляцьковий М.М.</i> Ринок торговельного обладнання в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку та особливості конкуренції	138
ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ	141

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХПІ»**

Збірник наукових праць

**Серія
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»**

№ 6(980)

Науковий редактор д-р. техн. наук, проф. А. В. Кіпенський
Технічний редактор А. І. Пухаренко

Відповідальний за випуск канд. техн. наук Г. Б. Обухова

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 79/2,
НТУ «ХПІ», факультет інтегральної підготовки
Тел.: (057) 707296, 7076396, E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Обл. вид. № 50-13

Підп. до друку 19.03.2013 р. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 9,4.
Наклад 300 прим. Зам. № . Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ «ХПІ». Свідоцтво про державну реєстрацію
суб'єкта видавничої справи ДК № 3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, віл Фрунзе, 21

Центр оперативної поліграфії ТОВ «Тім Пабліш Груп»
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
ДК № 4252 від 29.12.2011 р.
61035, Харків, пр-т Гагаріна, 129